

ANNA
RASTAS

Rasismi lasten ja nuorten arjessa

Transnationaalit juuret ja
monikulttuuristuva Suomi

NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO

RASISMI
LASTEN JA NUORTEN ARJESSA

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

Väitöskirjan yhteenveto-osa
Artikkelit on julkaistu verkossa väitöskirjan sähköisen version yhteydessä.
Ne ovat luettavissa osoitteessa: <http://acta.uta.fi>

© 2007 Tampere University Press ja tekijä
Kirja on myös Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisu.
Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 78.

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto
puh. (03) 3551 6055
fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Sähköinen väitöskirja
Acta Electronica Universitatis Tamperensis 624
ISBN 978-951-44- 6964-0
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Kansi
Maaret Kihlakaski

Layout
Marita Alanko

ISBN 978-951-44- 6946-6

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2007

SISÄLLYS

Kiitokset	9
1. JOHDANTO	11
1.1. Lähtötilanne	14
1.2. Tutkimuksen kohdejoukon ja aloituspaikan valinta	15
Transnationaalit juuret	21
1.3. Väitöskirjan rakenne	29
2. TUTKIMUKSEN TEOREETTISET JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	32
2.1. Monitieteisyys lähtökohtana	34
Sosiaaliantropologia	37
Sosiologiaa – ja vähän sosiaalipsykologiaakin	41
Kulttuurintutkimusta, jälkikoloniaalista tutkimusta	46
2.2. Tutkimuskohteena rasismi lasten ja nuorten arjessa	49
Lapsuuden ja nuoruuden tutkimusta	49
Antirasistista tutkimusotetta etsivää rasismin tutkimusta	56
2.3. Tutkimuksen etiikasta	60
3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN: KENTILLÄ JA KOTONA	62
3.1. Kentän rakentuminen tutkimuksessa	63
3.2. Kotietnografian etiikasta	67
Kun koti muuttuu kentäksi: tutkijana ja vanhempana	69
Haastateltavia, osallistujia ja informantteja	72
3.3. Kenttä toimintana: olemista, kysymistä, kuulemista, keskusteluja ja interventioita	76
Kierrätysmenetelmä	78
Interventioiden puolustus	85
3.4. Kenttä kokemuksina: tunteet ja tieto	87

4. AINEISTOT JA ANALYYSIT	93
4.1. Haastatteluaineiston alustava analyysi ja tarkempien tutkimuskysymysten muotoutuminen	95
Rodullistetun eron rakentuminen kohtaamisissa	97
Erontekoja ilman sanoja	98
Kommenteista kategorisointeihin	99
Toimijuuden rajoista	102
Suku puoli haastatteluaineistossa	103
Tarinoita yksilöistä	104
5. RASISMI LASTEN JA NUORTEN ARJESSA. POHDINTAA TULOKSISTA	106
5.1. Lasten ja nuorten arjen kentillä	108
Alle kouluikäisten todellisuudesta	110
Rasismi koulumaailmassa	113
Neuvotteluja nuorisokulttuurien kentillä	118
Kuinka suomalaista on suomalainen rasismi?	120
5.2. Artikkeleista rakentuva kertomus	123
5.3. Uusia kysymyksiä	132
Valkoinen suomalaisuus ja antirasismi	132
Rasismi ja perhe-elämä	133
Rodullistettuja suhteita kuvaavat käsitteet	136
6. LOPUKSI: RINNAKKAISKERTOMUS eli mitä en halua jättää kertomatta	139
”Sä joudut miettii omaa identiteettiä”	142
”Osa minua”	144
”Ainakin erottuu”	145
Laajempi näkö- ja toimintakenttä	146
Kansanvalistajia	148
6.1. Avarampaa juuripuhetta	149
Kirjallisuus	153
Liitteet	173
English summary	183

ARTIKKELIT

- I *Rasismi – oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia*
Rastas, Anna (2005) Rasismi – oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 69–116.
- II *Am I Still 'White'? Dealing With the Colour Trouble*
Rastas, Anna (2004) Am I Still 'White'? Dealing with the Colour Trouble. *Balayi: Culture, Law and Colonialism*, 6, 94–106.
- III *Katseilla merkityt, silminnähdnen erilaiset. Lasten ja nuorten kokemuksia rodullistavista katseista*
Rastas, Anna (2002) Katseilla merkityt, silminnähdnen erilaiset. Lasten ja nuorten kokemuksia rodullistavista katseista. *Nuorisotutkimus* 20:3, 3–17.
- IV *Miksi rasismin kokemuksista on niin vaikea puhua?*
Rastas, Anna (2004) Miksi rasismin kokemuksista on niin vaikea puhua? Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 33–55.
- V *Racializing Categorization among young people in Finland*
Rastas, Anna (2005) Racializing categorization among young people in Finland. *YOUNG – Nordic Journal of Youth Research* 13:2, 147–166.
- VI *Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa*
Rastas, Anna (tulossa 2007) Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa. Teoksessa Kuortti, Joel & Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) Kolonialismin jäljet: Keskustat, periferiat ja Suomi. Helsinki: Gaudeamus, 119–141.

Artikkelit on julkaistu verkossa väitöskirjan sähköisen version yhteydessä. Ne ovat luettavissa osoitteessa: <http://acta.uta.fi>

Kiitokset

Kiitos kaikille niille lapsille, nuorille, vanhemmille ja muille ihmisille, jotka ovat osallistuneet tutkimukseeni haastateltavina tai muutoin. Kiitän heitä kokemusten ja ajatusten jakamisesta, palautteesta ja kannustuksesta.

Tätä tutkimusta tuskin olisi edes aloitettu ilman Ulla Vuorelan ja Laura Huttusen apua. He kotoutuivat minut useiden vuosien poissaolon jälkeen takaisin Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitokselle ja laitoksemme pieneen antropologien yhteisöön. En olisi voinut saada Ullaa parempaa, innostavampaa ja kannustavampaa ohjaajaa väitöstutkimukselleni. Monet niistä oivalluksista, joita olen alkanut pitää ominani, ovat seurausta Ullan kanssa käymistäni keskusteluista, hänen kommentistaan ja kysymyksistään. Myös Ullan olkapää on ollut käytettävissäni aina kun siihen on ollut tarvetta. Lauran läsnäolo on vaikuttanut niin ikään sekä oppimiseeni että hyvinvointiini. Olen saattanut turvallisesti mielin kulkea hänen viitoittamiaan reittejä, ottaa esimerkkiä ja pyytää apua asiassa kuin asiassa. Laura on myös jakanut näkemykseni siitä, että vakavien asioiden ja älyllisten keskustelujen lomaan tarvitaan infantiilia huumoria.

Toisena ohjaajanani toimi Pertti Alasuutari. Hän auttoi työn alkuun opettamalla millaisia kysymyksiä aineistolle kannattaa esittää. Arvokkaita ovat olleet myös kaikki Pertin neuvot liittyen tutkimustekstien rakentamiseen.

Työn esitarkastajina toimivat Liisa Malkki ja Tuula Gordon. Heidän rohkaisevien kommenttiansa ansiosta tekstin viimeistely olikin mukavaa puuhaa. Heidän vaikutuksensa tähän tutkimukseen on kuitenkin pintaa syvemmällä, niin paljon olen oppinut heidän tutkimusteksteistään.

Väitöstutkimukseeni sisältyvien artikkelien (ks. s. 7) käsikirjoituksia on hiottu monissa laitoksemme seminaareissa. Kiitän seminaarien vetäjiä, Ullan ja Pertin lisäksi Ilkka Armista, Vilma Hännistä ja Anja-Riitta Lahikaista, sekä niihin osallistuneita jatko-opiskelijoita. Jari Aro luki kaikki artikkelini ja antoi hyviä kommentteja ja rohkaisua kun oli aika aloittaa yhteenvedon kirjoittaminen. Joan Löfgreniä kiitän siitä, että hän on löytänyt aina aikaa englanninkielisten tekstieni tarkastamiseen. Koko laitoksemme henkilökunta ansaitsee kiitokset kannustavasta työtoveruudesta ja iloisesta työilmapiiristä.

Tärkeitä työyhteisöjä on ollut muitakin. Tutkimukseni käynnistyi Suomen Akatemian SYREENI-ohjelman Beyond marginalization and exclusion

-projektissa, missä Ullan ja Lauran lisäksi työskentelivät Petri Hautaniemi, Helena Jerman, Saija Katila, Outi Lepola ja Östen Wahlbeck. Pääsin jatko-opiskelijana heti huippuseuraan.

Artikkelieni kommentoimisesta ja parannusehdotuksista kiitokset ansaitsevat myös kirjojen *Suomalainen vieraskirja* (toim. allekirjoittanut, Laura Huttunen ja Olli Löytty), *Puhua vastaan ja vaieta* (toim. Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala) sekä *Kolonialismin jäljet* (toim. Joel Kuortti, Mikko Lehtonen ja Olli Löytty) toimittajat ja monet kirjoittajat. Vastapainoa ja Gaudeamusta kiitän paitsi noiden kirjojen kustantamisesta myös tekstien viimeistelyyn saamastani avusta. Erityisen tärkeä oppimisprosessi koko tutkimukseni kannalta oli Suomalaisen vieraskirjan toimittaminen yhdessä Lauran ja Ollin kanssa. Opin myös (toivottavasti) paljon Ollin vauhdikkaasta, mutta vastuullisesta ja muut ihmiset hienosti huomioivasta työtavasta. Tuohon kirjaan osallistuneita Petri Ruuskaa ja Leena Suurpäää kiitän myös monien käsikirjoitusteni asiantuntevasta kommentoimisesta.

Ajattelen työyhteisöiksi myös Nuorisotutkimusverkoston sekä valtakunnallisen rasmin ja muukalaisvihan vastaisen verkoston (RASMUS) ja erityisesti siihen kuuluvat tutkijat. Nämä verkostot ovat tarjonneet paitsi tietoa ja mahdollisuuksia ajatustenvaihtoon myös aatteenpaloa. Monien jo edellä mainitsemieni lisäksi näillä kentillä tärkeitä kanssamatkustajia ovat olleet Sini Perho ja Anne-Mari Souto. Myös yhteistyö useiden lastensuojelu-, adoptio- ja muiden järjestöjen kanssa on ollut tärkeää ja motivoivaa.

Kiitän työlleni saamastani rahoituksesta Suomen Akatemian SYREENI-ohjelmaa sekä tutkijakoulu SOVAKOa. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitosta kiitän siitä, että hoitaessani laitoksella tuntiopettajan ja yliassistentin tehtäviä olen voinut tehdä tutkimusta opetustyön ohessa.

Tämä tutkimusmatka on tehty perheen kanssa. Äitini ja appivanhempaini ovat kannustaneet ja olleet perheelleni tärkeä turvaverkko. Vanhempiani kiitän siitä(kin), että sain kasvaa kodissa, jossa rasismia vastustettiin määrätietoisesti. Mieheni ja lapseni ovat lukemattomin eri tavoin tukeneet minua koko matkan ajan. Ehkä nyt, kun tämä matka on päättymässä, ehdin, muistan ja osaan kiittää heitä tarpeeksi heidän läsnäolostaan ja muista elämäni iloista.

Tampereella 10.5.2007

Anna Rastas

1. JOHDANTO

Tämä tutkimus tarkastelee rasismia Suomessa lähtökohtana lasten ja nuorten arki. Työ on etnografinen, usean vuoden kenttätyön tuloksena rakentunut kuvaus rasismien eri ilmenemismuodoista. Samalla se puhuu yleisemmällä tasolla rasismista yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä.

Jo ajatus jonkin ilmiön tai kulttuurin kaiken kattavasta kuvauksesta on mahdoton. Etnografikin joutuu tekemään valintoja sen suhteen, mitä kenttätyön ja koko tutkimusprosessin aikana syntyneitä kysymyksiä valita yksityiskohtaisempaan tarkasteluun. Tässä työssä näiden valintojen taustalla on ollut pyrkimys paneutua erityisesti sellaisiin rasismien ilmenemismuotoihin, jotka näyttäytyvät merkityksellisinä lasten ja nuorten kokemusmaailmassa. Olen kysynyt milloin ja miten Suomen ulkopuolelle tunnistettavat tai oletetut siteet tuottavat sellaista erilaisuutta, joka erottaa jotkut suomalaiset lapset ja nuoret ikäovereista. Olen tarkastellut sitä, millaiseksi tästä juontuva erilaisuus arjen kohtaamisissa rakentuu ja miten lapset ja nuoret kertovat erilaisuuden kokemuksistaan. Koska lähtökohtani on ollut tutkia rasismia ja tarkastella sen yhteyttä lasten ja nuorten hyvinvointiin, tämä tutkimus keskittyy niihin ilmiöihin ja erilaisuuden kokemuksiin, joiden katson olevan tavalla tai toisella seurausta rasismista.

Tutkimuksen kohdejoukkoon valituilla lapsilla ja nuorilla on siteet sekä Suomeen että jonnekin muualle. Kuvaan tätä kohdejoukon erityispiirrettä ilmaisulla *transnationaalit juuret*. Osalla heistä vain toinen vanhempi on suomalaissyntyinen, osa on suomalaisiin perheisiin ulkomailta adoptoituja lapsia ja nuoria. Tutkimukseeni osallistuneilla suomalaisperheillä on siteitä yhteensä kymmeneen eri maihin, eri puolille maailmaa. Tällaisissa perheissä

kasvaneiden lasten ja nuorten haastattelut (ks. liite 1) ovat toimineet aloituspaikkoina, joista käsin olen pyrkinyt tunnistamaan rasismia ja rakentamaan tarkempia tutkimuskysymyksiä. Näitä pohtiessani olen hyödyntänyt myös muuta kenttätöyön aikana tuottamaani aineistoa: vanhempien haastatteluja sekä muistiinpanoja muista kentällä käymistäni keskusteluista ja havainnoistani.¹ Jotkut kysymykset ovat vieneet minut uusille kentille, esimerkiksi mediategistien ja muiden dokumenttien pariin.

Suomen ulkopuolelle ulottuvat juuret tuottavat yksilöille monenlaista erilaisuutta suhteessa ikätovereihin, eivätkä kaikki erilaisuuden kokemukset johdu rasismista. Tämän tutkimuksen kohde, ja samalla keskeisin käsite, on kuitenkin rasismi. Vaikka suomalaisessa keskustelussa rasismi on yleensä määritetty lähinnä avoimeksi, tietoiseksi syrjinnäksi, rasistiseksi asenteiksi tai väkivallaksi, rasismin vaikutukset ihmisten arjessa ovat paljon muutakin. Tavoittaakseni paremmin rasismin erilaisia ilmenemismuotoja ja niiden moninaisia seurauksia lasten ja nuorten arjessa, en ole halunnut rajata tarkastelua kovin ahtailla rasismin määritelmillä.

Selvitän tähän väitöstutkimukseen sisältyvässä artikkelissa *Rasismi – oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia* (artikkeli I) erilaisia tapoja määritellä ja tutkia rasismia. Esitän, että rasismiksi voidaan luonnehtia ”sellaisia valta- ja alistussuhteita tuottavia ajattelu-, puhe- ja toimintatapoja, joissa jonkun yksilön tai ryhmän oletettu tai väitetty ominaisuus, olipa se biologinen tai kulttuurinen, esitetään olemukselliseksi ja muuttumattomaksi”. En halua esittää edellä olevaa ainoana oikeana määritelmänä. Siinä kuitenkin kiteytyvät sellaiset rasismin tutkimuksen perusajatukset, joihin nojaudun tässä työssä. Ensinnäkin, tarkastelen rasismina paitsi oppeja ja asenteita myös toi-

---

¹ Viitataan sanalla haastateltava (ks. liite 1) vain niihin informanteihin, jotka (tai joiden lapset) kuuluvat tutkimuksen kohdejoukkoon, joiden kanssa olen tehnyt eräänlaisen tutkimussopimuksen ja keskustellut kaikista haastattelurunkoon (ks. liite 2) sisältyvistä teemoista. Näiden joko kasvokkain tai sähköpostin välityksellä haastateltujen joukossa on 23 lasta tai nuorta ja 26 vanhempaa. Voidakseni erottaa tämän aineiston muusta kentällä tuottamastani aineistosta olen nimennyt muut kentällä kohtaamani ja minua auttaneet kohdejoukkoon kuuluvat henkilöt (tai tällaisten henkilöiden vanhemmat) osallistujiksi. Ilmaisulla informantti viitataan laajempaan joukkoon ihmisiä. Selvennän tätä ennen kaikkea tutkimuseettisistä lähtökohdista tekemääni jakoa haastateltaviin, osallistujiin ja informantteihin alaluvussa 3.2.

mintaa, mukaan lukien puheteot ja esitystavat, sekä näiden seurauksia. Toiseksi, rasismi rakentuu epätasa-arvoisille valtasuhteille, ja samalla se uusintaa ja tuottaa niitä, joten pelkkää erojen toteamista tai huomioimista ei tulisi vielä määritellä rasismiksi. Kolmanneksi, kaikkea syrjintää ja epätasa-arvoa ei pitäisi nimetä rasismiksi. Rasismi eroaa muista epätasa-arvoa ja valta- ja alistussuhteita tuottavista ilmiöistä siinä, että se keskeinen ”ero”, jolla asioita perustellaan, on jäljitettävissä viimekädessä näkemyksiin tai väitteisiin ihmisroduista, tai paikkoihinsa ja kulttuureihinsa sidotuista ryhmistä, kansoista. Rasismien taustalla on aina oletuksia, jotka nojaavat essentialistisiin eli olemuksellistaviin näkemyksiin ryhmien tai kansojen luonteesta ja laadusta sekä siitä, millä perusteella yksilöt noihin ryhmiin sijoittuvat (esim. Anthias & Yuval-Davis 1993, 19; Balibar 1991). Siksi olen halunnut tässä työssä tarkastella rasismina sellaisia suomalaisuuden kyseenalaistavia, rodullistavia (ks. artikkeli I, s. 83–87), poissulkevia ja alistussuhteita tuottavia käytäntöjä, joiden taustalla on tieto tai oletus jonkun ihmisen juurista Suomen ulkopuolella. Rasismi on siis tässä tutkimuksessa eräänlainen yläkäsite, joka voi saada erilaisia, tarkempia määritelmiä riippuen tarkasteltavista kysymyksistä ja tarkastelunäkökulmista.

Vaikka rasismien kohteeksi joutuvia ja sen vaikutuksille erityisesti altistuvia ihmisiä voi perustellusti kutsua rasismien uhreiksi, en ole halunnut tutkia lapsia ja nuoria pelkästään voimattomina rasismien uhreina, vaan myös toimijoina, jotka ymmärtävät rasismien epäoikeudenmukaisuuden ja hakevat keinoja vastustaa tai välttää itseensä kohdistuvaa rasismia. Näin olen saattanut etsiä sekä heidän vastastrategioitaan että sellaisia tekijöitä, jotka rajoittavat heidän toimijuuttaan. Katson, että yhteiskunnan rakenteissa vaikuttava rasismi voi tulla selvemmin näkyviin, jos tarkasteluun sisällytetään myös yksilöiden tavat neuvotella ja heidän mahdollisuutensa vastustaa heihin kohdistuvaa rasismia.² Tässä tarkasteluni näkökulma siirtyy monesti tutkimukseni aloituspaikasta, erilaisista arjen kohtaamisista ja vuorovaikutustilanteista, yhteiskunnallisten suhteiden ja kulttuurin tasoille.

---

² Yksilöiden tavat neuvotella ja vastustaa heihin kohdistuvaa rasismia voidaan ajatella myös selviytymisstrategioiksi (coping strategies). Pertti Alasuutari (2007, 189) kirjoittaa, että julkiset diskurssit ovat keskeinen yksilöiden selviytymisstrategioiden rakennusaine.

1.1. Lähtötilanne

Tutkijan henkilökohtainen suhde tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön ei ole merkityksetön asia. Toisinaan juuri se motivoi tutkijan tiettyjen kysymysten äärelle.

Päätös tutkia rasismia syntyi paitsi aiemmista opinnoistani ja kokemuksistani työelämässä myös hyvin henkilökohtaisista kokemuksista. Työskentelin lähes koko 1990-luvun ajan turvapaikanhakijoiden, pakolaisten ja muiden maahanmuuttajien parissa. Tuona aikana opin paljon rasismista Suomessa. Tiesin sen vaikuttavan monin eri tavoin suomalaisessakin yhteiskunnassa, ja joidenkin ihmisten elämässä hyvin keskeisenä osana heidän arkeaan. Vuodet kahden tummaihoisen lapsen äitinä ovat entisestään vahvistaneet tuota kokemusta, ja tehneet aiheesta hyvin henkilökohtaisen.

Yhteiskuntatieteilijää minussa puhutteli erityisesti se, että vaikka Suomessakin monikulttuurisuus oli 2000-luvulle tultaessa noussut yhteiskunnalliseksi keskustelun aiheeksi (ks. esim. Huttunen & Löytty & Rastas 2005), rasismi tuntui tuossa keskustelussa jäävän kovin vähälle huomiolle. Myöskään suomalaisessa tutkimuksessa, toisin kuin arkikokemuksissani, se ei näyttäytynyt merkittävänä epätasa-arvoa tuottavana, kulttuuria muokkaavana ja sosiaalisia suhteita jäsentävänä ilmiönä. Tuo ristiriita, kuilu arjessa koetun ja julkisen keskustelun rakentaman todellisuuden välillä, tuotti päätöksen ryhtyä tutkimaan rasismia.

Halu tutkia rasismin eri ilmenemismuotoja ja erityispiirteitä ennen kaikkea lasten ja nuorten elämässä kumpusi kysymyksistä, joihin ei tuntunut löytyvän selkeitä vastauksia. Kysymykset liittyivät esimerkiksi siihen, millaiset asiat lasten ja nuorten arjessa tulisi määritellä rasismiksi, tai milloin ja millaisia väliintuloja aikuisten pitäisi tehdä silloin, kun he tunnistavat rasismia lasten toiminnassa. Tiesin, että vastauksia näihin kysymyksiin kaipaivat paitsi monet muutkin vanhemmat myös yhä useammat lasten ja nuorten parissa työskentelevät. Lapset ovat hyvin haavoittuva ryhmä, ja siksi heihin kohdistuva rasismi tuntuu erityisen epäoikeudenmukaiselta ja tuhoisalta. Jotta aikuiset voisivat ennaltaehkäistä rasismia, puuttua siihen ja auttaa rasismia kokeneita lapsia, tarvitaan tietoa paitsi siitä, miten rasismi lasten todellisuudessa ilmenee, myös siitä, miten lapset käsittelevät rasismin kokemuksiaan.

Lapset voi ajatella erityisen haavoittuvaksi ryhmäksi myös siinä mielessä, että kasvaessaan he oppivat ja omaksuvat ympäristössä vaikuttavat rasistiset ajattelu- ja toimintatavat. Rasismi vaikuttaa näin kaikkien lasten ja nuorten arjessa, vaikka sen oletetaan helposti koskettavan vain niitä, jotka ajatellaan ensisijaisesti rasismien uhreiksi. Kaikkia lapsia pitäisi suojella rasismilta. Tämä tarkoittaa paitsi sitä, ettei lasten pitäisi joutua kohtaamaan rasismia, myös sitä, ettei heistä kasvaisi rasisteja.

Lähtökohtani mahdollisti monenlaisia tutkimuskysymyksiä ja -asetelmia. Näitä ovat tutkimusprosessin aikana rajanneet ja ohjanneet sekä tiedetaustani – sosiologia, sosiaaliantropologia ja naistutkimus – että yliopistoelämän ulkopuolella syntyneet kokemukseni ja niiden tuottamat sitoumukseni, ennen kaikkea halu herättää keskustelua rasismista ja tuottaa tutkimuksen keinoin välineitä rasismien ennaltaehkäisemiseen ja vastustamiseen.

1.2. Tutkimuksen kohdejoukon ja aloituspaikan valinta

Halusin tutkimuksen lähtökohdaksi niiden ihmisten kokemukset, joiden arjessa rasismi erityisesti vaikuttaa. Valtaväestön asenteita kartoittavat tutkimukset tai vaikkapa mediatekstien analyysi voivat paljastaa monia asioita rasismista Suomessa, mutta arkikokemuksesta tiesin, että ne ovat vain osa totuutta. Rasismi näyttäytyy eri tavoin eri ihmisille. Toisille väite ”Suomessa ei ole juurikaan rasismia” on totta, joillekin rasismi on muodossa tai toisessa jatkuvasti läsnä. Etnografinen tutkimus, jolla on pitkät perinteet erilaisten osa- ja alakulttuurien tai marginaaliryhmien arjen ja kokemusten kuvaamisessa, oli paitsi tiedetaustastani johtuen luonteva myös tutkimusaiheen kannalta perusteltavissa oleva valinta.

Jos kysytään kuka Suomessa voi kohdata rasismia, useimmille ensimmäisenä mieleen tuleva ryhmä lienee ulkomaalaiset ja maahanmuuttajat. Rasismista puhuttaessa niin sanotuista Suomen vanhoista vähemmistöistä mainitaan yleensä ensimmäisenä romanit. Monissa niin maahanmuuttajia kuin romanejakin käsittelevissä tutkimuksissa onkin todettu heihin kohdistuvan paljon erilaista rasismia ja syrjintää (ks. *artikkeli I*). Maahanmuuttajista tai romaneista keskusteltaessa puhe rasismista muuttuu kuitenkin helposti keskusteluksi kulttuurieroista. Erilaisia stereotyyppioita, syrjiviä asenteita ja toi-

mintaa aletaan usein selittää ja puolustella sillä, että ”he” ovat niin erilaisia kuin valtaväestö, ja samalla kysymykset rasismista ja sen seurauksista ikään kuin häivytetään kulttuurieropuheen (ks. Hannerz 1999) alle.

Valtaväestön ja edellä mainittujen ryhmien välistä epätasa-arvoa voivat tuottaa myös sellaiset asiat, joita ei ole perusteltua määrittellä rasismiksi. Vaikka esimerkiksi työmarkkinoilla esiintyy kiistatta rasismia, eri ryhmien välistä epätasa-arvoa tuottaa myös se, että monilla maahanmuuttajilla on joihinkin tehtäviin riittämätön kieli- tai ammattitaito (esim. Forsander 2002). Päätin rajata sekä maahanmuuttajat että romanit ja muut niin sanotut etniset vähemmistöryhmät (etnisyydestä ryhmien määrittäjänä ks. Huttunen 2005) kohdejoukkoni ulkopuolelle. Näiden ryhmien kokemusten tutkiminen olisi tuonut tutkimusasetelmaan vaatimuksen huomioida hyvin monenlaisia kulttuurieroja ja samalla hankaloittanut asioiden ja yksilöiden kokemusten nimeämistä ja osoittamista rasismiksi. Halusin sellaisen kohdejoukon, jonka erilaisuuden kokemuksia olisi tarkasteltava ensisijaisesti kysymyksinä rasismista. Näin kohdejoukon kriteereiksi määrittäytyivät Suomessa kasvamisen ja elämisen tuottama kulttuurinen kompetenssi ja se, että kohdejoukkooni valikoituvat määrittelevät itse itsensä – ennen kaikkea tai myös – suomalaisiksi. Tässä yhteydessä määrittelin myös kansalaisuuden yhdeksi tällaisen suomalaisuuden keskeiseksi kriteeriksi. Ajattelin, että jos yksilöt täyttävät riittävät suomalaisuuden kriteerit, sekä lain edessä että kulttuurisena kompetenssina mitattuna, erilaisena kohtelua on vaikea nimetä miksikään muuksi kuin rasismiksi tai siihen tavalla tai toisella kytkeytyväksi ilmiöksi.³

Suomalaisuudella tarkoitan tässä laajasti kansakuntaan kuulumista. Kansakunnalla viittaan paitsi poliittiseen yksikköön myös symboliseen yhteisöön (Hall 1999, 44). Poliittisen yhteisön jäsenyyden edellytys on kansalaisuus, jonka kriteerit määrittellään lainsäädännössä. Suomen kansalaisuuden puuttuminen ei silti tarkoita sitä, etteikö joku voisi pitää itseään suomalaisena.⁴

---

³ Katson, että paitsi reilut neljäkymmentä vuotta Suomessa asuneena suomalaisena myös erityisesti vuodet, jotka työskentelin maahanmuuttajien parissa, ovat antaneet minulle riittävät valmiudet arvioida ihmisten kulttuurista kompetenssia mitä tulee suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtämiseen.

⁴ Kun useampi haastateltavaksi halukas suoraan kritisoi sitä, että olin jo lähtöasetelmassa määritellyt suomen kansalaisuuden heidän tai heidän lastensa suomalaisuuden kriteeriksi,

Symbolisen yhteisön jäsenyyden kriteerien määrittely on vielä ongelmallisempaa. Tällöin puhutaan kansalaisuudesta sekä yksilön om(in)aisuutena ja identiteettinä että tuon kansakuntayhteisön jaettuna identiteettinä. Suomalaisuus kansallisena identiteettinä ei ole yksiselitteinen. Sitä on neuvoteltu ja määritelty eri tavoin erilaisissa historiallisissa ja yhteiskunnallisissa tilanteissa, kuten muitakin kansallisia identiteettejä. Tapoihin neuvotella ja määrittellä kansallisia identiteettejä ja kansakuntaan kuulumisen reuna-aitoja ovat vaikuttaneet ja tuoneet eroja esimerkiksi se, ajatellaanko jokin valtio siirtolaisuudesta syntyneeksi, kuten esimerkiksi Yhdysvallat tai Kanada, vai onko valtio syntynyt sellaisen kansakunnan rakentamisprojektin tuloksena, jossa keskeistä on ollut ajatus yhdestä yhteisen perimän jakavasta kansasta jossain sen omassa paikassa (Yuval-Davis 2004, 226). Globalisaation mukanaan tuomat muutokset kansallisvaltioiden asemaan ja ihmisten liikkuminen kansallisvaltiosta toiseen ovat kyseenalaistaneet perinteisiä määritelmiä ja käsityksiä kansasta ja pakottaneet uusiin neuvotteluihin kansallisista identiteeteistä (Urry 2000; Suomen osalta esim. Alasuutari & Ruuska 1998; Lehtonen, Löytty & Ruuska 2004). Silti poliittisen kansalaisuuden määrittämät kansalaisen kriteerit täyttävä suomalainen ei vielä automaattisesti kuulu sen symbolisen yhteisön piiriin, jota kutsutaan suomalaisiksi.

Tutkimuskirjallisuudessa rasismien on todettu kohdistuvan yleensä niihin, joita joissain yhteiskunnissa on pidetty eri rotuisina tai ”rotuisina”⁵ tai

---

päädyin alkuperäisestä suunnitelmastani poiketen yksilökohtaisen harkinnan jälkeen siihen, ettei muodollinen kansalaisuus (vrt. Holston & Appadurai 1996) ole tässä ehdoton tutkimuksen kohdejoukkoon kuulumisen kriteeri. Ihmisten syyt luopua suomen kansalaisuudesta tai olla hankkimatta sitä voivat olla hyvin monenlaisia. Yhdellä haastatelluista nuorista aikuisista ei ole suomen kansalaisuutta. Olin alun perin valinnut kansalaisuuden kriteeriksi varmistamaan sitä, että haastateltavilla on jotain sellaista suomalaisuutta, jota ympäristön ei käy kiistäminen. Kansalaisuus suomalaisuuden kriteerinä tässä ei tarkoita sitä, ettenkö haluaisi kyseenalaistaa esimerkiksi kansalaisuuden ja joidenkin poliittisten oikeuksien kytkeistä tai niitä kriteerejä ja käytäntöjä, joilla tuo status on Suomessa saavutettavissa.

⁵ Kirjoitan sanan rotu ilman lainausmerkkejä vain viitattessani vanhoihin, perimää ja biologiaa painottaviin rotuoppeihin. Lainausmerkeillä muistutan puhuvani ”roduista” muuttuvina, sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettuina kategorioina. Vaikka jotkut tutkijat, lähinnä luonnontieteilijät, viittaavat edelleen rodun käsitteellä perinnöllisiin ja biologisiin tekijöihin, käsitteen käyttökelppoisuus muuna kuin sosiaalisena kategoriana on vahvasti ky-

johonkin toiseen etniseen ryhmään kuuluvina. Maissa, joissa väestö ajatellaan perimältään yhtenäiseksi, todennäköisimpiä rasismien kohteita ovat muualta tulleet tai sellaisiksi oletetut. Liisa Malkki (1992, 37; 1995) kuvaa ilmaisulla ”asioiden kansallinen järjestys” (”the national order of things”) taipumusta esittää maailma ikään kuin luonnollisesti koostuvaksi erillisistä, omiin paikkoihinsa ja kulttuureihinsa sidotuista kansoista. Tuo logiikka toimii taustalla silloin, kun ajattelemme jonkun olevan ikään kuin ”omalta paikaltaan” siirtynyt ja siksi täällä vieras, ”meihin” kuulumaton. Tällaisina ihmisinä pidetään usein paitsi niitä, joiden tiedetään tai oletetaan tulleen muualta, myös niitä, joiden esivanhempien ajatellaan tulleen jostain muualta.

On monin tavoin perusteltua keskittyä lapsiin ja nuoriin kun tarkastellaan ”muualta tulleita ja heidän jälkeläisiään” osana Suomen väestöä. Ensinnäkin, maahanmuuttajaväestön ikärakenne (ks. Siirtolaisinstituutti 2003) poikkeaa huomattavasti koko väestön ikärakenteesta (ks. Tilastokeskus 2006 a). Maahanmuuttajista enemmistö on lapsia, nuoria tai nuoria aikuisia. Kun huomattava osa maahanmuutosta on tapahtunut 1990-luvun jälkeen (Tilastokeskus 2006 a), useimmat maahanmuuttajien jälkeläisistäkään eivät ole vielä ehtineet aikuisikään. Tilastojen mukaan suomalaisten ja muiden maiden kansalaisten välillä solmittujen avioliittojen määrä on myös kasvanut 2000-luvulla (Heikkilä 2005). Näistä liitoista syntyy myös sellaisia lapsia, jotka ympäristö näkee ”ei-suomalaisiksi”. Adoptiot ulkomailta Suomeen ovat niin ikään selvästi lisääntyneet 1990- ja 2000-luvuilla (Parviainen 2003; Tilastokeskus 2006 b). Suomalaisten ja muunmaalaisten suhteista syntyneiden, samoin kuin ulkomailta adoptoitujen joukossa on jo aikuisikään ehtineitäkin, mutta selvä enemmistö näistä ryhmistä on vielä lapsia tai nuoria. Kun vielä koko Suomen väestön ikärakenteessa aikuisväestön osuus painottuu (Tilastokeskus 2006 a), edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvat lapset ja nuoret muodostavat jo huomattavan ja koko ajan kasvavan osan suomalaista lapsista ja nuorista.⁶

---

seenalaistettu myös esimerkiksi lääketieteessä ja biologisessa antropologiassa (esim. Appiah 1985; Lieberman & Stevenson & Reynolds 1989; Witzig 1996; Graves 2001; Kaplan & Bennet 2003).

⁶ Helsingin Sanomien väestömuutoksia käsittelevässä uutisessa (12.4.2005: Maahanmuuttajien osuus väestönkasvusta yli 40 prosenttia) Valtion taloudellisen tutkimuskeskuk-

Tilastoista on vaikea tavoittaa ihmisiä, joilla on transnationaalit juuret. Tarkkoja määriä on mahdotonta esittää jo siksi, ettei Suomessa ole juuriakaan tehty etnisyyteen tai ”rotuun” perustuvia väestötilastointeja.⁷ Tarkastelemalla yhdessä erilaisia maahanmuutto- sekä väestön kansalaisuus-, kieli-, syntymämaa- ja avioliittotilastoja (ks. esim. Yhteiset Lapsemme 2001), voidaan sanoa, että yhä useammalla suomalaislapsella on transnationaalit juuret. Rasismin tutkiminen nimenomaan lasten ja nuorten kokemukset ja arki lähtökohtana on siis perusteltua myös tilastojen valossa.

Suomen lisäksi transnationaalit juuret omaavien lasten määrä on kasvanut selvästi myös monissa muissa maissa. Esimerkiksi ruotsalaisista lapsista jo neljännes on sellaisia, jotka ovat joko itse syntyneet ulkomailla tai joiden toinen tai molemmat vanhemmat ovat muualla kuin Ruotsissa syntyneitä (Hällgren 2005, 320). Yhdysvalloissa vuonna 2000 joka viides lapsi oli maahanmuuttaja tai maahanmuuttajan jälkeläinen (Levitt & Waters 2002 b, 1). Samansuuntaisia muutoksia on nähtävissä myös esimerkiksi Ison-Britannian väestötilastoissa (Owen 2001, 150).

Monet maahanmuuttajaperheiden lapset ovat eläneet suurimman osan elämänsä suomalaisen kulttuurin vaikutuspiirissä, monet heistä ovat syntyneetkin Suomessa. Silti heitä kohdellaan usein ikään kuin maahanmuuttajina. Tätä ilmentää esimerkiksi paljon käytetty ilmaus ”toisen polven maahanmuuttaja”, jolla viitataan Suomessa syntyneisiin henkilöihin⁸. Tuo ilmaus helposti häivyttää yksilön suomalaisuuden ja leimaa Suomessa syntyneetkin

---

sen tutkija Sari Pekkala arvioi, että kymmenessä vuodessa maahanmuutto muodostanee jo yli puolet Suomen väestönkasvusta. Uutisessa viitataan myös tilastokeskuksen tilastoihin, joiden mukaan Suomessa asuvat ulkomaiden kansalaiset synnyttävät keskimäärin 2,2 lasta, kun ”suomalaisnainen synnyttää keskimäärin 1,7 lasta”. Monikulttuuristen perheiden liiton puheenjohtaja Jonna Roos kirjoittaa yleisöastokirjoituksessaan (Helsingin Sanomat 1.2.2007), että Suomessa elää lähes 50 000 maahanmuuttajaa ”joiden puoliso on suomalainen. Lapsia näissä kaksikulttuurisissa liitoissa on yhteensä noin 40 000 (...)”. Roos kertoi minulle (kirjeenvaihto 5.2.2007) koonneensa tilastot Tilastokeskuksen julkaisusta Perhe 2005.

⁷ Suomen lainsäädännössä ”rotu” ja etnisyys on katsottu sellaisiksi ”arkaluontoisiksi henkilötiedoiksi”, joiden käsittelyä on säädelty lailla (Henkilötietolaki 1999).

⁸ Käsitteen ”toisen polven maahanmuuttaja” (second generation immigrant) merkityksistä ja ongelmista ks. myös Andersson 2005, 32; Hutnyk 2005, 351.

”jostain tulijoiksi”. Toisaalta maahanmuuttajaperheiden lasten ajattelussa ja toiminnassa vaikuttaa usein, erityisesti jos molemmat vanhemmat ovat maahanmuuttajia, myös kodin kulttuuri, jota usein määrittävät paitsi vanhempien kulttuuritausta myös koko perheen elämäntilanne ja asema maahanmuuttajina. Jos maahanmuuttajien lapset kiinnittyvät vanhempiensa etnisiin tai uskonnollisiin yhteisöihin, sillä on seurauksensa siihen, millaiseksi he itse ja toisaalta millaiseksi ympäristö heidän suomalaisuutensa näkee, ja tämän seurauksena todennäköisesti myös heidän rasismien kokemuksiinsa. Rajasin tutkimuksen kohdejoukosta pois myös ne lapset ja nuoret, joiden molemmilla vanhemmilla on maahanmuuttajatausta voidakseni jättää tarkastelun ulkopuolelle ensisijaisesti kulttuurieroiksi luonnehdittavissa olevat seikat, ja ne asiat, joiden voi ajatella johtuvan ennen kaikkea ihmisten erilaisista elämäntilanteista maahanmuuttajina.

Edellä selvittämäni rajauksen seurauksena monet rasismien ulottuvuudet eivät välttämättä tule näkyviin tutkimuksessani. Tällaisia tarkastelun ulkopuolelle jääviä asioita ovat esimerkiksi rasismien ja Suomen ulkomaalais- ja pakolaispolitiikan yhteen kietoutumiset, tai se, miten yksilön ja hänen perheensä taloudellinen asema voi olla kytköksissä rasismien kokemuksiin. Nämä kysymykset olisivat todennäköisesti tulleet tarkasteltaviksi jos esimerkiksi pakolaisina Suomeen tulleet lapset ja nuoret olisivat kuuluneet tutkimuksen kohdejoukkoon (ks. esim. Lithman & Andersson 2005, 14; Evaldsson 2005, 783). Perustelen rajaukseni sillä, että jo muutoinkin heterogeenisen kohdejoukon kokemusten analyysi on edellyttänyt monien eri asioiden huomioimista. Jos asetelmaan olisi lisätty vielä erilaisten maahanmuuttajaperheiden sosio-ekonomisen aseman ja muiden heidän arkeaan määrittävien asioiden tarkastelu, työn painopiste olisi helposti siirtynyt rasismien tutkimuksesta maahanmuuttajatutkimukseen. Lopulliseksi kohdejoukoksi tulivat näin lapset ja nuoret, jotka ovat viettäneet Suomessa suuren osan elämästään tai koko elämänsä. He ovat joko ulkomailta adoptoituja tai heidän toinen (biologinen) vanhempansa on taustoiltaan suomalainen ja toinen jostain muualta.

Rajaukseni mahdollisti keskittymisen sellaiseen rasismiin, jossa jonkun ihmisen erilaisuus rakentuu ensisijassa hänen (todellisista tai oletetuista) siteistään Suomen ulkopuolelle, siis ei esimerkiksi siitä, että hän ei osaisi toimia muiden tavoin suomalaisessa yhteiskunnassa. Jos pelkät siteet toisaalle

kyseenalaistavat kuulumisen suomalaisiin, olemme tekemisissä sellaisten ajattelutapojen kanssa, joissa kansat ajatellaan toisistaan erillisiksi (ks. Malkki 1992; 1995). Tällainen ajattelutapa on kytköksissä näkemyksiin roduista silloin, kun se nojautuu perintötekijöihin kansoja ensisijaisesti määrittävinä asioina. Geneettisen eli rotuoppeihin nojaavan ja kulttuurisen rasismien välinen ero on hyvin liukuva, enkä pidä tuota erottelua aina kovin tarkoituksenmukaisena (vrt. Hall 1992, 301). Stuart Hall kuvaa kulttuuriseksi rasismiksi tilannetta tai olosuhdetta, jossa siellä, mihin meidän ajatellaan kuuluvan ”olemme kaikin puolin hyväksyttäviä”, mutta kun ”sekoitumme syntyperäiseen väestöön, silloin on ihonvärin, kielen, tapojen uskontojen ja arvojärjestelmien eroilla suuri merkitys” (emt., 301). Keskustelu kulttuuri-eroja korostavasta ja eri kulttuureja eri tavoin arvottavasta rasismista ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tällaiseen rasismiin ei voisi sisältyä aineksia myös vanhoista rotuopeista. Essentialistiset ajatukset ja puhutavat joistain ”syntyperäisistä” väestöistä, ja näiden puhetapojen tuottamat eronteot, palautuvat lopulta näkemyksiin roduista. Kun tällaisille ajatuksille pohjautuva erilaisuus käännetään tai kääntyy joitakin yksilöitä tai ryhmiä vastaan, on perusteltua tarkastella eronteokoja ja niiden seurauksia rasismina.

Edellä kuvatuilla rajauksilla tulin luoneeksi kohdejoukon, joka todennäköisesti, arkitietoni mukaan, kohtaa vähemmän rasismia kuin monet maahanmuuttajat, maahanmuuttajien lapset tai vaikkapa suomalaiset romani-lapset. Tavoitteeni ei kuitenkaan ole ollut selvittää, saati verrata, eri ryhmien kokeman rasismien määrää. Kuvattessani rasismien ilmenemistä ja vaikutuksia Suomessa joidenkin lasten ja nuorten arjessa, toivon tämän tutkimuksen valottavan samalla myös muiden kuin kohderyhmään kuuluvien ihmisten rasismien kokemuksia, edes osaa niistä. Tätä kautta toivon löytyvän myös uusia välineitä rasismien vastustamiseen.

Transnationaalit juuret

Etsin pitkään käsitettä, jonka avulla voisin nimetä tutkimukseni varsin heterogeenisen kohdejoukon. Kaikki niin arkipuheessa kuin tutkimusteksteissä usein käytetyt ilmaukset tuntuivat ongelmallisilta. Jotkut niistä olisivat rajanneet osan ihmisistä kohdejoukon ulkopuolelle. Toiset, esimerkiksi ”mo-

nikulttuuristen perheiden lapset” tai ”etnisiin vähemmistöihin kuuluvat” olisivat joko tuottaneet kohdejoukolle sellaisia ominaisuuksia, joita en katsonut voivani olettaa, tai ne olisivat saattaneet kyseenalaistaa heidän identiteettinsä suomalaisina. Stuart Hallia (1992, 306) lainaten: ”Rasistisessa kielenkäytössä kaikki muut ovat etnisiä ryhmiä”. Ulkomaisessa, erityisesti englannin kielisessä tutkimuskirjallisuudessa erilaiset ”rodun” käsitteestä johdetut ilmaukset, kuten *mixed race* tai *transracial*, eivät käänny ongelmita suomen kieleen. Lisäksi nekin olisivat ikään kuin valmiiksi määrittäneet jotain, minkä mahdollista olemassaoloa ja luonnetta halusin tutkia.⁹ Moniin nimeämisiin näytti sisältyvän myös rodullistamisen vaara. En halunnut joutua tilanteeseen, jossa tutkijana jaottelen ihmisiä erilaisiin ”rotuluokituksiin”, joihin he eivät ehkä halua tulla kategorisoiduiksi, ja joiden mielekkyyden he mahdollisesti kyseenalaistaisivat.

Päädyn ilmaisuun lapset ja nuoret, joilla on *transnationaalit juuret*. Käsitteestä transnationaali on tullut erityisesti muuttoliikkeitä ja ihmisten liikkuvuutta käsittelevässä tutkimuksessa niin keskeinen, että jotkut tutkijat puhuvat tutkimuksen transnationaalista käänteestä (esim. Faist 2004 a, 11; vrt. Ong 1999, 8–24). Valtaosa niistä teorettisoinneista ja keskusteluista, joita käsitteen alla on käyty (esim. Hannerz 1996; Ong 1999; Vertovec 1999; Faist 2000; Bryceson & Vuorela 2002; Levitt & Waters 2002 a; Povrzanovic Frykman 2004), jää tämän tutkimuksen kysymyksenasettelujen ulkopuolelle. Ne ovat kuitenkin tarjonneet tärkeän teoreettisen kehikon, jonka avulla pohtia kysymyksiä yksilöiden ja ryhmien suhteista eri paikkoihin, noita suhteita määrittävistä tekijöistä ja niiden määrittämistä identiteeteistä. Keskeistä tässä on ajatus siitä, että ihmisillä on monenlaisia valtio- ja kansal-

---

⁹ Kaikkien rodullistettuja kategorisointeja kuvaavien ilmausten käyttäminen tuottaa helposti asetelman, jossa kategoria ajatellaan identiteetiksi, ja tuo identiteetti tyypistetään sitten kategoriaksi, joka ei anna mahdollisuuksia tarkastella identiteettejä kompleksisina, muuttuvina ja monin tavoin ristiriitaisina. Näin esimerkiksi ilmauksen ”mixed race” käyttäminen voi johtaa siihen, että ”rodun” erityiset merkitykset tutkimussubjekteille otetaan tutkimuksen lähtökohdaksi, ei tutkimuksen kohteeksi. ”Mixed-race” kategorisoitujen ihmisten tutkimusteksteissä saamista usein suorastaan patologisovivista määrittelyistä ks. esim. Gilbert 2005.

lisuusrajat ylittäviä siteitä. Noilla siteillä on erilaisia merkityksiä ja ne määrittävät myös ihmisten mahdollisuuksia kuulua johonkin. Myös juurimetafora viittaa niihin suhteisiin, joita ihmisillä on paikkoihin, muihin ihmisiin ja kulttuureihin. Kysymys juurista on tärkeä pohdittaessa sitä, miten siteemme ja suhteemme eri paikkoihin ovat muovaamassa identiteettejämme (Malkki 1992, 24).

Metaforalla transnationaalit juuret on, kuten metaforilla yleensä, heikkoutensa. Kansoja ja kansakuntia koskevissa puhetavoissa juurimetafora on ollut keskeinen. Ajatus, että yksilöt kiinnittyvät aina johonkin kansaan ja kansat aina johonkin maaperään on kasvien maailmaan ja sen myötä vahvasti luontoon viittaavan juurimetaforan avulla esitetty ikään kuin luonnolliseksi asiaksi (Malkki 1992). Kansakuntien rakentamisprojektit ovat edellyttäneet ”traditioiden tehtailua”, omien yhteisten juurien selittämistä ja sepittämistä puolustettaessa suvereniteettiä ja omistusoikeuksia (Ruuska 2004, 78–81). Kun ”meidät” on haluttu esittää jollain tapaa yhtenäisenä, yhteisen historian ja ennen kaikkea myönteisiä yhteisiä ominaisuuksia omaavana joukkona, eroa muihin on tehty turvautumalla myös rasistisiin ajattelu- ja toimintatapoihin (Balibar 1991, 49). Rasismin ja nationalismin suhdetta tutkineen Etienne Balibarin mukaan rasismi on niin sisään rakentunut nationalismiin, tai oikeammin erilaisiin nationalismeihin, ettei sitä pitäisi tarkastella vain nationalismin ilmauksena, vaan keskeisenä nationalismeissa vaikuttavana ja niitä muokkaavana ilmiönä (emt., 54). Juuripuhe, vahvoine kytköksineen rasistisiin ja nationalistisiin diskursseihin, häivyttää helposti kansallisuuden ja etnisyyden konstruktivistiset piirteet, ja sen todellisuuden, jossa ihmisillä on monenlaisia siteitä eri paikkoihin.

Geenitutkimus on osoittanut, että ihmisryhmistä, puhutaanpa sitten ”roduista” tai kansoista, löytyy jokaisesta monenlaista geeniperimää. Yhteiskuntatieteilijät ja kulttuurintutkijat puolestaan ovat korostaneet sitä, miten myös kaikki kulttuurit ovat erilaisten kohtaamisten, vieraiden vaikutusten omaksumisen ja erilaisten kulttuurien sekoittumisen tulosta (Hall 1999, 55). Ajateltiinpa juuret sitten perimän tai sosiaalisten suhteiden ja kulttuurin ilmentäjiksi, ne ovat monikossa ja harottavat eri suuntiin. Kun vielä 1960-luvulla suomalaiset koulujen oppikirjat opettivat ihmiskunnan jakautuvan eri rotuihin, 2000-luvulla ne kertovat nykyihmisen matkasta Af-

rikasta maapallon muille alueille.¹⁰ Meillä kaikilla, jokaisella suomalaisella-kin, on siis transnationaalit juuret. Vaikka suomalaisten juuria ei lähdetäisi jäljittämään Afrikkaan saakka, niiden on yleensä esitetty ulottuvan Suomen valtion (niin nykyisten kuin entistenkin) rajojen ulkopuolelle. Niiden suunta on tosin vaihdellut kulloistenkin poliittisten intressien mukaan (Ruuska 2004, 83–91).

Tutkimusaiheeni rajaa tästä meidän kaikkien joukosta kohderyhmäksi sellaiset lapset ja nuoret, joiden arjessa transnationaalit juuret nousevat erityisen merkityksellisiksi ja tuottavat heistä muista eroavan ryhmän. Näin voidaan ajatella tapahtuvan silloin, kun ympäristö tunnistaa tai olettaa joidenkin ihmisten juuret (myös) Suomen ulkopuolelle ja he joutuvat tämän seurauksena pohtimaan ja selittämään omia juuriaan.

Ilmaisu transnationaalit juuret uskon tavoittavani tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä kohdejoukon erityispiirteitä. Etuliite *trans* viittaa sekä kulttuurisiin prosesseihin ja muutoksiin että tilassa liikkumiseen, rajojen ylittämiseen. Rasismien kohteeksi joutuu yleensä, ainakin suomalaisessa yhteiskunnassa, henkilö, jonka (tai jonka esivanhempien) oletetaan siirtyneen muualta, omalta paikaltaan meidän keskuuteemme, ja joka tämän seurauksena ajatellaan erilaiseksi kuin me. Käsite *transnationaali* pitää sisällään ajatuksen nimenomaan kansallisten tai valtiollisten rajojen ylittämisestä (Hannerz 1996, 6; Faist 2004 a). Käsite on toisinaan suomennettu ylijarjaiseksi (esim. Hautaniemi 2004; Hirsiaho, Korpela & Rantalaiho 2005). Tuo suomennos kuitenkin häivyttäisi tässä tutkimusasetelmassa ja muutoinkin transnationaalien määritelmässä keskeisen ajatuksen kansallisvaltioiden ja ”asioiden kansallisen järjestyksen” (ks. Malkki 1995) merkityksistä pohdittaessa ihmisten mahdollisuuksia kuulua jonnekin tai johonkin ryhmään. Kansallisvaltioiden rajat ja valtioiden harjoittamat politiikat ovat aina mukana määrittämässä,

---

¹⁰ Esimerkiksi peruskoulun viidesluokkalaisille tehty oppikirja Koulun ympäristötieto 5 (Otava 1999, s 184) kertoo nykyihmisten eläneen jo 200 000 vuotta sitten Afrikassa, mistä ihmiset sitten levittäytyivät eri puolille maapalloa. Ihmiskunnan yhteisiä, Afrikkaan ulottuvia juuria koskevasta keskustelusta ks. esim. Brah 2000, 286. Tieteen kuvalehti (nro 17/2005) esittelee suomalaisille Genographic-tutkimushanketta ja siihen liittyvää mahdollisuutta selvittää geenitutkimuksen avulla (ja maksamalla 100 euroa) omien esivanhempien Afrikasta alkaneita kulkureittejä.

rajoittamassa tai mahdollistamassa paitsi ihmisten liikkumista, myös heidän suhdettaan paikkoihin, niissä eläviin yhteisöihin ja yhteiskuntaan yleensä (Ong 1999, 15–16; Faist 2004 a, 13; ks. myös Huttunen 2002, 338). Kun lähtöajatukseni on ollut, että rasismia kohtaavat ennen kaikkea ne, joiden ei katsota kuuluvan suomalaisiin tai olevan yhtä suomalaisia kuin muut, halusin konstruoida kohdejoukon, joka toisaalta täyttää määrätty suomalaisuuden kriteerit (kansalaisuus, kulttuurinen kompetenssi), mutta jonka suomalaisuus saattaa siitä huolimatta kyseenalaistaa arjen kohtaamisissa siksi, että näiden ihmisten ajatellaan ”oikeasti” tai ”juuriltaan” kuuluvan jonnekin muualle.

Trans siis tarkoittaa joidenkin rajojen ylityksiä. Rajojen ylityksistä seuraa uusiin paikkoihin kiinnittymisiä, mutta samalla se vihjaa myös, ainakin jonkinasteisiin, paikoista irtautumisiin. Juurilla taas viitataan yleensä jonnekin kiinnittymiseen. Tähän metaforaan liittyy – niin arkipuheessa, nationalistisissa diskursseissa kuin monesti tutkimusteksteissäkin – yleensä vahvasti ajatus identiteettien kiinnittymisestä paikkoihin, tai oikeammin johonkin paikkaan, jopa siinä määrin, että paikoista irtautumisesta puhutaan juurettomuutena (Brah 1996, 197; Malkki 1992, 25). Tällainen ajattelu on estänyt näkemästä sitä, miten monin tavoin ihmiset voivat kiinnittyä myös yhtäaikaaisesti eri paikkoihin. Vahvasti perimää painottava juuripuhe – kiinnittäessään yksilöt tai kansat vielä ensisijaisesti aina vain yhteen paikkaan – ohittaa myös sen tosiasian, että ainakin geneettiset juuret kulkevat aina vähintään kahta (neljää ja niin edelleen) reittiä.

Juurimetafora esiintyy siis etenkin sellaisissa ajattelutavoissa, joita rasismien tutkimuksessa tulisi välttää tai tarkastella kriittisesti. Tällaisia ovat esimerkiksi perimän merkityksen korostaminen ja yleensä asioita luonnollistavat ja sen myötä essentialisoivat puhuvat sekä näihin nojautuvat nationalistiset diskurssit. Olen kuitenkin halunnut tuoda juurimetaforan tämän tutkimuksen käsitteistöön nimenomaan kyseenalaistaakseni siihen vahvasti kiinnittyviä, essentialisoivia (ks. Malkki 1992, 28–31) merkityksiä ja ajatusta.

Juuret voi ajatella ja argumentoida myös toisin: erilaisina siteinä, sosiaalisina suhteina ja kulttuurisina merkityksinä, jotka – samalla kun kiinnittävät meitä kansallisvaltioihin – myös väistämättä kyseenalaistavat asioiden kansallista järjestystä (ks. Ruuska 2004). Juuret, monikossa, ulottuvat eri

suuntiin ja eri paikkoihin. Juurilla viitataan yleensä historiaan, johonkin alkuperään, paitsi omaan myös vanhempiemme ja esivanhempiemme elämään jossain paikassa. Jo siksi ne pitäisi nähdä ennemminkin rihmastoina, joita valtioiden rajat eivät koskaan pysty täysin rajoittamaan tai katkaisemaan – ainakaan jos mennään riittävän kauas historiaan.

Juurilla voidaan lisäksi ajatella olevan muitakin ulottuvuuksia. Juurimetafora ei välttämättä sisällä lähtöoletuksia siitä, mistä side, ”juuristo” rakentuu. Sen ei tarvitse rakentua pelkästään tai lainkaan perimästä. Sen ei myöskään tarvitse viitata kauas historiaan tai edes edelliseen sukupolveen. Voimme puhua myös juurtumisesta, jonnekin kiinnittymisen kautta tapahtuvasta oman paikan rakentumisesta, tässä ja nyt. Juurimetafora voi siis myös pitää sisällään ajatuksen mahdollisuudesta kuulua sinne, minne yksilö on kasvamisen ja elämisen myötä kiinnittynyt, juurtunut. Juurimetaforaa voi, transnationaalissa viitekehyksessä, käyttää siis yhtäläillä ihmisiä, ryhmiä ja paikkoja yhdistävänä kuin erottavana ja rajoja tuottavana lähtökohtana (vrt. Ruuska 2004).

Pidän tärkeänä sitä, että käyttämäni metafora ja tapani määritellä tutkimuksen kohdejoukkoa mahdollistaa siihen kuuluvien ihmisten suomalaisuudenkin tunnustamisen. Kielikuvalla transnationaalit juuret haluan korostaa sitä, että näillä ihmisillä juuret ovat sekä että, täällä ja jossain muualla. Osa heidän juuristaan kiinnittää heidät tavalla tai toisella johonkin, joka yleisissä ajattelutavoissa määritellään Suomen ja suomalaisuuden ulkopuolelle. Lähden kuitenkin ajatuksesta, että juurimetaforaan yleensä liitettyjä itsestään selvinä pidettyjä ajatuksia voi kyseenalaistaa, jos tutkimusasetelma rakennetaan siten, ettei ennalta oteta kantaa noiden juurten luonteeseen, vahvuuteen tai merkityksiin kohdejoukkoon kuuluvien ihmisten arjessa (vrt. Malkki 1992). Voi olla, että toisaalle jäljitettävissä olevilla juurilla ei ole jonkun ihmisen elämään sen kummempaa merkitystä kuin ehkä yksilön tieto siitä, että osa hänen esivanhemmistaan on elänyt jossain muualla. Jollekin toiselle nuo juuret taas voivat olla keskeinen osa identiteettiä siitäkin huolimatta, että hänellä on juuret myös Suomeen.

Vaikka ympäristö kyseenalaistaisikin jonkun ihmisen kuulumisen suomalaiseen, jo kasvaminen Suomessa, ja kohderyhmäni kohdalla vanhempien tai toisen vanhemman suomalaiset juuret, kiinnittävät yksilön suomalaiseen

”maaperään”. Ulkomailta adoptoitujen kohdalla näiden juurien ”geneettinen ulottuvuus” puuttuu, mutta voimmeko väittää, ettei (lähes) koko elämänsä Suomessa kasvanut lapsi juurtuisi lainkaan Suomeen? Juuret, yksilön siteet perheeseen, sukuun ja sen kautta kansaan, syntyvät myös sosiaalisen, hoivan ja rakkauden ja kasvatuksen kautta (Carsten 2000; Howell 1999 ja 2006, 75–82; Wade 2002, 79–90). Joidenkin lasten on vaikeampi osoittaa tällaisten juurien olemassaoloa. Silti elämä ja kasvaminen Suomessa tuottaa yksilölle juuret, ainakin jonkinlaisen kuulumisen tunteen kasvupaikkaan. Juurtuminen on kuitenkin vaikeampaa tai ainakin tavallista monimutkaisempi prosessi, jos ympäristö kyseenalaistaa jonkun oikeuden tai mahdollisuuden kuulua ”tänne”, olla täällä kotonaan (Brah 1996, 4).

Yhteiskuntatieteilijänä ja kulttuurin tutkijana ajattelen juuret ennen kaikkea sosiaalisiksi ja kulttuurisiksi. En kuitenkaan halua väittää, että perimä olisi täysin merkityksetön asia, kun puhumme yksilöiden kuulumisen tunteista ja kokemuksista. Kehoaamme muokkaavina tekijöinä geeneillä on merkityksensä siinä, minne jonkun yksilön juuret oletetaan, miten yksilöt sen seurauksena asemoituvat rasismien tuottamissa sosiaalisissa suhteissa ja millaisia ”kuulumisen paikkoja” ympäristö heille tämän seurauksena tarjoaa. Perimällä voi olla merkityksensä yksilölle ja hänen subjektiivisille paikkaan tai ryhmään kuulumisen tunteilleen myös silloin, kun ympäristö ei tuota perimää tunnista. Edellä luonnehtimani essentialisoivat – usein myös morali-soivat tai romantisoivat, jopa henkistä kokemusta korostavat (Malkki 1992) – juuridiskurssit ovat osa sitä ”sosiaalista tarinavarantoa” (Hänninen 2000, 50–52), joka tuottaa mallitarinoita yksilöille henkilökohtaisten kokemusten jäsentämiseen. Ajatusleikkinä voimme kysyä itseltämme, mitä muuttuisi, jos saisimme kuulla, että joku esivanhemmistamme on ollut romani, tai kiinalainen, tai venäläinen aatelinen, vai sittenkin venäläinen maaorja, tai egyptiläinen tai... Mutta yhtä tärkeää on kysyä, miksi esimerkiksi minun (äidin puolelta) karjalaiset sukujuureni eivät ole pakottaneet minua koko elämäni aikana juurikaan pohtimaan noiden juurien merkitystä, kun taas lasteni juuret Etiopiaan näyttäytyvät heidän arjessaan jatkuvasti neuvoteltavana asiana. Yksi tämän tutkimuksen lähtökohta on, että voimme tunnistaa rasismia paitsi tilanteista, joissa juuridiskurssien moraaliset ja muut ulottuvuudet (ks. Malkki 1992, 29–33, 37–38) korostuvat, myös sellaisista olosuhteista, joissa

”jotkut juuret” näyttäytyvät merkityksellisempinä kuin jotkut toiset juuret. Tärkeää on kysyä, miksi ja milloin jotkut asiat muodostuvat keskeiseksi osaksi identiteettiä (Brah 1996, 198).

Juurimetafora ei siis pakota yhteiskuntatieteilijää pitäytymään geenejä ja geeniperimää koskevissa keskusteluissa. Tässä yhteydessä haluan kuitenkin samalla korostaa sitä, ettei geenitutkimus kyseenalaista lähtökohtiani, päinvastoin. Geenitutkimus ja luonnontieteet yleensä ovat ennemminkin kyseenalaistaneet rasististen ideologioiden tukipylyvät, oletukset roduista tai kansoista, jotka olisivat määriteltävissä suoraan tai ensisijaisesti geenien ja perimän kautta, ja jotka voisi paikantaa vain yhteen paikkaan (esim. UNESCO 1969; Appiah 1985; Witzig 1996; Graves 2001; Rothman 2003).

Vaikka kaikilla suomalaisillakin voidaan ajatella olevan transnationaalit juuret, siis esivanhempien kautta siteitä moniin kansoihin, useimpien ihmisten elämässä ne eivät aktualisoidu. Ihmisillä ei välttämättä ole tietoa sukujuuristaan kovin monen sukupolven päähän. Ja vaikka tuota tietoa olisi, sitä ei ole tarvinnut erityisesti pohtia eikä vaalia. Suomessakin vahvasti vaikuttaneet kansakunnan rakentamisprojektit eivät ole aina kannustaneet etsimään siteitä muihin kansoihin. Toisaalta juuri rotuopit ovat olleet myös murta-massa ajatusta kansasta vailla siteitä muihin kansoihin. Yksi keino välttyä kuulumasta joihinkin, rasististen oppien mukaan alempiarvoisiin ryhmiin, on ollut kuulia joihinkin muihin. Näin myös suomalaiset, liittyessään innolla valkoiseen eurooppalaiseen sukuun, tulivat aikoinaan samalla hyväksyneeksi rasististen oppien mukaan rakennetut sukupuut, ajatukset roduista ja kansojen välisestä eriarvoisuudesta. (Ruuska 2002, 61–71)

Tiede on vahvasti kyseenalaistanut rotuopit, mutta silti niillä on yhä merkitystä yhteiskuntaelämässä. Vaikka tutkijat puhuvat ”roduista” sosiaalisina kategorioina, vanhoille rotuopeille rakentuvat näkemykset elävät arjessa sitkeästi, myös nuorten keskuudessa (esim. Ervasti 2006, 36). Tämä asettaa perimän merkitysten ja sukulaisuuksien kysymykset myös yhteiskuntatieteilijöiden tarkasteltaviksi. Yhteiskuntatieteilijänä tehtäväni on kysyä, miten ”juurijattelu” eri muodoissaan on muokannut ja edelleen rakentaa sosiaalisia suhteita ja rakenteita. Voin yrittää kartoittaa erilaisia juuridiskursseja ja niiden merkityksiä ihmisten arjessa. Rasismin tutkijana keskityn niihin ilmiöihin, joissa eksklusiivinen, jotkut ihmiset ”meidän” joukosta poissulkeva juurijattelu tuottaa ja uusintaa epätasa-arvoisia valta- ja alistussuhteita. Ra-

sismin tutkijana haluan olla myös antirasismien tutkija: paitsi etsiä ja tutkia ihmisten keinoja kyseenalaistaa ja vastustaa rasismia, myös esittää ja koetella vaihtoehtoja vallitseville tavoille selittää asioita.

1.3. Väitöskirjan rakenne

Artikkeliväitöskirjana työ rakentuu kahdesta osasta, josta toisen muodostaa käsillä oleva yhteenveto (luvut 1.–6.), ja toisen osan kuusi erillistä aiemmin julkaistua artikkelia. Nämä yhdessä tuottavat kuvauksen etnografisesta tutkimusprosessista, jonka aikana olen etsinyt tietoa rasismista suomalaisessa yhteiskunnassa ja erityisesti lasten ja nuorten arjessa. Kyseessä on ensisijaisesti tutkimus rasismista, sen eri muodoista ja myös tavoista tutkia sitä. Samalla työssä rakentuu epätäydellisiä, mutta tämän tutkimuksen puitteissa perusteltuja kuvauksia transnationaalien juuriensa kanssa kasvaneiden lasten ja nuoren elämästä Suomessa aikana, jona suomalaisesta yhteiskunnasta on alettu puhua entistä monikulttuurisempänä (ks. Huttunen & Löytty & Rastas 2005).

Tämän yhteenvedon luku kaksi esittelee tutkimuksen teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat. Työn keskeisin käsite, rasismi, jota olen jo edellä alustavasti määritellyt, saa yksityiskohtaisemman esittelynsä artikkelissa *Rasismi: Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia* (artikkeli I). Tarkastelen siinä eri tapoja määrittellä ja tutkia rasismia ja esittelen myös aiempaa suomalaista rasismien tutkimusta.

Tämän yhteenvedon luku kolme on kuvaus tutkimuksen toteuttamisesta. Kerron miten olen rakentanut tutkimuksen kenttää, tai oikeammin kenttiä. Luvussa 4. kuvailen tutkimuksen aineistoja ja analyysia. Samalla selvitän sitä, miten työn toteuttamistapa ja sen taustalla olevat metodologiset sitoumukseni ovat olleet vaikuttamassa tutkimuskysymysten syntyyn ja valintaan. Näin haluan myös perustella väitöstutkimukseen sisällyttämäni artikkelien aiheita, eli yksityiskohtaisempaan analyysiin valitsemieni kysymysten keskeisyyttä ja merkityksellisyyttä ja samalla joidenkin asioiden rajaamista tarkastelun ulkopuolelle. Koska artikkelit pohjautuvat osin eri aineistoille, ja koska olen selittänyt analyysimenetelmiäni noissa artikkeleissa, esittelen luvussa neljä aineistot ja analyysimenetelmät vain yleisellä tasolla.

Luvussa 5 keskustelen tutkimuksen tuloksista. Kuvailen ensin yleisellä tasolla sitä, miten ja millaisena rasismi näyttäytyy pienten lasten, kouluikäisten ja nuorten toiminnan kentällä. Tämän jälkeen selvitän millaisen kuvauksen tutkimuksen kohteesta toisaalla julkaistut artikkelit (I–VI) yhdessä muodostavat. Luvun lopuksi listaan sellaisia tutkimuksen aikana syntyneitä kysymyksiä, jotka mielestäni ansaitsisivat lisää tutkimusta, mutta joiden tarkempi tarkastelu ei ole ollut tässä tutkimuksessa mahdollista.

Artikkeleista sekä tästä yhteenvedosta (erityisesti luvusta 5) rakentuva kuvaus tutkimuksen kohteena olevien lasten ja nuorten ja heidän erilaisten toimintaympäristöjensä arjesta painottuu alkuperäisestä tutkimustehtävästä johtuen rasismiin. Kuvauksessa korostuvat näin kohdejoukon elämää varjostavat surut, huolet ja ongelmat. Kun lähtökohtana on ollut rasismin kokeminen ja sen vaikutus yksilöiden arjessa, kohdejoukkoa on väistämättä täytynyt tarkastella rasismin uhreina. Ajattelen tässä uhreiksi myös ne, jotka joutuvat vastustamaan itseensä kohdistuvaa rasismia.

Aineistoni ja kohtaamiset kentällä olisivat kuitenkin mahdollistaneet myös toisenlaisia kuvauksia. Huolimatta siitä, että rasismi asemoi ihmisiä epätasa-arvoisesti ja tuottaa monenlaisia vaikeuksia yksilöille, kohtaamillani lapsilla ja nuorilla on ollut paljon muutakin kerrottavaa. Rasismin kokemukset eivät edes korostu joidenkin tutkimukseen osallistuneiden kertomuksissa. Erilaisuudella ja siteillä Suomen ulkopuolelle on myös positiiviset puolensa (vrt. Andersson 2005, 30; Harinen 2000, 195–196, 214), joista monet ovat myös halunneet puhua. Positiiviset asiat korostuvat enemmän niiden ihmisten kertomuksissa, jotka ympäristö harvemmin noteeraa muualta tulleiksi. Silti nekin lapset ja nuoret, joilla on ollut muita enemmän rasismin kokemuksia, puhuivat elämästään sekä erilaisuuden ja jopa toiseuden kokemuksistaan myös myönteisiä asioita. Heidänkin kertomuksissaan on uskoa tulevaisuuteen, omaan tietoon ja taitoihin sekä, useimmissa tapauksissa, uskoa myös siihen, että suomalainen yhteiskunta voi muuttua.

Siinä erilaisuudessa, jonka transnationaalit juuret yksilöille tuottavat, on siis muitakin ulottuvuuksia kuin alistetun tai marginaaliin asetetun asema. Jotta tämän tutkimuksen tuottama kuvaus ei löisi kasvoille niitä lapsia ja nuoria, jotka ovat olleet valmiita kertomaan elämästään ja jakamaan hyvin kipeitäkin kokemuksiaan, ja jotta työni ei piirtäisi liian yksioikoista ja heidän todellisuuttaan vääristävää kuvaa, esitän lopuksi, luvussa kuusi, vielä yhden

kuvauksen. Se ei ole vaihtoehtoinen eikä vastakkainen totuus tutkimuksen kohteena olleista ihmisistä, vaan eräänlainen rinnakkainen kuvaus. Samalla se muistuttaa siitä, että etnografiat ovat aina osittaisia totuuksia jostain asiasta (Clifford 1986). Luku kuusi on eräänlainen tiivistelmä sellaisista tutkimusprosessin aikana esiin nousseista keskusteluista, jotka osoittavat, että transnationaalit juuret voivat tuottaa yksilöille myös monenlaista arvokasta sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, joka väistämättä rikastuttaa koko yhteiskuntaa.

2. TUTKIMUKSEN TEOREETTISET JA METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Etnografinen tutkimusperinne voidaan ajatella joukoksi teorioita siitä, miten tutkimusta voi ja tulisi tehdä. Näin ajateltuna se on tämän tutkimuksen keskeinen teoreettinen lähtökohta. Sen yhtenä ominaispiirteenä pidetään sitä, että tutkimuskysymykset muotoutuvat tai vähintäänkin tarkentuvat tutkimusprosessin aikana. Kentällä olo ja työskentely antavat tutkijalle tietoa ja varmuutta siitä, mitä asioita tutkimuksen kohteeksi valitusta ilmiöstä tai kulttuurista pitäisi tutkia. Tämänkin tutkimuksen lähtökohtana oli etsiä yksityiskohtaisemmat tutkimuskysymykset kentältä. Tällaisessa asetelmassa tutkimuksen teoreettista viitekehystä, esimerkiksi kaikkia keskeisiä käsitteitä, ei voi kokonaisuudessaan määritellä tutkimusprosessin alussa, vaan se täydentyy ja saattaa muuttua prosessin aikana.

On vaikea kuvitella asetelmaa, jossa etnografi voisi aloittaa kenttätönsä täysin avoimin mielin. Esiymmärrys tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä, samoin kuin siitä, miten sitä tulisi tutkia, on jo kenttätönnä alkaessa rakentunut paitsi aiemmasta aihepiiriä käsittelevästä tutkimustiedosta toisinaan myös tutkijan henkilökohtaisten kokemusten kautta syntyneestä suhteesta tutkimuksen aihealueeseen (Powdermaker 1966, 19). Tiedetaustani on ollut vaikuttamassa esimerkiksi siihen, miten olen lähtenyt pohtimaan ja määrittelemään rasismia sekä rasismien ja muiden ilmiöiden välisiä suhteita. Olen edellä kertonut, miten myös kokemuksen kautta syntynyt tietoni rasismista Suomessa oli alusta asti motivoimassa tutkimusta ja vaikuttamassa tutkimusasetelman syntyyn. Tuo esitieto johti esimerkiksi tietynlaisen kohdejoukon valintaan, mikä puolestaan on rajoittanut muun muassa sitä, minkälaisia tutkimuskysymyksiä olen voinut asettaa. Lähtökohta olisi ollut

toisenlainen, jos nyt valitun varsin heterogeenisen kohdejoukon sijaan olisin halunnut tutkia esimerkiksi jonkun tietyn etnisen vähemmistöryhmän rasismin kokemuksia, tai vaikkapa ainoastaan adoptoitujen kokemuksia.

Myös poliittiset sitoumukseni, tässä ennen kaikkea antirasismi, ovat olleet keskeisiä tutkimusasetelman rakentumisessa. Sitoumus pohtia ja huomioida tutkimuksen poliittisia ulottuvuuksia juontuu erityisesti perehtymisestä feministisen tutkimuksen metodologiakeskusteluihin (esim. Harding 1987 a; Stacey 1988; Collins 1991; McClaurin 2001; Liljeström 2004). Tutkimuksen poliittisuutta ja tiedon paikantuneisuutta on korostettu myös niin antropologian etnografiakeskusteluissa kuin (muussakin) kulttuurintutkimuksessa. Nämä teemat ovat olleet keskeisiä myös jälkikoloniaalisessa suuntauksessa (Vuorela 1999). Edellä luetellut tutkimusperinteet jakavat ajatuksen siitä, ettei tutkimustieto ole koskaan neutraalia ja objektiivista. Se on aina tehty joistain lähtökohdista käsin, johonkin tarkoitukseen.

Tutkimuksen poliittisten ulottuvuuksien pohtiminen edellyttää muun muassa seuraavia kysymyksiä: Miksi (tätä) tutkimusta tehdään? Ketä se hyödyttää? Mikä on tutkijan suhde tutkimuksen kohteena oleviin ilmiöihin? Mitkä asiat mahdollisesti yhdistävät ja erottavat tutkijaa ja tutkimusobjekteja? Mitä tutkimuksesta voi seurata, ennen kaikkea niille, joista se puhuu? Tässä tutkimuksessa nämä kysymykset ovat muun muassa tuottaneet vaatimuksen etsiä prosessin aikana tapoja tehdä antirasistista rasismin tutkimusta. Tämänkin on suunnannut huomioni joihinkin kysymyksiin toisten jäädessä sen seurauksena vähemmälle huomiolle.

Tutkimusta ohjaavat tietoteoreettiset ja metodologiset sekä niihin sidoksissa olevat eettiset ja poliittiset periaatteet (ks. Harding 1987 c) suuntaavat valintoja, jotka vaikuttavat paitsi tutkimusaineistojen määrään ja laatuun, myös siihen, mitä aineistolta on mahdollista kysyä. Etnografinen kuvaus on aina osittainen kuvaus jostakin, ja sen sisältämät tutkimustulokset ovat aina monien valintojen lopputulos.

Rakennan seuraavassa perusteluja tutkimusprosessin aikana tekemilleni valinnoille selvittämällä millaisiin teoreettisiin ja metodologisiin perinteisiin ja keskusteluihin ne pohjautuvat. Esittelen työn paikantumisen yhteiskuntatieteiden eri tieteenaloilla ja suuntauksissa alaluvussa 2.1., minkä jälkeen alaluvussa 2.2. kuvailen lyhyesti millaista rasismin tutkimusta sekä lapsuuden ja nuoruuden tutkimusta työ edustaa.

On perusteltua vaatia, että tutkija paitsi perehtyy huolellisesti työtään ohjaaviin teoreettisiin keskusteluihin, myös kertoo niistä ja selvittää esimerkiksi käyttämänsä käsitteet riittävän seikkaperäisesti tutkimusteksteissään. Mitä useammalta suunnalta teoreettisen viitekehyksen rakennusaineokset on haettu, sitä enemmän on selitettävää. Etnografin toivotaan yleensä kuvaavan mieluiten yksityiskohtaisesti kenttätöiden eri vaiheet ja monien eri aineistojen monet erilaiset tuotantoehdot. Erilaiset aineistot edellyttävät erilaisia analyysimenetelmiä, mitkä nekin olisi selvitettävä. Etnografin pitäisi lisäksi vastata tutkijan paikantumisen ja sijoittautumisen vaatimuksiin eli selventää ja analysoida suhdettaan paitsi kentällä kohtaamiinsa ihmisiin myös tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön laajemminkin. Tämä edellyttää yleensä tutkijan erilaisten asemoitumisten näkyväksi tekemistä. Ihanteellinen etnografia kuvauksena jostakin sisältäisi myös riittävästi sellaista kuvailevaa osuutta, esimerkiksi aiheisto-otteita, joka kuljettaisi lukijankin kentälle. Näiden kaikkien vaatimusten tunnollinen noudattaminen tuottaisi todennäköisesti monisataisivuisen tutkimustekstin. Siksi esittelen tässä teoreettista viitekehystä vain lyhyesti. Se tarkentuu luvuissa kolme ja neljä, joissa esittelen tutkimuksen toteuttamista, aineiston tuottamista ja joiltain osin myös sen analyysia. Nämä täsmentyvät artikkeleissa (I–VI), joissa käyttämäni käsitteet saavat tarkemmat määrittelynsä suhteessa kunkin artikkelin kysymyksiin ja tutkimustehtäviin.

2.1. Monitieteisyys lähtökohtana

Monitieteisyys on yksi tämän tutkimuksen lähtökohdista. Työ, samoin kuin aiemmat opintoni, on tehty laitoksella, jossa vaikuttaa kolme tieteenalaa: sosiologia, sosiaaliantropologia ja sosiaalipsykologia. Rajat näiden tieteidenvälillä ovat monessa mielessä häilyviä ja epätarkkoja, vaikka ne tuottavat myös erilaisia kysymyksiä ja toisistaan poikkeavia tapoja tutkia maailmaa. Tutkijaidentiteettini kiinnittyy edellä mainituista vahvimmin antropologiaan ennen kaikkea sen erityisen metodin eli etnografian kiehtovuuden vuoksi.

Tässä tutkimuksessa vaikuttavat myös monet jo lähtökohdiltaan monitieteiset suuntaukset – kulttuurintutkimus, feministinen tutkimus sekä jälkikolonialinen tutkimus – joiden historia yhtyy monilta osin edellä mainit-

tuihin tieteenaloihin. Nämä suuntaukset osana työn teoreettista viitekehystä toisaalta helpottavat esimerkiksi sosiologian ja antropologian näkökulmien yhdistämistä, mutta samanaikaisesti ne levittävät tutkimuksen teoriakehikkoa entistä laajemmalle alueelle, myös yhteiskuntatieteiden ulkopuolelle. Toisaalta sitä sitovat yhteen esimerkiksi sellaiset suuntaukset kuten strukturalismi ja jälkistrukturalismi, symbolinen interaktionismi ja marxilainen tutkimusperinne.

Strukturalismi kiinnitti huomion kielen merkityksiin yhteiskuntaelämässä ja kulttuuristen merkitysten tuotannossa. Symbolinen interaktionismi korosti enemmän yksilön toimijuutta, ja on antanut paljon aineksia myöhemmille identiteettikeskusteluille. Marxilainen tutkimusperinne on paitsi korostanut yhteiskuntaelämän materiaalisia ja taloudellisia reunaehtoja, myös, ja tämän tutkimuksen näkökulmasta erityisesti, tuottanut aineksia keskusteluun yhteiskunnallisesta vallankäytöstä. Yhteiskunnallisia suhteita tulisi aina tarkastella myös valtasuhteina. Nämä suuntaukset ovat merkittävä osa sekä sosiaaliantropologian että sosiologian historiaa. Ne ovat valikoituneet myös kulttuurintutkimuksen ja muiden edellä mainitsemiäni, tässä tutkimuksessa hyödynnettävien uudempien suuntausten teoriaperustaksi monista syistä. Ensinnäkin toisiaan täydentävinä ne tekevät mahdolliseksi tarkastella samanaikaisesti yksilön kokemusta, yhteiskunnallisia suhteita ja rakenteita sekä kulttuurisia merkityksiä. Toiseksi, ennen kaikkea diskurssin käsitteen kautta, niiden avulla on mahdollista ulottaa valtasuhteiden tutkiminen näille eri tasoille.

Etnografinen tutkimusperinne, kulttuurintutkimus sekä feministinen tutkimus ovat paitsi jakaneet monet ajatukset tieteen teon tavoista myös kohdistaneet kiinnostuksensa pitkälti samoihin ilmiöihin ja kysymyksiin. Tällaisia kysymyksiä ovat esimerkiksi erot ja niiden merkitykset, yhteiskunnallisen vallankäytön eri muodot, alistettujen asema, keskustelut identiteeteistä ja identiteettipolitiikasta ja niin edelleen. Ennen kaikkea näitä suuntauksia yhdistää ajatus mahdollisuudesta paikata yksittäisten teorioiden ja suuntausten puutteita monitieteisellä lähestymistavalla, jossa eri tieteenaloja ei ajatella erillisiksi saarekkeiksi.

Haluttomuus sitoutua vahvasti vain joidenkin tieteenalojen tai suuntausten tarkastelutapoihin ja käsitteistöön johtuu paitsi tiedetaustastani myös tutkimusaiheestani. Rasismi, sekä sitä tuottavien sosiaalisten ja kulttuuris-

ten tekijöiden että sen seurausten näkökulmasta, on niin kompleksinen yhteiskunnallinen ilmiö, että sen ymmärtäminen ja jäsentäminen edellyttää monitieteistä lähestymistapaa (Goldberg & Solomos 2002, 2). Antropologinen tutkimus on jo pitkään ammentanut näkökulmia ja käsitteistöä edellä mainituista keskusteluista erityisesti diasporaa, monikulttuurisuutta, muutoliikkeitä, rasismia, etnisyyttä ja näihin kytkeytyviä ilmiöitä käsittelevässä tutkimuksessa (Malkki 1995, 513–515). Tässä tutkimuksessa monitieteistä lähestymistapaa puoltaa myös pyrkimys tarkastella lapsuutta ja nuoruutta sekä elämänvaiheena että erityisesti asemana yhteiskunnassa. Poliittisista sitoumuksistani seurannut paikoin toimintatutkimuksellinenkin kenttätöyöskentely on sekin edellyttänyt monitieteisyyttä, jos monitieteisyydeksi ymmärretään myös pyrkimykset ja mahdollisuus keskustella erilaisilla foorumeilla (vrt. Malkki 1995, 516). Esimerkiksi keskustelu kasvatustyön kentällä toimivien kanssa on edellyttänyt valmiutta puhua erilaisuudesta, monikulttuurisuudesta ja rasismista myös soveltavien tieteiden kuten kasvatustieteen tai sosiaalityön tutkimuksen näkökulmista.

Monitieteisyys lähtökohtana voi johtaa siihen, ettei edes tutkimuksen keskeisille käsitteille löydy yhtä ainoaa sopivaa määritelmää. Tähän johtopäätökseen olen tullut esimerkiksi rasismin käsitteen kohdalla (ks. artikkeli I). En pidä tätä kuitenkaan ongelmana. Eri tieteenaloilta ja keskusteluista ammentaminen mahdollistaa sellaisen refleksiivisen¹ tutkimusotteen, jossa jatkuva tutkimuksen lähtökohtien ja käsitteiden käyttökelpoisuuden testaaminen tuottaa samalla uutta tietoa niin tutkimuksen kohteena olevista ilmiöistä kuin eri tutkimustraditioihin sisältyvistä ongelmista. Esimerkiksi monet rasismin tutkimuksessa käytetyt, rodullistettuja ryhmiä ja identiteettejä kuvaavat käsitteet (esim. black, white, mixed-race, transracial) ovat ongelmallisia tai vaikeasti sovellettavia tutkittaessa rasismia Suomessa, ja erityisesti vielä lasten ja nuorten arjessa. Näin tutkimuskysymykseksi nousee väistämättä paitsi se, millaisia kategorisointeja Suomessa tehdään, myös näiden kategorisointien politiikka. Näiden tutkiminen on edellyttänyt katseen

---

¹ Käytän niin ulkomaisessa kuin suomalaisessakin tutkimuskirjallisuudessa vakiintunutta termiä refleksiivinen (vrt. reflexive, reflexivity), vaikka parempi suomennos olisi reflektiivinen, sillä ”refleksiivisyydellä voidaan tarkoittaa myös refleksiinomaista” (Alasuutari 2007, 250).

siirtämistä yksilöiden kokemuksista kulttuurisiin esitystapoihin ja toisinaan yhteiskunnallisten suhteiden ja rakenteiden tasolle.

Sosiaaliantropologiaa

Sosiaaliantropologian kentälle tämän tutkimuksen sitovat paitsi etnografinen tutkimusmenetelmä myös monet kysymyksenasetteluni. Luvussa kolme selvitän sitä, miten olen kenttätöyssä soveltanut antropologian piirissä käytyä etnografiakeskustelua (esim. Clifford & Marcus 1986; Marcus & Fischer 1986; 5–14, 34; Marcus 1995; Gupta & Ferguson 1997 a). Päätös sisällyttää luvun 6. rinnakkaiskertomus osaksi tätä tutkimusta on sekin osin seurausta noissa keskusteluissa esitetyistä kysymyksistä: Millaisia kuvauksia tuotamme? Kenen ääni ja näkökulma niistä välittyy? Mitä kuvauksistamme mahdollisesti seuraa tutkimuksen kohteena oleville ihmisille? Miten tuottamamme kuvaukset lisäävät tai rajoittavat ymmärrystä käsittelemistämme ilmiöistä ja tutkimuksen kohteena olevista ihmisistä?

Yhdeksi antropologiassakin paljon keskustelua herättäneeksi aiheeksi on noussut kysymys ihmisten ja kansojen liikkumisesta ja tämän väistäämättömistä seurauksista antropologiselle tiedon tuottamiselle (esim. Clifford 1988 ja 1992; Malkki 1995; Appadurai 1991 ja 1996; Gupta & Ferguson 1997 a ja c). Vanha mielikuva antropologiasta, jonka ensisijainen tehtävä on tuottaa kuvauksia jossain kaukaisessa paikassa olevista (ja pysyvistä) kulttuureista on murentunut samalla, kun antropologit ovat joutuneet pohtimaan uudelleen peruskäsitteitään. Mitä on kulttuuri ja missä on kenttä, jos tutkimuksen kohde on määriteltävissä ennen kaikkea erilaisten ylijäraisten suhteiden kautta? Kuinka venyvä kulttuurin käsite on? Onko sen avulla mahdollista kuvata erilaisia yhteisöjen historiassa tapahtuneita ja tapahtuvia muutoksia, tai kulttuuristen vaikutteiden liikkumisen ja uusiinkin paikkoihin juurtumisten määrittämiä ryhmiä, käytäntöjä tai merkityksenantosysteemejä (Clifford 1988, 337–339)? Ihmisten liikkuminen, yhteisöjen hajautuminen eri paikkoihin sekä sosiaalisten siteiden ulottuminen yli valtio- ja muiden rajojen, samoin kuin mahdollisuus löytää sellaista paikallista, joka olisi muusta maailmasta irrallinen, ovat edellyttäneet myös kentän käsitteen

uudelleen määrittelyjä (esim. Jenkins 1986; Marcus 1986 ja 1995; Appadurai 1996; Gupta & Ferguson 1997 a ja c; Gille 2001; Gille & Ó Rian 2002).

Edellä listaamani ilmiöitä on käsitelty antropologiassa ja muillakin tieteenaloilla ennen kaikkea käsitteiden diaspora ja transnationaali avulla. Näissä keskusteluissa, joissa myös jälkikoloniaalinen suuntaus on vaikuttanut vahvasti, kyseenalaistetaan näkemykset ”alkuperäisistä”, ”luonnollisista” tai ”puhtaista”, muuttumattomista ja monoliittisista identiteeteistä, yhteisöistä, kulttuurisista käytännöistä tai kansoista (esim. Malkki 1995, 515–516). Diasporan käsitteellä viitataan usein jonkin määrätyn kansan (ryhmän) hajautumiseen ja siirtymiseen ”omalta” alueelta muihin paikkoihin. Diasporan käsitteen avulla, noin ymmärrettynä, on vaikea määrittellä tämän tutkimuksen kohdejoukkoa, joka määrittyy tutkimusasetelmassani eri paikoista yhteen paikkaan – tässä Suomeen – tulleista ja heidän jälkeläisistään. Vaikka tarkastelun kohteena on ennemminkin heidän suhteensa Suomeen ja suomalaisuuteen kuin ”siihen toiseen” paikkaan tai paikkoihin, jonkinlainen suhde ”siihen toiseen” (paikkaan, kansaan, kulttuuriin) on kuitenkin olemassa, olipa se millainen hyvänsä. Juuri niin sanottu diasporatutkimus on tuonut esiin sen, miten monin tavoin tuo suhde voi määrittää yksilön kokemusta ja asemaa jossain yhteiskunnassa (esim. Brah 1996; Cohen, R. 1997; Ong 1999, 12; Lie 2001), eräänlaisena ja erityisenä tietoisuutena moniin paikkoihin kuulumisen mahdollisuuksista ja ongelmista (”diaspora consciousness”, ks. Vertovec 1999). Niillä erilaisilla sosio-ekonomisilla, poliittisilla ja kulttuurisilla olosuhteilla, joiden vallitessa paikoista toiseen siirtymiset ovat tapahtuneet, tai joita noista siirtymisistä seuraa, on vahva yhteys rasismiin ja sen seurauksena syntyneisiin identiteetteihin (esim. Brah 1996; Gilroy 1997 ja 2001; Cohen, R. 1997, 134–137; ks. myös Ong 1999, 12–16). Siksi olen saattanut hyödyntää niin sanotun diasporatutkimuksen keskusteluja, vaikka käsite kaikilta osin ei taivukaan tämän tutkimuksen lähtöasetelmaan. Diasporatutkimus on tuottanut paljon sellaisia kysymyksiä (ks. Brah 1996, 178–181), joiden varaan koko tutkimusasetelmani on rakennettu. Tällaisia ovat esimerkiksi kysymys alkuperän merkityksistä ja yleensä mahdollisuudesta edes puhua ”alkuperäisyydestä”, erilaisten juurien tuottamat erilaiset asemoitumiset rodullistettuihin (ja muihin) yhteiskunnallisiin suhteisiin ja hierarkioihin, sekä monet rodullistettuja identiteettejä koskevat kysymykset. Toisaalta monia samoja kysymyksiä on pohdittu jo varhaisemmassakin

antropologisessa rasismia käsittelevässä tutkimuksessa, ilman diasporan käsitettä (esim. Lévi-Strauss 1952; Powdermaker 1966, 171–205; Boas 1986; ks. myös Harrison 1995).

Transnationaalista, tai transnationaalisuudesta, on tullut yksi antropologian uusista peruskäsitteistä.² Olen edellä määritellyt tutkimuksen kohdejoukon, ja perustellut sen, miksi käytän siitä ilmaisua ”lapset ja nuoret, joilla on transnationaalit juuret”. Transnationaalin käsite muistuttaa tässä myös siitä, että ihmisten, ajatustapojen, kulttuuristen käytänteiden ja materian kulkeminen yli kansallisten ja valtiollisten rajojen on huomioitava myös silloin, kun tutkitaan jonkin ilmiön – tässä rasismien – paikallisia ja historiallisia erityispiirteitä (vrt. Marcus & Fischer 1986, 39). Transnationaalin käsite herättää kysymään kuinka paikallista paikallinen lopulta on. Tämän kysymyksen esittämisestä seuraa velvoite tarkastella ilmiötä, vaikkapa sitten ”suomalaista rasismia” tai suomalaisuutta osana laajempia globaaleja suhteita ja rakenteita.

Kysymyksellä ”paikallisen paikallisuudesta” on myös poliittinen ulottuvuutensa. Sen voi tässä tutkimuksessa pelkistää kysymyksiksi, kenen toimesta ja miten suomalaisuutta ja suomalaiseen yhteiskuntaan kuulumisen oikeutta määritellään, ja miten rasismi maailmanlaajuisena historiallisena ilmiönä on mahdollisesti ollut vaikuttamassa tapoihin määritellä suomalaisuutta ja siihen kuulumisen ehtoja. Antropologisena tutkimuksena tämä työ pyrkii esittämään ”tiheää kuvausta” (ks. Geertz 1973; Hyvärinen 1998) rasismien ilmenemisestä joidenkin ihmisten arjessa, mutta sanoutuu irti pyrkimyksistä määritellä jotain erityistä suomalaista rasismia tai erityisiä, vaikkapa sitten rasismien kokemuksille rakentuvia (ala)kulttuureita. Sen sijaan tavoitteena on tehdä kriittistä antropologiaa (ks. esim. Marcus & Fischer 1986, 44; Clifford

---

² Käsitteen transnationaali alkuperästä ja sen tulosta keskeiseksi tutkimuskäsitteeksi on esitetty hieman erilaisia näkemyksiä. Thomas Faistin mukaan kansainvälisten suhteiden tutkijat käyttivät käsitettä jo 1960-luvulla, mutta sen nykyiset merkitykset ja tuleminen keskeiseksi käsitteeksi erityisesti muuttoliikkeiden ja ylirajaisten suhteiden tutkimuksessa on ennen kaikkea antropologien ansiota (Faist 2004 b, 175; vrt. Ong 1999, 22, 240–244; Kivisto 2001, 551–552, 557; Welz 2004). Käsitteen saamista monista merkityksistä ja sen käytöstä esim. Vertovec 1999; Faist 2000 ja 2004 b; Portes & Guarnizo & Landolt 1999; Kivisto 2001).

1992, 108; Brah 1996, 182–183; Gupta & Ferguson 1997 a ja c), joka kyseenalaistaa autenttisiksi esitetyt erot, ja pyrkii osoittamaan eroja tuottavia ja korostavia, sekä yhteisöjä rakentavia ja toisaalta niihin kuulumista rajoittavia sosiaalisia ja kulttuurisia käytäntöjä ja näihin kytkeytyvää vallankäyttöä.

Ero ja erilaisuus ovat tämän työn keskeisiä käsitteitä ennen kaikkea siksi, että rasismi pohjautuu aina erontekoihin, puhuttiinpa niistä sitten biologisina tai kulttuurisina eroina (tästä ks. artikkeli I). Antropologia, eroihin erikoistuneena tieteenä, on tuottanut valtavan määrän eroja ja erilaisuutta käsittelevää keskustelua jo siksi, että kulttuurilla on tarkoitettu ennen kaikkea jotain, joka on määriteltävissä erojen kautta (Appadurai 1996, 12–13). Transnationaalien suhteiden maailmassa antropologiakaan ei tarkastele kulttuurieroina vain ”meidän” ja ”kaukaisten” välisiä eroja, vaan kehottaa suuntaamaan katseen siihen, miten eroja tuotetaan maailmassa, jossa ihmisiä ja paikkoja yhdistävät monenlaiset kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset tekijät (Gupta & Ferguson 1997 c, 43). Kulttuurikritiikin tehtäväkseen määrittelevä antropologia keskittyy erojen kuvailun sijaan, tai ohella, niiden yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tuottamisen selittämiseen, näkee ne aloituspaikkana, josta käsin tutkia yhteiskunnallisia suhteita (emt., 46).

Kulttuurintutkimuksessa, feministisessä tutkimuksessa ja muissa tässä työssä hyödynnetyissä suuntauksissa vaikuttavat vahvasti antropologiset näkemykset erojen tuottamisesta ja niiden merkityksistä, joskin nämä suuntauukset ovat saaneet rakennusaineita myös esimerkiksi kielitieteestä ja psykoanalyysistä (esim. Ahmed 1998; Hall 1999, 152–160; Grossberg, Nelson & Treichler 1992; ks. myös Fuss 1989). Toiseuteen, ”rotuun” ja kulttuureihin kiinnittyvät tutkimuskysymykset ovat jo kauan lähentäneet antropologiaa ja sosiologiaa (Clifford 1986, 22–24). Avtar Brah (1996, 117) erittelee neljä tapaa lähestyä kysymystä erosta ja erilaisuudesta: ero kokemuksena, sosiaalisena suhteena, subjektiviteettinä ja identiteettinä. Tässä työssä aloituspaikkana on lasten ja nuorten erilaisuuden kokemukset. Niistä käsin olen sitten pyrkinyt tarkastelemaan noita muita eron ja erilaisuuden ja ennen kaikkea rodullistetun eron ulottuvuuksia, sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä.

Se todellisuus, jota tutkin, voi monilta osin olla tuntematon ihmisille, jotka eivät kuulu tutkimuksen kohdejoukkoon. Suomessakin monet näyttävät välttyneen siltä, että he olisivat joutuneet pohtimaan rasismin kysymyksiä. Etnografinen kuvaaminen ilmiöiden selittämisen tukena ja osana

sitä pyrkii ennen kaikkea tekemään suomalaisen kulttuurin moninaisuutta näkyvämmäksi ja samalla vaikeammaksi ohittaa.

Sosiologiaa, ja vähän sosiaalipsykologiaakin

Tarkastelen rasismia ennen kaikkea ilmiönä, joka muokkaa sosiaalisia suhteita ja vaikuttaa sen myötä myös yhteiskunnan rakenteissa. Rasismi on väistämättä sosiologiankin alaan kuuluva ilmiö. Sosiologisena lähestymistapana voi pitää tässä tutkimuksessa myös kysymystä siitä, millaisia mahdollisia erityispiirteitä rasismi saa nimenomaan suomalaisessa yhteiskunnassa, sekä tässä tapahtuneiden muutosten tarkastelua. Tutkimusasetelma ei kuitenkaan mahdollista sellaisia yleistyksiä, joissa esimerkiksi jotkut rasismien ilmenemis muodot tai tavat suhtautua rasismiin voisi määritellä vain tai ennen kaikkea suomalaisiksi. Tavoitteeni ei ole eri yhteiskuntia ja niissä esiintyvää rasismia vertaileva tutkimus, vaan etnografinen tutkimus, jossa mahdollisten vertailujen tehtävä on lähinnä osoittaa ”mikä on yleistä ja mikä erityistä inhimillisessä kulttuurissa” (Gordon & Lahelma 2004, 100).³

Tutkiessani rasismien muokkaamia yhteiskunnallisia suhteita Suomessa olen joutunut kysymään, miksi selvistä väestömuutoksista huolimatta suomalaisessa sosiologiassa ei ole käyty keskustelua esimerkiksi etnisyyteen tai ”rotuihin” perustuvista väestöluokituksista. Kertooko tällaisen keskustelun puuttuminen siitä, ettei suomalainen sosiologia ole vielä herännyt huomaamaan väestöpohjassa tapahtuneita muutoksia tai lisääntyntä yhteiskunnallista keskustelua rasismista ja yhteiskunnan monikulttuuristumisesta laajemminkin? Artikkelissaan *Paikallinen ja globaali vertailevassa tutkimuksessa* Merja Kinnunen (2004) toteaa: ”(t)iedon tuottamisen näkökulmasta on syytä kysyä, millä tavalla luokitukset vaikuttavat sosiaalisen todellisuuden määrittämiseen ja samalla sosiaalisten suhteiden vakiinnuttamiseen ja legitimoimiseen” (ema., 78). Tämä tutkimus pyrkii tekemään näkyväksi tarpeen etsiä keinoja tutkia myös ihmisten sijoittumista rasismien muokkaamiin yhteiskunnallisiin suhteisiin. Haaste kohdistuu erityisesti luokittelujen avul-

³ Vertailevasta tutkimuksesta ks. esim. Alapuro & Arminen 2004.

la yhteiskunnallisia ilmiöitä selittävään sosiologiaan. Uskallan väittää, että väestöpohjan edelleenkin muuttuessa rasismien merkitys sosiaalisia suhteita muovaavana sosiaalisena faktana Suomessakin ennemminkin kasvaa kuin vähenee.

Monet jossain tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa toimivat kategoriat ja nimeämisen tavat menettävät nopeasti käyttökelpoisuutensa tilanteen muuttuessa. Esimerkiksi käsitteellä maahanmuuttaja voidaan periaatteessa viitata jokaiseen jostain muualta Suomeen muuttaneeseen henkilöön. Käsitteeseen kiinnittyy kuitenkin vahvasti ajatus marginaalisista positioista (Huttunen 2004, 136). Sanaa maahanmuuttaja on voitu käyttää tietyn ihmisryhmän aseman ja elämäntilanteen kuvaamiseen esimerkiksi 1990–2000-luvuilla, jolloin valtaosa Suomeen muualta muuttaneista on asunut maassa vasta suhteellisen vähän aikaa. Ajan kuluessa monet nykyiset maahanmuuttajat ovat kuitenkin hyvin eri asemassa kuin tulevat uudet maahanmuuttajat. Tuolloin Suomessa pitkään asuneita tulisi kuvata jollain sellaisella käsitteellä, johon ei kiinnittyisi niin vahvoja marginaaliseen asemaan ja tietynlaiseen elämäntilanteeseen viittaavia merkityksiä. Käsitteiden käyttökelpoisuuden muuttumisesta kertoo myös se, että kun vielä 1990-luvulla olemme voineet olettaa tummaihoisten aikuisten olevan maahanmuuttajia, noin pääsääntöisesti, 2000-luvulla yhä useampi tummaihoinen on Suomessa syntynyt ja täällä kasvanut henkilö, jota ei mitenkään voi sijoittaa tuohon kategoriaan. Miten piirtää näkyviin rasismi yhtenä yhteiskunnallista epätasa-arvoa tuottavana ilmiönä, jos tutkimuksen kentällä ei ole välineitä nimetä ja erotella rasismien seurauksena syntyviä ryhmiä? Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole tuottaa sopivia nimeämisen tapoja, vaan ennemminkin osoittaa erilaisiin kategorisointeihin ja niiden käyttöön sisältyviä ongelmia.

Sosiologisenä tutkimuksena tätä tutkimusta voi luonnehtia temaattiseksi, ajallisesti rajalliseksi muutostutkimukseksi (ks. Blom 2003, 12). Keskeinen teema, rasismi, kytkeytyy vahvasti keskusteluun suomalaisen yhteiskunnan muuttumisesta aiempaa monikulttuurisemmaksi (ks. Huttunen & Löytty & Rastas 2005). Suomalaisuus identiteettinä on sekin potentiaalisesti muuttumassa. Sitä muuttavat paitsi maahanmuutto myös se, että suomalaiset muiden tavoin liikkuvat ja pitävät mahdollisena asettumista muuallekin kuin Suomeen. Euroopan yhdentyminen ja muut kansainvälispoliittiset prosessit ovat nekin osaltaan vaikuttamassa siihen, miten kansalaisuus ja kansallisuus

ymmärretään ja millaisia merkityksiä ne saavat ihmisten arjessa.

Työ siis tarkastelee valituista näkökulmista ja lähtökohdista käsin muutoksia suomalaisuudessa ja sen suhteissa ”muihin”, sekä näihin kytkeytyviä yhteiskunnan sisäisiä eroja. Tässä en kuitenkaan keskity sellaisiin (kulttuuri)eroihin, joihin useimmiten viitataan kun puhutaan maahanmuutosta ja yhteiskunnan monikulttuuristumisesta, esimerkiksi puhuttujen kielten määrään, erilaisiin uskontoihin tai tapoihin. Tarkastelu keskittyy rasismiin tuottamiin eroihin: rodullistaviin kategorisointeihin ja identiteetteihin, rasismiin seurauksena syntyvään syrjäytymiseen ja eriarvoisuuteen sekä siihen, miten erilaiset asemoitumiset rasismiin tuottamiin sosiaalisiin suhteisiin ja hierarkioihin tuottavat erilaista tietoa maailmasta.

Ajallisesti työ paikantuu 1990-luvulle ja 2000-luvun alkuun. Juuri tuosta ajasta on alettu puhua suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisen aikana, ja tuolle ajanjaksolle sijoittuvat pääosin myös haastattelemini ihmisten ja muiden informanttien kokemukset sekä muu tämän tutkimuksen aineisto. Rasismi yhteiskunnallisena ilmiönä on muuttuva, ja saa erilaisia ilmenemismuotoja erilaisissa historiallisissa ja yhteiskunnallisissa tilanteissa.⁴ Vaikka tarkasteluajanjakso tässä on varsin lyhyt, senkin aikana näyttää tapahtuneen joitain muutoksia esimerkiksi suomalaisten suhtautumisessa rasismiin ja valmiudessa keskustella siitä.⁵

Suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristuminen on ollut varsin nopeaa, tarkastellaanpa sitä sitten muutoksina väestörakenteessa, politiikassa tai julkisessa keskustelussa ja arkisissa toiminta- ja puhetavoissa. Erityisesti maahanmuutto ja siihen yhteydessä olevat ilmiöt ovat tuottaneet jo paljon kotimaista, myös sosiologista tutkimusta (ks. Rastas, Huttunen & Löytty 2005). Sitä on nimetty monin eri tavoin: maahanmuuttotutkimus, pakolais-

---

⁴ Yksittäiset tapahtumat saattavat tuottaa hyvin nopeasti suuren määrän julkista keskustelua rasismista. Tästä käyvät esimerkeiksi mellakat Ranskan lähiöissä syksyllä 2005 ja tanskalaisen sanomalehden julkaisemista ns. Muhammad pilakuvista liikkeelle lähtenyt maailman laajuinen, Suomessakin vaikuttanut kohu. Näitä molempia tapahtumia seuranneiden keskustelujen yksi keskeinen teema oli se, että rasismi yhteiskunnallisena ongelmana on ollut liiaksi vaiettu aihe.

⁵ Tämä väite perustuu kokemuksiini rasismiin vastaisen työn kentällä, ja siihen, mitä olen kuullut muilta, esimerkiksi valtakunnallisen rasismiin vastaisen verkoston toimijoilta. Ks. myös artikkeli VI.

tutkimus, etnisten suhteiden ja muuttoliikkeiden tutkimus, vähemmistöjen tutkimus ja niin edelleen. Tämän tutkimuksen asettaminen näiden otsikoiden alle on vaikeaa. Kohdejoukon valinnalla olen halunnut juuri kyseenalaistaa ajatuksen, että jossakin yhteiskunnassa ja kulttuurissa kasvaneet ja siihen monin tavoin kiinnittyneet ihmiset voitaisiin automaattisesti sijoittaa sellaisiin kategorioihin kuin maahanmuuttaja tai vähemmistö. Lisäksi olen halunnut tutkia yksilöiden rasismien kokemuksia määrittelemättä heitä etukäteen omista lähtökohdistani käsin.⁶

Vaikka sosiologia yleisimmin esitetään makrotason tieteksi, jossa tarkastelu tapahtuu yhteiskunnallisten rakenteiden tasolla, kiinnostukseni on kohdistunut erityisesti sellaiseen sosiologiaan, jossa tutkimuksen aloituspaikkana on ihmisten arki ja arjen kokemukset. Tässä taustalla vaikuttaa etnografisen metodin valinnan ohella esimerkiksi Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin (1967) teoria todellisuuden sosiaalisesta konstruoitumisesta ja ihmisten arkitiedon merkityksistä ja tärkeydestä sosiologisia tutkimusasetelmiä rakennettaessa. Lähestymistavan keskeinen ajatus on kuvata kulttuuria niin, ettei sitä oleteta kaikille samaksi (Heiskala 2000, 19).

Arkitiedon ja kokemuksen merkitystä ovat korostaneet myös niin sanotut standpoint-teoreetikot (esim. Smith 1988; Hartsock 1987; ks. myös Harding 1996; Ronkainen 2000, 173–182). Feministisen tutkimuksen edustajina he ovat nostaneet esiin naisten tiedon ja kokemuksen merkitystä yhteiskunnallisen sukupuolijärjestelmän tutkimuksessa. Samaa ideaa soveltaen tässä työssä tarkastelun aloituspaikka on niiden ihmisten arkitietieto, jotka sijoittuvat alistettuihin asemiin rasismien muokkaamissa yhteiskunnallisissa suhteissa. Standpoint-teorioita kohtaan esitetty kritiikki (esim. Gray 2003, 183) taas on muistuttanut siitä, että tällainen lähestymistapa voi tuot-

---

⁶ Vähemmistö-kategorian yksi ongelma on se, että se mielletään yleensä enemminkin lukumäärää kuvaavaksi kategoriaksi kuin valta- ja alistussuhteisiin viittaavaksi sanaksi (Brah 1996, 187). Lähtökohtani on ollut tarkastella ensisijaisesti rasismiin kytkeytyviä valta- ja alistussuhteita tuottavia sosiaalisia ja kulttuurisia käytäntöjä. Vaikka näiden suhteiden myötä syntyviä ryhmiä kutsutaankin usein vähemmistöiksi, tai marginaaleiksi (esim. Andersson 2003; Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004), tämän tutkimuksen luonnehtimista vähemmistötutkimukseksi vaikeuttaa sekin, että tutkimuksen kohdejoukkoa on vaikea tavoittaa tilastoista. Maahanmuuttaja-kategorian ongelmallisuudesta ks. Huttunen 2002 ja 2004.

taa asetelman, jossa johonkin määrättyyn ryhmään kuuluvan kokemus oletetaan ja otetaan annettuna, tai jossa oletetaan, että vain johonkin ryhmään kuuluminen voi tuottaa tiettyjä kokemuksia. Mahdollisimman heterogeenisen kohdejoukon valinta on osin seurausta pyrkimyksestäni välttää sellainen tutkimusasetelma, jossa jo tutkimuksen alussa jonkun ryhmän oletettaisiin kokeneen rasismia. Valitsemani asetelma tuottikin tilanteen, jossa informanttien kertomien rasismin kokemusten määrän tai laadun selittäminen yksin esimerkiksi oman tai vanhemman syntymämaalla osoittautui mahdottomaksi. Erityisesti feministisen tutkimuksen piirissä runsaasti keskustelua tuottanut ajatus tiedon paikantuneisuudesta (Haraway 1991, 183–202, ks. myös Ronkainen 2000) soveltuu hyvin tutkimukseen, joka pyrkii ymmärtämään yksilön kokemuksia ja erityisesti sitä, miten kokemuksemme erilaisiin sosiaalisiin suhteisiin asemoituneina ruumiillisina subjekteina määrittävät tapojamme jäsentää todellisuutta.

Huomion kohdistaminen arkitietoon ja ihmisten arjen kokemuksiin siirtää sosiologin katseen makrotasolta mikrotasolle, ja samalla lähemmäs sosiaalipsykologien kenttiä. Tähän katseen siirtämiseen, ja ennen kaikkea yksilö-yhteiskunta-tasoa yhdistämään, olen tarvinnut identiteetin käsitettä. Tutkimusasetelman rakentumisella on yhteys myös fenomenologisen sosiologian ja etnometodologian perinteisiin. Näissä keskeisiä ovat arjen vuorovaikutustilanteet ja se, miten ”itse” näissä tilanteissa rakentuu (Holstein & Gubrium 2000, 90). ”Itsen” tai identiteettien rakentuminen ei tässä ole kuitenkaan tutkimuskysymys sinänsä, vaan viitekehys niiden prosessien ymmärtämiseen, joissa ihmiset asemoituvat ja joissa ihmisiä asemoidaan. Kun arjen kokemuksista käsin halutaan tarkastella yksilöiden kokemuksiin kiinnittyviä yhteiskunnallisia suhteita, katseen kohdistaminen ”historian, kulttuurin ja vallan jatkuvan ’leikin’ kohteena” oleviin identiteettien rakentumisprosesseihin (Hall 1999, 227) voi auttaa ymmärtämään asioiden välisiä yhteyksiä. Valtakysymykset korostuvat edelleen diskurssin käsitteen kautta. Se, miten eri toimijat tekevät kielenkäytöllään asioita ymmärrettäväksi samalla rakentaa todellisuutta. Esimerkiksi erilaisiin rodun ja toiseuden diskurssihin sisältyy yleensä paljon sellaista määrittelyvaltaa, jolla on tuntuvat seuraukset paitsi yksilöiden myös ryhmien asemaan.

Tässä tutkimuksessa painottuvat ennen kaikkea kulttuurintutkimuksen identiteettikeskustelut (esim. Brah 1996; Hall 1999; Hall & du Gay 1998).

Identiteetin käsitteellä – myös kulttuurintutkimuksessa – on kuitenkin vahva kytkös sosiaalipsykologiaan (Holstein & Gubrium 2000). Sosiaalipsykologian vaikutus näkyy myös siinä, että olen valinnut aineiston analyysin aloituspaikaksi haastateltavien kertomukset tietynlaisista arjen vuorovaikutustilanteista. Etsin rasismia arkisista kohtaamisista, joissa erot huomioidaan ja joissa niitä uusinnetaan ja tuotetaan. Inspiraatiota arkisten kohtaamisten analyysiin ovat antaneet yhtälailla vanhat Ervin Goffmanin tutkimukset (esim. 1959; 1963; 1967; 1971) kuin esimerkiksi Sara Ahmedin (1999; 2000 a ja b) eri tieteenaloilta ja monista eri suuntauksista ammentavat analyysit.

Sosiaalipsykologiassa on tehty runsaasti rasismintutkimusta, jossa lähtökohtana ovat olleet ryhmäsuhteet. En väitä, etteikö myös tällaiselle tutkimukselle olisi edelleen tarvetta, mutta keskustelut postmoderneista, hybridi- ja diasporisista identiteeteistä (esim. Rattansi & Westwood 1994; Hall & du Gay 1998; Gilroy 1997), ja se tosiasia, ettei esimerkiksi maahanmuuttajien jälkeläisten sijoittaminen johonkin ”ryhmään” ole yksinkertaista, ovat haastaneet ryhmäsuhteet rasismintutkimuksen lähtökohtana. Kriittinen sosiaalipsykologinen rasismintutkimus onkin siirtänyt huomiota ryhmistä sosiaalisiin representaatioihin ja siihen, miten erilaiset valta-asetelmat ovat määrittämässä yksilöiden rasismintutkimuksen kokemuksia ja heidän mahdollisuuksiaan käsitellä niitä (esim. Howarth 2002; 2004; 2005).

Kulttuurintutkimusta, jälkikoloniaalista tutkimusta

Huomattava osa sosiologista tutkimusta on määriteltävissä myös kulttuurintutkimukseksi (Alasuutari 1993, 39), eikä kulttuurintutkimuksen ja antropologian raja ole aina kovin selvä. Kulttuurintutkimus on saanut huomattavan osan vaikutteistaan antropologiasta, ja toisaalta antropologit viittaavat jatkuvasti kulttuurintutkijoiksi itsensä nimeävien keskusteluihin. Kulttuurintutkimus on kenttä, jolle tämä tutkimus on helppo paikantaa monista eri syistä. Se on jo pitkään painottunut erilaisuuden, erojen merkitysten ja rasismintutkimukseen enemmän kuin moni muu suuntaus. Sillä on vahva asema lisäksi esimerkiksi nuorisotutkimuksessa, mihin tämä tutkimus myös osin sijoittuu. Kulttuurintutkimus ammentaa avarakatseisesti, mutta

kriittisellä otteella, monilta eri suunnilta niin teoreettisia käsitteitä kuin metodisia ideoita (esim. Grossberg, Nelson & Treichler 1992; Barker 2000). Erilaisten tekstien merkitysten tutkimisen ohella kulttuurintutkimuksessa on suosittu etnografiaa erityisen hedelmällisenä lähestymistapana (esim. Barker 2000, 27; Morley 1997, 122; Saukko 1998; Gray 2003).

Olen asettanut muun muassa seuraavia kysymyksiä: Miten rasismi on muokannut ja muokkaa kulttuuria, ja tässä suomalaista kulttuuria? Kuinka rasismi erilaisina kulttuurisina käytäntöinä ja esitystapoina on vaikuttamassa tapoihimme merkityksellistä asioita? Miten nämä mahdollistavat tai rajoittavat eri yksilöiden ja ryhmien toimintaa? Kulttuurin tutkimuksen näkökulmasta keskeinen tavoite ei ole yksilöiden toimintastrategioiden, esimerkiksi erilaisiin rodullistamisen muotoihin ja rasismiin reagoimisen esittelemisen sinänsä. Lähtökohtana on ennemminkin ajatus siitä, että esimerkiksi yksilöiden selviytymisstrategiat ilmentävät kulttuurissa vallitsevaa rasismia ja sitä, miten se saattaa näyttäytyä eri tavoin eri ryhmien arjessa (vrt. Alasuutari 2006, 82; 2007, 188–193).

Antropologinen kenttätyö tuottaa yleensä aineistoksi tutkijan havaintojen, haastattelujen ja kentällä käytyjen keskustelujen ohella myös monenlaisia muita aineistoja: tekstejä, dokumentteja ja monenlaisia kulttuurituotteita. Tapani huomioida tällainen aineisto tärkeänä kulttuuristen merkitysten ja muutosten tarkastelun paikkana, samoin kuin jotkut analyysimenetelmäni (esim. artikkeli VI), kiinnittävät tämän tutkimuksen kulttuurintutkimuksen kentälle (vrt. Appadurai 1991, 194–209). Kulttuurintutkimuksessa tekstejä ”ei ole pidetty vain kuvauksina asiantiloista tai heijastuksina laatijoidensa ajattelusta, vaan myös foorumeina, joihin piiryy kuva vallitsevista rutiineista ja refleksiivisyyden muodoista ja joissa käydään kamppailua hegemonisista diskursseista” (Alasuutari 2006, 90).

Kulttuurintutkimuksessakin korostetaan tarvetta tutkia yhteiskunnallisia suhteita ennen kaikkea valtasuhteina (esim. Grossberg 1997, 7–19). Erityisesti niin sanottu jälkikoloniaalinen suuntaus, usein feministiseen tutkimukseen yhdistyneenä, on ollut vaikuttamassa siihen, että otollisena valtasuhteiden tutkimisen aloituspaikkana on pidetty alistettujen kokemuksia. Jälkikoloniaalinen suuntaus on tuottanut erityisen paljon keskustelua myös rodullistamisesta ja rasismista (esim. Hall 1999; Vuorela 1999; Kuortti, Lehtonen & Löytty 2007/tulossa). Se on myös esimerkiksi tuonut tutkimukseen

uuden tulkinnan hybridin käsitteestä (ks. Huttunen, Löytty & Rastas 2005, 30–31). Sen avulla on käyty keskustelua erityisesti erilaisten kulttuuristen ainesten yhdistymisen myötä syntyvistä uusista kulttuureista ja identiteeteistä. Nuo keskustelut (esim. Bhabha 1998; Werbner & Modood 1997; Hall 1999, 71–72, Brah & Coombes 2000; Andersson 2005, 30) ovat auttaneet monin tavoin jäsentämään työn kysymyksenasetteluja, ennen kaikkea ohjanneet tarkastelemaan erilaisia kategorioita kompleksisina ja muuttuvina, vaikka en olekaan sisällyttänyt hybridin käsitettä tämän tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin.

Monet jälkikoloniaalisen suuntauksen keskustelut ovat myös auttaneet huomaamaan ”rasismin kolonialistisen paradigman” (Miles 1994, 199–202) aseman keskeisyyden rasismin tutkimuksessa, ja samalla sen rajat, kun tarkastellaan erilaisia yhteiskuntia ja historiallisia tilanteita. Keskustelut kolonialismista ja sen vaikutuksista, puhutaanpa sitten ihmisten liikkumisesta tai tiettyjen historiallisten prosessien tuottamista ajattelu- ja esitystavoista, eivät yksin anna riittävästi välineitä selittää vaikkapa romanien tai venäläisten ja heidän jälkeläistensä asemaa Suomessa.⁷ Toisaalta jälkikoloniaalisen tutkimuksen keskustelut auttavat näkemään sen, ettei Suomikaan ole koskaan ollut sellainen muusta maailmasta ja sen vaikutteista irrallinen alue kuin mitä arkipuheissa usein annetaan ymmärtää (ks. artikkeli VI).

Erityisesti jälkikoloniaalisen suuntauksen piirissä tuotetut toiseutta käsittelevät keskustelut (ks. Löytty 2005) ovat inspiroineet tätä tutkimusta monin tavoin. Ne ovat ennen kaikkea auttaneet analysoimaan sitä, miten vallankäyttö ja erilaiset eronteon tavat kytkeytyvät toisiinsa, ja millaisten prosessien seurauksena tuotetaan essentiaalisena esitettyä, valta- ja alistussuhteisiin perustuvaa erilaisuutta. Jälkikoloniaalinen tutkimus ja ennen kaikkea Gayatri Shkravorty Spivakin (1990; 1996 ja 1999) alistettujen asemaa ja vastarinnan mahdollisuuksia käsittelevät tekstit ovat auttaneet

---

⁷ Tutkimuksen kohdejoukon valinnasta ja tutkimusasetelmasta johtuen monien ryhmien, esimerkiksi juuri romanien tai venäjältä tulleiden jälkeläisten rasismin kokemukset ja niitä selittävät tekijät saavat tässä tutkimuksessa valitettavan vähän huomiota. Tämä seikka tuottaa näkyviin valittuun tutkimusasetelmaan sisältyviä ongelmia tai puutteita, joita viittaukset em. ryhmiä käsittelevään aiempaan suomalaiseen tutkimukseen (ks. artikkeli I) eivät välttämättä riitä paikkaamaan.

ymmärtämään myös niitä monimutkaisia prosesseja ja erilaisia tapoja, joilla alistetut yrittävät, voivat saada tai eivät saa ääntään kuuluviin.

2.2. Tutkimuskohteena rasismi lasten ja nuorten arjessa

Olen edellä selvittänyt miten työni paikantuu yhteiskuntatieteiden, erityisesti antropologian ja sosiologian, sekä joidenkin jo lähtökohdiltaan monitieteisten tutkimussuuntausten kentille. Lasten arki eräänlaisena ”standpointina”, yhteiskunnallisten suhteiden tarkastelun aloituspaikkana, kiinnittää työn myös lapsuuden tutkimukseen ja nuorisotutkimukseen. Seuraavassa selvitän millaista lapsuuden ja nuoruuden ja samalla rasismien tutkimusta tämä työ edustaa.

Lapsuuden ja nuoruuden tutkimusta

Raja lapsuuden ja nuoruuden välillä on häilyvä. Vaikka akateemisissa keskusteluissa ei-aikuisuus jakautuu toisaalta lapsuuden ja toisaalta nuoruuden tutkimukseen, näilläkin kentillä rajanveto ei ole ehdoton. Raja nuoruuden ja aikuisuuden välillä on niin ikään liikkuva ja monessa mielessä sopimukseenvarainen.⁸ Tuo raja on kuitenkin helpompi vetää, esimerkiksi ihmisten elinoloja kuvaavien mittareiden avulla (esim. Kuure 2001), kuin lapsuuden ja nuoruuden välinen raja. Ajattelen lapsuuden ja nuoruuden, molemmat erikseen ja toisaalta monin tavoin yhteen kietoutuneina, niin yksilön kehitys- ja elämänvaiheiksi kuin yhteiskunnalliseksi asemaksi. Lapsuus ja nuoruus ovat aina myös aikaan ja paikkaan sidottuja kategorisointeja.

Ikä on mekaaninen luokittelun kategoria, mutta sen avulla voidaan määrittää myös erilaisia toiminnallisuuteen tai kokemukseen perustuvia ryhmiä (Kallio 2005, 84). Ikä on ollut joitain tämän tutkimuksen käytännön valintoja ohjaava tekijä, esimerkiksi siinä, milloin olen katsonut tarpeelliseksi pyy-

---

⁸ Nuoruutta koskevista diskursseista ks. Aapola 1997.

tää vanhemmilta suostumuksen lasten osallistumiselle tutkimukseen, mutta muutoin en ole halunnut määritellä kovin tarkasti tutkimuksen kohdejoukkoa iän perusteella.⁹ Sellaiset väljemmät kategorisoinnit kuin esimerkiksi ”aivan pienet lapset”, ”alle kouluikäiset”, ”kouluikäiset”, ”varhaisnuoret” tai vaikkapa ”jo kotoa muuttaneet, itsenäisen elämän aloittaneet” luovat mielestäni yhtä hyvät raamit eri ikäisten rasismien kokemusten jäsentämiseen kuin ikävuosiin perustuvat luokittelut. Aineiston tuottamisessa ja analyysissa olen kuitenkin joutunut tekemään rajanvetoja lasten, nuorten ja aikuisten välillä. Puhuessani vain lapsista tai vain nuorista haluan tuolloin korostaa, että aineistoni tai analyysini viittaa ennen kaikkea kyseiseen ryhmään, elämänvaiheeseen tai yhteiskunnalliseen asemaan. Muutoin tämä tutkimus puhuu lapsista ja nuorista yhdessä.

Päätös tarkastella lapsuutta ja nuoruutta yhdessä perustuu ennen kaikkea omaksumiini näkemyksiin identiteettien rakentumisesta ja luonteesta (esim. Hall 1999; Holstein & Gubrium 2000; Rattansi 1994). Olen suunnannut tutkijan katseeni rodullistettuihin identiteetteihin siksi, että ne kertovat siitä, miten rasismi tuottaa rodullistettuja subjekteja (ks. Fanon 1986) ja miten se samalla muovaa sosiaalisia suhteita ja kulttuuria. Identiteetit ovat aina myös erilaisten kasvuprosessien muovaamia. Varhaisemmat lapsuuden kokemukset ovat monin tavoin läsnä esimerkiksi nuorten tavoissa puhua rasismista ja omasta asemoitumisestaan rodullistetuissa suhteissa. Jos tutkimus olisi rajattu vain lapsuuteen tai vain nuoruuteen, näiden prosessien tarkastelu olisi ollut vaikeampaa.

Rasismia ja sen seurauksia on tutkittu varsin vähän lasten kokemusten, arjen ja aseman näkökulmista (Maniam ym. 2004, 232; vrt. Scott 2002, 397). Rasismien tunnistamista erityisesti lasten keskinäisessä kanssakäymisessä saattavat vaikeuttaa länsimaissa vahvasti elävät mielikuvat ja diskurssit lapsista viattomina olentoina (ks. Malkki 2006). Tuota kristilliseen ajatteluun kytkeytyvää viattomuuden ideaa kannattelee ajatus lapsista tietämättöminä

---

⁹ Olen keskustellut tutkimukseni teemoista kaiken ikäisten lasten ja nuorten kanssa, ja tehnyt keskusteluista usein muistiinpanoja. Haastatteluaineiston osalta olen pyytänyt jokaisen alle 18 vuotiaan vanhemmalta luvan lapsen tai nuoren haastatteluun ja siihen, että voin tietyn ehdoin viitata haastatteluihin. Sopimuksemme mukaan en ole kuitenkaan kerhtonut vanhemmille sitä, mitä heidän lapsensa ovat haastattelussa kertoneet.

olentoina, joiden kuvitellaan elävän turvassa aikuisten maailman murheilta ja vääryyksiltä (ema.; Hart 2006, 6). Arkipuheissa rasismi määritellään usein tietoiseksi ja tarkoitukselliseksi toiminnaksi (ks. artikkeli IV). Sekä romantisoidut lapsuutta ja lapsia koskevat mielikuvat (vrt. Hart 2006, 8) että ahtaat ja ennen kaikkea aikuisten todellisuuden lähtökohdista tehdyt rasismin määritelmät ovat estäneet näkemästä rasismia lasten arjessa. Lasten todellisuudessa toimijoita ovat paitsi aikuiset myös muut lapset. Suomessa kuulee usein sanottavan, että yhteiskunta muuttuu vähemmän rasistiseksi kun nyt monikulttuurisissa koululuokissa kasvavat lapset varttuvat. Esimerkiksi tällaiset oletukset sisältävät ajatuksen lapsista viattomina ja tietämättöminä, ikään kuin lasten todellisuudessa ei olisi rasismia, ja ikään kuin he pystyisivät, kaikessa hyvydessään, vastustamaan sitä ja jopa pelastamaan (vrt. Malkki 2006) suomalaisen yhteiskunnan rasismilta. Mielestäni ennemminkin pitäisi kantaa huolta siitä, että rasistisessa yhteiskunnassa lapset omaksuvat rasistiset ajattelu- ja toimintatavat ja uusintavat niitä myös aikuistuttuaan.

Sosiologisessa ja antropologisessa lapsuustutkimuksessa on erityisesti 1990-luvulta lähtien korostettu tarvetta tuoda myös lasten asema ja toimijuus näkyviin yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa (esim. Alanen 1992 ja 2001; Graue & Walsh 1998, 55–69; Mayall 1999; Christensen & Prout 2002, 481; McKechnie & Hobbs 2004; James & James 2004, 214). Kritiikkiä ovat saaneet osakseen erityisesti lapsuuden tutkimuksessa pitkään vallinneet erilaiset kehityspsykologiset lähestymistavat, jotka esitellessään lapsuuden eräänlaisena kypsymättömyyden aikana ovat tulleet samalla toiseuttaneeksi lapset ryhmäksi, jonka toimijuus on nähty hyvin eri tavoin kuin muiden ihmisten toimijuus (Hurd & McIntyre 1996, 81; Hart 2006, 7). Lapsuuden ja aikuisuuden väliset rajanvedot on esitetty itsestään selvinä, eikä niitä ole riittävästi kyseenalaistettu (Hart 2006). En silti näe tuon kritiikin tavoitteena lapsuuden ja nuoruuden aikaan ja paikkaan sidottujen erityisyyksien (saati lapsuuden ja nuoruuden olemassaolon) kiistämistä sinänsä. Sen avulla on ennemminkin pyritty osoittamaan, miten erilaiset poliittiset ja taloudelliset voimat vaikuttavat myös lasten ja nuorten elämässä. Valtaa pitävät ovat omien intressiensä mukaan valjastaneet lapsuutta koskevia mielikuvia omiin tarkoituksiinsa esittämällä lapset tilanteista riippuen milloin viattomina uhreina, milloin tulevaisuuden toivoina, silloinkin kun lasten ja nuorten elämä esimerkiksi sodankäynnin seurauksena on itse asiassa monella tapaa ”aikuis-

ten elämän” kaltaista, siis jotain aivan muuta kuin suojattua, turvallista ja viatonta (Hart 2006; Malkki 2006).

Ajatusta lapsuudesta erityisenä kehitysvaiheena ei mielestäni voi täysin ohittaa lapsia tutkittaessa. Tässä tutkimuksessa se vaikuttaa esimerkiksi näkemyksenä lapsista potentiaalisesti erityisen haavoittuvana ryhmänä. Tämä tuo monia tutkimuseettisiä velvoitteita (ks. Christensen & Prout 2002; Alderson 2004; Maniam ym. 2004, 233; Strandell 2005; Nikander & Zechner 2006), jotka eivät rajoitu tutkijan ja informanttien väliseen suhteeseen, vaan koko tutkimusasetelmaan ja myös sen tulosten raportointiin. Katson, että lasten voi olla aikuisia vaikeampaa ymmärtää ja jäsentää sellaisia kokemuksiaan, joiden taustalla on moniulotteisia, monimutkaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Lasten toiminnan tarkastelu ensisijaisesti jonain tietynä kehitysvaiheena voi kuitenkin estää näkemästä monia lastenkin elämää raamittavia sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä (Mayall 1999, 10–12). Uudempi sosiologinen ja antropologinen lapsuustutkimus, korostaessaan sekä lasten yhteiskunnallista asemaa että heidän toimijuuttaan, on avannut uusia mahdollisuuksia tarkastella paitsi lapsuutta myös yhteiskuntaelämää yleensä. Tämä ei tarkoita lasten haavoittuvuuden tai erityisyyden ohittamista, ainakaan jos huomio kohdistetaan myös lasten toimijuutta rajoittaviin asioihin. Lasten toimijuuden ja sitä rajoittavien tekijöiden tarkastelu voi tuoda esiin monia heidän asemansa erityispiirteitä. Näiden joukossa voi olla paitsi erityinen haavoittuvuus myös lasten mahdollisuudet ja tavat käyttää valtaa ja jopa vaingoittaa muita.

Paitsi lasten yhteiskunnallista asemaa käsittelevässä tutkimuksessa myös julkisessa keskustelussa on viime vuosina korostettu tarvetta saada lasten ääni paremmin kuuluviin yhteiskunnassa. Tätä on tavoiteltu monenlaisin toimin: on perustettu erityisiä viranomaisia (valtakunnallinen lapsiasiavaltuutettu, kunnallinen lapsiasiamies), ja lapsia on haluttu kuulla niin kunnallisessa päätöksenteossa kuin mediassakin. Toisaalta tällaisia valtaistamistoimia on myös kritisoitu siitä, että ne tuottavat hyvää mieltä valtaa jakaville aikuisille, mutta kääntävät ”katseen pois lasten poliittisesta toimijuudesta sen laajemmassa merkityksessä.” (Kallio 2005, 83.) Lasten ikäluokitteluja osana yhteiskuntapolitiikkaa sekä lasten ikäryhmiä lasten oman poliittisuuden perustana tutkinut Kirsi Pauliina Kallio (2005) toteaa, ettei lasten poliittisuutta tulisi arvioida aikuisten toiminnan lähtökohdista. Kallion mu-

kaan voisi olla tärkeämpää tarkastella lasten pyytämättä esittämiä poliittisia kannanottoja kuin pyrkiä osallistamaan heitä yhteiskuntapoliittiseen toimintaan. (ema., 88.) Lasten poliittisuus tulisi ymmärtää ennemminkin arjen politiikkana, lasten erilaisina tapoina myötäillä ja vastustaa heihin kohdistuvia toimia, kuin esimerkiksi vain lasten osallistumisena, tai osallistamisena, virallisiin suunnittelu- ja päätöksentekoprosesseihin (Kallio 2006).

Olen pyrkinyt analysoimaan lasten ja nuorten toimintaa ja kertomuksia myös poliittisina kannanottoina. Sellaisina tarkastelen heidän näkemyksiään siitä, miten Suomen rajat ylittävät juuret, niiden tuottama erilaisuus tai erityisyys, rasismi ja tavat neuvotella näitä kytkeytyvät niin lasten ja aikuisten välisiin kuin lasten keskinäisiinkin valtasuhteisiin. Tutkimusprosessin aikana olen tullut tietoiseksi myös siitä, että monilla lapsilla ja nuorilla saattaa olla yhteiskunnan monikulttuuristumiseen liittyvää kokemusta, ja sen myötä myös tietoa ja tarvittavia taitoja, enemmän kuin omilla vanhemmillaan, tai aikuisilla yleensä. Tässäkin suhteessa lasteni lapsuus, paitsi kokemuksena myös sosiaalisena rakenteena (ks. Kallio 2006, 44; vrt. nuoruudesta Lähteenmaa 2000, 48–51), on erilainen kuin oma lapsuuteni.

Nuorisotutkimuksen kentällä rasismia on tutkittu huomattavasti enemmän kuin lapsuuden tutkimuksessa. Nuorten, toisin kuin lasten, toimintaa on tarkasteltu Suomessakin rasistisena toimintana (esim. Keskisalo & Perho 2001; Hilden-Paajanen 2005) ja yleensäkin nuorten asenteet ja tavat käsitellä etnisyyden ja rasismien kysymyksiä sekä näiden määrittämät nuorten keskinäiset suhteet ovat kiinnostaneet tutkijoita (esim. Gordon 2001; Suurpää 2002, Harinen 2003). Arvelen nuorisotutkimuksen kiinnostuksen rasismia kohtaan johtuvan osin myös kasvaneesta mielenkiinnosta identiteettien rakentumista koskeviin kysymyksiin (esim. Rattansi & Phoenix 1997). Identiteetin rakentuminen esitetään usein erityisesti nuoruuteen kuuluvaksi prosessiksi. Siirtymä psykologisesti painottuneista identiteettiteorioista identiteettien rakentumisen sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä tarkasteleviin teorioihin on tuonut mukanaan kysymykset luokan, sukupuolen ja etnisyyden tai ”rodun” merkityksistä nuorten identiteettien rakentumisessa (emt. 130–133). Juuri nuorten todellisuudessa etnisuus, rasismi ja antirasismi sen seurauksena näyttäytyvät erityisen merkityksellisinä identiteettejä ja kulttuureja rakentavina sosiaalisina ja kulttuurisina ilmiöinä (emt. 143–144; Back 2002).

Tutkimuksissa, joissa on selvitetty suomalaisten lasten ja nuorten hyvinvointia, tasa- tai eriarvoisuuden ja samalla identiteettien rakentumisen reunaehtoina on nähty esimerkiksi lapsen perhe, vanhemmuus yleensä, muut kasvattajat ja kasvatusinstituutiot sekä erityisesti nuorten kohdalla ikätoverit (esim. Järventie & Sauli 2001). Ympäriöivän kulttuurin vaikutuksia identiteetin rakentumiseen on tutkittu tarkastelemalla esimerkiksi sukupuolijärjestelmän, erilaisten nuorisokulttuurien tai vaikkapa kaupallistumisen vaikutuksia lasten ja nuorten elämään (esim. Lahikainen, Punamäki & Tamminen 2007/ tulossa).

Maahanmuuttajia, ulkomaalaisten jälkeläisiä ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvia lapsia ja nuoria käsittelevä tutkimus puhuu usein monikulttuurisista identiteeteistä. Suomalaisissa tutkimuksissa on oltu kiinnostuneita esimerkiksi kaksikielisyyden merkityksistä, kaksoiskansalaisuuden merkityksistä ja siitä, millaista sosiaalista ja kulttuurista pääomaa – siis minkälaisia lisäeväitä elämään – siteet Suomen ulkopuolelle voivat tarjota nuorelle (esim. Harinen 2000). Keskustelua on käyty myös tällaisten nuorten mahdollisuudesta tulla hyväksytyksi osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Tähänastisen suomalaisen tutkimuksen valossa erityisesti valtaväestöstä poikkeava ihonväri voi tuottaa lapsille ja nuorille kokemuksia siitä, ettei heitä oleteta eikä aina hyväksytä ”yhtä suomalaisiksi” kuin muut (Esim. Forsten-Lindman 1999; Harinen 2003; Hautaniemi 2004; Lappalainen 2006). Toisaalta samanlaisia kokemuksia on ollut myös Venäjältä tulleilla maahanmuuttajalapsilla ja -nuorilla (Keskisalo 2001 ja 2003).

Eri maissa tehtävän nuorisotutkimuksen kasvanut kiinnostus monikulttuurisuuden ja rasmin samoin kuin kansalaisuuden kysymyksiä kohtaan, kertoo siitä, etteivät nämä ole vain suomalaisia ilmiöitä (esim. Bynner, Chisholm & Furlong 1997; Helve & Wallace 2001; Helve & Holm 2005; Andersson, Lithman & Sernehede 2005). Kysymykset rodullistetuista identiteeteistä ja identiteettipolitiikasta ovat vahvasti esillä nuorisokulttuureita käsittelevässä tutkimuksessa, erityisesti Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa ja Kanadassa (esim. Brake 1985; Rattansi & Phoenix 1997, 132–134). Monissa ulkomaaisissa tutkimuksissa rodullistetut identiteetit ja rasismi, sekä tavat suhtautua rasismiin, näyttävät keskeisenä osana joitain nuoriso- ja alakulttuureja (esim. Brake 1985; hooks 1994; Maira 2000; Huq 2003; Henry 2005; Sernehede 2005).

Lapsista tai nuorista ryhminä puhuttaessa tulee muistaa, että nämäkään ryhmät eivät ole homogeenisia. Sukupuoli, luokka tai (perheen) sosioekonominen asema, kansalaisuus, aseoituminen etnisiin ja rodullistettuihin suhteisiin ja hierarkioihin sekä yksilön oma elämänhistoria tuottavat monenlaisia erilaisuutta niin lasten kuin nuortenkin kesken. Tämän tutkimuksen kohderyhmän osalta erilaisuutta tuottavina, tutkimuksessa huomioitavina konteksteina näen myös sen, millaisten prosessien kautta heidän transnationaalit juurensa ovat rakentuneet. Voidakseni huomata ja ymmärtää lasten ja nuorten keskinäisiä eroja, esimerkiksi heidän erilaisia tapojaan puhua erilaisuudestaan ja juuristaan sekä jäsentää erilaisuuden ja rasismien kokemuksiaan, olen perehtynyt sekä kansainvälisiä adoptioita ja adoptoituja käsittelevään tutkimukseen (esim. Lifton 1994; Forsten-Lindman 2000; Yngvesson & Mahoney 2000; Lal 2001; Rooth 2001; Hjern, Lindblad & Vinnerljung 2002; Yngvesson 2002, 2003 ja 2005; Cartwright 2003; Shiao, Tuan & Rienzi 2004; Hübinette 2005; Volkman 2005 a; Dorow 2006; Harris 2006; Homans 2006; Howell 2006; Wegar 2006) että tutkimukseen, jossa tarkastellaan eri tavoin rodullistetuissa suhteissa aseoituneiden vanhempien sekä tällaisten parien jälkeläisten asemaa ja kokemuksia (esim. Twine 1998; 1999 a ja b; Parker & Song 2001; Milian Arias 2002; Root 2002; Childs 2002, 151–153; Williams ym. 2002; Gilbert 2005; Dalmage 2006).¹⁰

Edellä mainittuja ryhmiä käsittelevä tutkimus auttaa huomaamaan miten monet erilaiset tekijät ovat vaikuttamassa siihen, millaisia rasismien muotoja yksilöt joutuvat kohtaamaan ja miten he voivat jäsentää kokemuksiaan. Esimerkiksi adoptoidut joutuvat pohtimaan rasismien vaikutuksia elämäänsä suhteessa hyvin erilaisiin kysymyksiin ja asioihin kuin henkilöt, joiden vanhemmat aseoituvat keskenään eri tavoin rasismien tuottamissa hierarkioissa. Adoptoidut kytkevät rasismien kokemuksiinsa väistämättä, ainakin josain vaiheessa elämäänsä, esimerkiksi kysymykset adoptioiden oikeutuksesta. Heille näyttäisi asettuvan myös jonkinlainen vaatimus tarkastella rasismista

---

¹⁰ Ilmaisulla *benkilöt*, joiden vanhemmat ovat aseoituneet keskenään eri tavoin rodullistetuissa suhteissa, viitataan ihmisiin, joista englannin kielisessä tutkimuskirjallisuudessa puhutaan käsitteillä ”mixed-race”, ”racially mixed”, ”trans-racial” tai ”bi-racial”. Näiden termien kääntäminen suomen kielelle on osoittautunut hyvin vaikeaksi. Koska en ole löytänyt sopivaa termiä, joudun tyytymään tuollaisiin hankaliin ilmauksiin.

johtuvia ja muitakin kärsimyksiään suhteessa siihen vaihtoehtoon, ettei heitä olisi adoptoitu. Useimmat ulkomailta adoptoidut myös asemoituvat rodullistetuissa suhteissa eri tavoin kuin molemmat (adoptio)vanhempansa, kun taas joillain lapsilla on mahdollisuus jakaa tuo asema ja myös sen myötä syntymiä kokemuksiaan edes toisen vanhempansa kanssa. Toisaalta esimerkiksi ei-adoptoitu lapsi tai nuori, joka ei tunne ”sitä ulkomaista vanhempansa” ja jolla ei ole kontaktia tämän sukuun ja ystäviin, joutuu pohtimaan myös monia samoja kysymyksiä kuin mitä ulkomailta adoptoidut pohtivat. Aasiasta adoptoidulla ja suomalaisen ja aasialaisen jälkeläisellä voi taas joiltain osin olla sellaisia yhteisiä kokemuksia joita Aasiasta adoptoitu ei voi jakaa esimerkiksi Venäjältä tai Etelä-Amerikasta adoptoitujen kanssa.

Antirasistista tutkimusotetta etsivää rasismien tutkimusta

Olen jo edellä luvussa yksi selvittänyt käyttäväni rasismia laajana yläkäsitteenä, ja antanut sille eräänlaisen työmääritelmän. Koska esittelen rasismien tutkimuksen erilaisia kysymyksenasetteluja sekä Suomessa tehtyä rasismien tutkimusta tarkemmin artikkelissa I, selvitän tässä vain yhden, tässä tutkimuksessa keskeisen ajatuksen siitä, millaista rasismien tutkimusta työni edustaa.

Motiivini tutkia rasismia Suomessa, samoin kuin metodologiset sitoumukseni, tuottavat tutkimusasetelmaan selvän poliittisen agendan, antirasismien. Se on ohjannut koko tutkimusasetelman rakentumista, niin tutkimuskysymysten muotoutumista kuin tutkimuksen käytännön toteuttamista, mitä selvitän tarkemmin luvuissa kolme ja neljä. Olen harkinnut tutkimuskysymysten valintaa muun muassa seuraavien kysymysten avulla: Mitä uutta kysymys tai aihe tuo keskusteluun rasismista ja erityisesti rasismista Suomessa? Kenen näkökulmaa se korostaa? Voiko se auttaa ihmisiä jäsentämään heidän omia rasismien kokemuksiaan, tai ymmärtämään muiden ihmisten rasismien kokemuksia? Tarjoaako se välineitä rasismien ennaltaehkäisyyn ja vastustamiseen?

Jos rasismi ymmärretään laajaksi yläkäsitteeksi, jolla voi kuvata hyvin monenlaisia oppeja, asenteita, toimintaa, diskursseja ja näiden epätasa-arvoa tuottavia seurauksia, antirasismi saa yhtäläillä monia eri muotoja ja mahdol-

lisiä määritelmiä (esim. Bonnet 2000; Gilroy 2001, 334–336; Lentin 2004). Ajattelen antirasismiksi, tätä työtä ohjaavana periaatteena, paitsi rasismien kaikkien mahdollisten erilaisten ilmenemismuotojen vastustamisen, myös pyrkimyksen, tai sitoumuksen, tavoitella tietoa rasismista ja sen seurauksista. Tämä tuottaa vaatimuksen tarkastella myös tutkimustietoa ja tieteen teon tapoja, mukaan lukien rasismien tutkimus, kenttänä, joka sekään ei ole ”rasismista vapaa vyöhyke”. Ne tieteenalat, joihin tämän tutkimus kiinnittyy, ovat monien muiden tieteenalojen tavoin joutuneet tarkastelemaan omaa osuuttaan mitä tulee rasististen tai rasismia tuottavien ajattelutapojen syntyyn ja uusintamiseen. Rasismia oppina ja ideologiana on pönkitetty hakemalla ajatuksia ja väittämiä eri tieteenaloilta, ennen kaikkea antropologiasta, sosiologiasta ja psykologiasta (Balibar 1991, 54–60). Esimerkiksi antropologian taakkana voidaan pitää niin rotutypologioiden tuottamista (Harrison 1995, 50–53; vrt. Cowlishaw 2000) kuin olemuksellistavia esitystapoja kulttuurista ja kulttuurieroista. Eri tieteenaloilla on käyty ja käydään jatkuvasti keskustelua siitä, miten ne osaavat tai eivät osaa tunnistaa rasismia myös omissa käytännöissään (esim. Lévi-Strauss 1952, 14–15; Lincoln & Denzin 1998, 419–420; Gilroy 1999; Hunter 2002).

Puhun pyrkimyksestä antirasistiseen tutkimusagendaan siksi, ettei siihen ole ollut tarjolla valmiita ohjelmia, enkä usko sellaisen mahdollisuuteenkaan. Ajattelen sen ennen kaikkea herkkyydeksi arvioida sitä, milloin oma toiminta tutkijana mahdollisesti uusintaa rasistisia tai rasismia tuottavia ajattelu- tai esitystapoja ja milloin niitä on mahdollisuus haastaa. Sisällytän antirasistiseen tutkimusagendaan myös vaatimuksen sellaiseen refleksiivisyyteen, jossa tutkija tarkastelee paitsi suhdettaan informanteihinsa ja tuohon suhteeseen mahdollisesti sisältyviä valta-asetelmia, myös oman tietonsa rajoja. Tutkijanakin tietoni rasismista on aina myös jollain tavoin rasismien tuottamiin sosiaalisiin suhteisiin ja hierarkioihin asemoituneen yksilön tietoa. Noissa suhteissa asemani määrittäytyy ensisijaisesti ”valkoiseksi suomalaiseksi”, mikä minun on täytyntä ottaa huomioon. Toisaalta antirasistinen agenda ohjaa tarkastelemaan kriittisesti kaikkia rodullistavia kategorisointeja ja identiteettejä, myös valkoisuutta. Tarve koetella joitain käsitteitä ja rodullistavien kategorisointien essentialisoivaa luonnetta yleensä on tuottanutkin osan työn keskeisistä tutkimuskysymyksistä (esim. artikkelit II ja V). Toiset ovat syntyneet pyrkimyksistä tarkastella ihmisten mahdollisuuksia

vastustaa itseensä kohdistuvaa rasismia (esim. artikkelit IV ja VI). Näin olen halunnut tuottaa näkökulmia keskusteluun antirasismien mahdollisuuksista ja esteistä.

Antirasistinen tutkimusohjelma tuottaa myös tutkimuksen teon yhteydessä ratkaistavia kysymyksiä tutkijan roolin poliittisuudesta, sen tarjoamista mahdollisuuksista ja toisaalta myös sen rajoista. Tutkijan ratkaisuja eivät tietenkään ohjaa vain hänen poliittiset tavoitteensa vaan muutkin tiedonintressit. Erilaisiin valintoihin vaikuttaa väistämättä myös se, missä määrin tutkimusprojektiin käytettävissä oleva aika ja muut resurssit joustavat erilaisten antirasististen tavoitteiden suhteen. Antirasistinen agenda on kuitenkin tuottanut osallistuvan ja jossain määrin osallistavankin tutkimusotteen. Se on näkemykseni mukaan mahdollistanut sellaista tutkijan ja informanttien välistä dialogia, joka muutoin olisi voinut jäädä syntymättä. Erilaisten interventioiden seurauksena se on myös tuottanut näkyviin sen, miten toisinaan vasta rasismien vastustaminen tuo esiin monet rasistisiksi luonnehdittavissa olevat toiminta- ja ajattelutavat. Esimerkiksi perustellessaan sitä, ettei joku toiminta ole rasistista, ihmiset saattavat tukeutua hyvin stereotyyppisiin ja suorastaan rasistisiin näkemyksiin.

Pyrkimys antirasistiseen tutkimusotteeseen on suunnannut huomiota ni paitsi sellaisiin ajattelu- ja toimintatapoihin, joita rasismien vastustaminen voi nostaa näkyviin, myös antirasistisen toiminnan tuottamiin erilaisiin diskursseihin. Rasismien vastustamisen tavat ovat osaltaan määrittelemässä sitä, minkälaiset asiat ajatellaan rasismiksi (esim. Gilroy 2002). Huomion kiinnittäminen rasismien vastustamisen muotoihin ja mahdollisuuksiin auttaa näkemään myös rasismien tuottamissa suhteissa alistetussa asemassa olevien ryhmien keskinäisiä eroja ja hierarkioita. Yksilöiden ja ryhmien antirasistiset strategiat eivät välttämättä rakenna alistettujen ryhmien keskinäiselle solidaarisuudelle. Rasismia myös vastustetaan usein sellaisin strategioin, jotka sisältävät essentialistisia, ja näin mahdollisesti rodullistavia oletuksia ja väitteitä (Bonnet 2000).

Lasten ja nuorten arki ja kokemukset tutkimuksen lähtökohtana on osaltaan rajannut sitä, millaisiin rasismien ilmenemismuotoihin tämä tutkimus keskittyy. Julkisessa keskustelussa rasismiksi määrittyy usein, rasistisen häirinnän ja väkivallan ohella, erilaisten oikeuksien evääminen joiltain ihmi-

siltä ja syrjintä yleensä. Lapset eivät vielä kilpaile työmarkkinoilla eivätkä ainakaan kovin nuorina pyri ravintoloihin tai muihin aikuisille suunnattuihin palveluihin. Lasten maailmassa myös esimerkiksi kysymykset rasismien ja seksismin, seksuaalistamisen tai yleensä seksuaalisuuden yhteen kietoutumisista eivät välttämättä näyttäytyä samanlaisina eivätkä yhtä selvästi kuin aikuisten elämässä. Lasten elämän erityisyys rajaa näin monin tavoin sitä, mitä tämä tutkimus voi rasismista kertoa.

Yksi käsittelyä vaille jäävä vaikkakin rasismien seurausten kannalta keskeinen kysymys on rasismien ja yksilöiden (tai ryhmien) sosio-ekonomisen aseman yhteydet. Oma tai ”ryhmämme” sosioekonominen asema voi vaikuttaa huomattavasti siihen, miten asemoidumme, tai jokin ryhmä asemoituu, rodullistetuissa yhteiskuntasuhteissa. ”Rodun” tai etnisyyden tiedetään niin ikään vaikuttavan monin tavoin yksilöiden ja ryhmien mahdollisuuksiin saavuttaa haluamansa yhteiskunnallinen asema. Se, ettei tämä tutkimus pureudu näihin kysymyksiin, ei johdu yksin lasten ja nuorten valitsemisesta kohdejoukoksi. Tähän vaikuttaa myös tuon kohderyhmän rajaaminen. Jos kohderyhmään olisi sisällytetty esimerkiksi pakolaisena tulleiden maahanmuuttajaperheiden lapset, vanhempien sosiaalinen asema ja taloudellinen tilanne todennäköisesti olisivat välittyneet enemmän myös lasten kertomuksissa. Nyt tällaiset kysymykset näyttäytyivät lähinnä vain tilanteissa, joissa jotkut lapset tai heidän vanhempansa tekivät eroa tiettyihin maahanmuuttajaryhmiin, tai tutkimukseen osallistuneiden nuorten arvioissa siitä, että oma erilaisuus saattaa tuottaa hankaluuksia työmarkkinoilla. Niin globaalilla tasolla kuin paikallisesti eri yhteiskunnissa rasismi on yksi tekijä taloudellisen ja sen myötä myös sosiaalisen epätasa-arvon taustalla. Tällä on aina seurauksensa myös lasten ja nuorten elämään ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Ranskan mellakat syksyllä 2005 on hyvä esimerkki tästä. Suomessakin on käyty keskustelua erityisesti Suomen somalialais- sekä venäläistaustaisten nuorten syrjäytymisvaaroista. Vastuu tai syyllisyys syrjäytymisestä langetetaan usein nuorille itselleen silloinkin, kun globaalit ja yhteiskunnalliset olosuhteet, joihin nuoret itse eivät juuri ole voineet vaikuttaa, kiistatta tuottavat epätasa-arvoa ja joidenkin syrjäytymistä (Katz 2004, 182).

2.3. Tutkimuksen etiikasta

Tutkimuseettisiä kysymyksiä ja valintoja määrittelevät paitsi yleiset tieteen tekemisen etiikkaa koskevat keskustelut ja ohjeistukset (ks. Kuula 2006) myös tutkimuksen metodologiset valinnat, kohdejoukko sekä tutkimuksen aihe. Lapset ja nuoret esitellään yleensä sellaiseksi tutkimuksen kohdejoukoksi, joka edellyttää erityistä herkkyyttä tutkimusetiikan suhteen (esim. Christensen & Prout 2002; Nikander & Zechner 2006; Strandell 2005). Etnografia tutkimuksen tekotapana, ennen kaikkea siihen sisältyvät interventiot ihmisten elämään, tuo myös mukanaan tutkimuksen ja tutkijan etiikkaa koskevia kysymyksiä. Myös yksilöiden henkilökohtaiset rasismien kokemukset tutkimuksen aloituspaikkana tuottaa tähän työhön vahvan tutkimuseettisen jännitteen. Erään tutkimukseeni osallistuneen nuoren aikuisen sanoin: ”*Ei niin, että tutkimus olisi sinänsä kielteinen, mutta jo sinun lähestymisesi muistuttaa ainakin tunnetasolla tästä ei valitusta toisudesta...*”¹¹ Kun jo tietyn aiheen kanssa lähestyminen nostaa esiin ikäviä muistoja ja tuskallisia tunteita – useampi haastateltava ja myös haastatteluista kieltäytynyt sanoi tämän suoraan – miten haastatella ja keskustella ihmisten kanssa, miten toimia tutkijana satuttamatta ihmisiä? Tutkimuksen eettisenä periaatteena pyrkimys olla satuttamatta on konkretisoitunut eri tavoin eri ihmisten kanssa ja eri tilanteissa. Keskustelen näistä erityisesti luvussa kolme.

Tässä tutkimuksessa tutkimuksen poliittisten ulottuvuuksien korostaminen on tuottanut joukon kysymyksiä, joilla on myös eettinen ulottuvuutensa. Esimerkiksi sillä, että tutkija puhuu julkisuudessa adoptoitujen rasismien kokemuksista, voi olla monenlaisia seurauksia. Puhe lapsen edusta on keskeinen osa adoptiodiskursseja niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Niin adoptiovanhempien kuin adoptioita järjestävien tahojen intresseissä on tuottaa ja ylläpitää ajatusta adoptioista prosessina, joissa adoptoiduilla lapsilla on mahdollisuus sekä säilyttää jonkinlaiset juuret syntymämaassa että kiinnittyä uuteen perheeseen ja ympäröivään kulttuuriin (Dorow 2006, 19). Julkisuuteen tuodut adoptoitujen rasismien kokemukset kyseenalaistavat tällaista mielikuvaa, ja saattavat herättää vastustusta kansainvälisiä adoptioita

---

¹¹ Sähköposti (2.4.2003).

kohtaan niin luovuttaja- kuin vastaanottajamaissakin. Esimerkiksi tällaisista tutkimuseettisistä kysymyksistä olen joutunut keskustelemaan tutkimusprosessin aikana paitsi adoptoitujen ja adoptiovanhempien myös suomalais-ten adoptiopalvelunantajien sekä adoptiolapsia luovuttavien maiden viranomaisten kanssa.¹²

Kenttätööhön, aineiston keruuseen sekä tutkijan ja kentällä kohdattujen ihmisten väliseen suhteeseen paikantuva tutkijan etiikkani valottuu seuraavassa luvussa kolme, jossa esittelen tutkimuksen toteuttamista kentällä. Tutkimuksen etiikkaa koskevat pohdinnat ovat johtaneet erilaisiin valintoihin esimerkiksi siinä, miten lähestyn potentiaalisia haastateltavia, tai siinä, ketkä nimeän haastateltaviksi ja ketkä tutkimukseen osallistujiksi.

Etnografiseen tutkimukseen osallistuvat ihmiset voivat saada ja ottaa hyvin monenlaisia rooleja suhteessa tutkijaan. Tutkija–tutkimussubjektisuhteen säätely esimerkiksi ennakoimalla asioita ja keskustelemalla on keskeinen osa etnografian ammattitaitoa, mutta kaikki asiat eivät aina ole ennakoitavissa. Esimerkiksi asetelmassa, jossa adoptoitujen kokemuksia tutkii ihminen, joka itse on adoptioäiti, tutkijalle voi tarjoutua muitakin kuin tutkijan rooleja. Tutkijan etiikka voi joutua koetukselle myös esimerkiksi tilanteissa, joissa adoptiovanhemmat odottavat (toiselta adoptiovanhemmalta) jotain muuta kuin omia näkemyksiään kyseenalaistavia tutkimustuloksia. Sekä vaatimus varmistaa henkilöllisyyksien salassa pysyminen että vaatimus olla vahingoittamatta tutkimukseen osallistuneita, vaikkapa sitten vain pahottamalla heidän mieltään, voivat pakottaa etnografian vaikenemaan myös monista tutkimuseettisistä pohdinnoistaan ja valinnoistaan.

---

¹² Eettisiksi valinnoiksi voi ajatella, ainakin osin, myös esimerkiksi tutkimuksen kieltä sekä raportointitapaa koskevat päätökset. Päätös tutkimuksen julkaisemisesta suomen kielellä on pitkälti seurausta siitä, että tutkimuksen yhtenä tavoitteena on ollut tuottaa välineitä keskusteluun rasismista Suomessa. Kielivalinta varmistaa myös sen, että tutkimukseen osallistuneetkin voivat halutessaan tutustua tekstiin. Päätös tehdä artikkeleista koostuva väitöskirja monografian asemasta taas on mahdollistanut rasismista käytävään keskusteluun osallistumisen koko tutkimusprosessin ajan.

3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN: KENTILLÄ JA KOTONA

Tämän tutkimuksen aineisto on tuotettu monilta osin minulle entuudestaan tutuissa tilanteissa ja ympäristöissä. Tutkimuksen kohdejoukko ja informantit ovat kasvaneet ja eläneet ainakin huomattavan osan elämästään samassa kulttuuriympäristössä. Antropologien sanotaan tekevän tutkimusta ”kotona” silloin, kun he tekevät kenttätyötään omassa yhteiskunnassaan heille entuudestaan tutussa ympäristössä (Eriksen 2001, 29–30). Antropologeja kiinnostavia yhteiskuntaa ja kulttuureja koskevia kysymyksiä on mahdollista esittää kaikkialla, koskien myös niitä kulttuureja ja yhteisöjä, joihin tutkija itse katsoo kuuluvansa. Työlään ja kentällä olosta johtuen aikaa vievän etnografian valitseminen tutkimuksen tekoavaksi on kuitenkin ollut erityisen perusteltua silloin, kun tutkijan on täytynyt tutustua tutkimuksensa kohteena oleviin ihmisiin ja heidän arkeensa, kun tutkimuksen kohteena oleva todellisuus on ollut tutkijalle vieras.

Rasismia kokeneiden lasten ja nuorten todellisuuden tutkiminen ja ymmärtäminen on edellyttänyt heidän arkeensa ja elämäänsä perehtymistä. Monet tutkimukseni kohdejoukon arjessa vaikuttavat asiat ovat kuitenkin tulleet osaksi omaakin arkeani lasteni kautta. En siksi ole voinut rajata kenttää kotini seinien ulkopuolelle. Työ edustaa sanan mukaisesti kotietnografiaa. Tutkijana pohtimani kysymykset ovat olleet läsnä arjessani jatkuvasti, työn ulkopuolellakin, mikä on väistämättä vaikuttanut tutkimuksen kulkuun.

Toisaalta tutkimuksen aihe ja kohdejoukon heterogeenisyys pirstovat ja laajentavat tutkimuksen kenttää, tai kenttiä. Kohderyhmä koostuu eri ikäisistä lapsista ja nuorista, ja siihen kuuluvilla ihmisillä on monenlaisia siteitä ja suhteita lukuisiin eri maihin, kansoihin ja kulttuureihin. Kotona pysymi-

nen tai kotoa käsin tekeminen ei ole este myöskään sellaiselle etnografiselle tutkimukselle, jonka tarkoituksena on tarkastella elämän transnationaaleja ulottuvuuksia (esim. Hautaniemi 2004; Tiilikainen 2003, 93).

Esittelen seuraavassa sitä, miten olen rakentanut toisaalta kotiin, suomalaiseseen yhteiskuntaan ja omaankin kotiini, paikantuvan, mutta samalla moniin suuntiin hajautuvan tutkimuksen kentän. Tarkastelen kentän rakentamista tutkimuksessa paitsi tapahtumapaikkoina ja aikoina myös toimintana sekä erilaisina kontakteina, suhteina ja kokemuksina.

3.1. Kentän rakentuminen tutkimuksessa

Viittaaan kentän käsitteellä paitsi kaikkiin niihin paikkoihin, joissa olen etsinyt ja tuottanut aineistoa, myös siihen kokonaisuuteen, jonka tutkimusasetelma rajaa. Kentän rajoja ovat näin piirtäneet ja liikutelleet paitsi alkuperäinen tutkimuskirjallisuuden ja muun tiedon varaan rakentunut tutkimusasetelma, myös kaikki sellainen kentällä kokemani ja omaksumani, joka on suunnannut huomioni taas uusiin asioihin.

Ensisijaisesti kentäksi voi ajatella ne paikat, tilanteet ja olosuhteet Suomessa, joissa lapset elävät arkeaan, ja tarkemmin vielä ne kohtaamiset, joissa transnationaalit juuret, erilaisuus ja rasismi näyttäytyvät merkityksellisinä. Toisaalta Suomen rajat eivät ole kentän rajat silloin, kun tarkastelen niitä sosiaalisia suhteita tai asioiden kulttuurisia merkityksiä, jotka määrittelevät kohdejoukkoon kuuluvien lasten ja nuorten erilaisuuden kokemuksia, tai tutkimiani rasistisia diskursseja ja käytäntöjä. Tämä sosiaalisten suhteiden ja kulttuuristen merkitysten yllirajaisuus tuo tähän tutkimukseen transnationaalin ulottuvuuden.

Kenttä rakentuu siis ensisijaisesti niistä paikoista, joissa tutkimuksen kohteena olevat elävät arkeaan eli erilaisista lasten ja nuorten toiminnan kentistä. Lasten ja nuorten elämässä vaikuttavat myös esimerkiksi erilaiset mediatekstit ja virtuaalimaailmat. Näitä olen joutunut tarkastelemaan myös omina erillisinä kenttinä. Paitsi että kentät ovat konkreettisia fyysisiä paikkoja, ne voivat rakentua myös esimerkiksi erilaisten tekstien tuottamista maailmoista, tai internetin virtuaalimaailmasta, jossa ihmiset kohtaavat ja kokevat asioita olematta samassa paikassa ja näkemättä toisiaan. Kenttä,

tässä tutkimuksessa, ei siis ole vain joku yksi paikka tai edes joukko konkreettisia paikkoja, eikä se rakennu myöskään selvästi määriteltävissä ja rajattavissa olevista sosiaalisista suhteista tai kulttuureista. Tavoiteltavaksi tilanteeksi voisi ajatella, että kentän rajojen sisään asettuisi mahdollisimman kattavasti se todellisuus, jossa olen tunnistanut rasismia Suomessa ja erityisesti tutkimuksen kohdejoukon arjessa.

Kentän rakentuminen tutkimuksessa edellä esitetyllä tavalla vertautuu George Marcusin (1995) ideaan monipaikkaisesta etnografiasta. Siinä kuvaus jostain kulttuurista, systeemistä tai ilmiöstä, tai näistä yhdessä, rakentuu osin eri kentillä tuotetuista kuvauksista, mutta keskeistä on näiden eri kenttien keskinäisten suhteiden tarkastelu (ema. 96). Marcusin mukaan tutkijan tehtävänä on jäljittää paitsi aiemman tutkimustiedon, myös kentällä saamiensa vihjeiden ja oivallusten johdattamana tutkimusaiheen kannalta relevantteja uusia kenttiä.¹ Kaikki kentät, joille tutkija suuntaa kulkunsa, eivät välttämättä ole tutkimuksen kannalta samanarvoisia, eikä niillä tuotettuja aineistoja myöskään analysoida samanlaisin tekniikoin ja samanlaisella intensiteetillä (ema. 106–113). Tutkijan läsnäolo eri kentillä vaihtelee niin ikään. Toisinaan sen tuottaa ennemminkin eräänlainen toiminnallisuus, jota Marcus kutsuu ”olosuhteista riippuvaiseksi aktivistimiksi” (”circumstantial activism”) (ema. 113), kuin jossain fyysisessä paikassa vietetty aika. Tässä tutkimuksessa tällaista toiminnallisuutta edustavat esimerkiksi monenlaiset interventiot, joita olen tehnyt paitsi tutkimukseen osallistuneiden myös muiden toimijoiden arkeen. Tällainen tutkimusentekotapa voi tuottaa hyvin erilaisia rooleja tutkijalle tutkimusprosessin eri vaiheissa.

Koko tutkimusprosessin ajan olen tuottanut aineistoa eli kirjannut havaintoja, käynyt keskusteluita, tehnyt muistiinpanoja ja kerännyt erilaisia

---

¹ Zsuzsa Gille ja Séan Ó Riain kritisoivat Marcusia siitä, että tämä painottaa liikaa etnografin logiikkaa ja kykyä oivaltaa asioiden välisiä suhteita, ja liian vähän erilaisten kenttien muodostumisen ja niiden keskinäisten suhteiden poliittisia ja historiallisia ulottuvuuksia. Gillen ja Ó Riainin huomiot ovat tärkeitä, mutta näkemykseni mukaan Marcusin monipaikkaisen etnografian esittely ei sulje pois mahdollisuutta tehdä sellaista tutkimusta, jonka puolesta Gille ja Ó Riain puhuvat. (Gille 2001; Gille ja Ó Riain 2002) Ulf Hannerz (2003, 207–8) muistuttaa siitä, että erilaisten kenttien valikoitumisessa voivat vaikuttaa myös satuma ja asiat, joilla ei ole sinänsä mitään tekemistä tutkimuksen kanssa.

dokumentteja monissa eri paikoissa: erilaisissa lasten toimintaympäristöissä, adoptio- ja lastensuojelujärjestöjen tilaisuuksissa, adoptioperheiden tapaamisissa, ”monikulttuurisuustapahtumissa”, antirasististen järjestöjen ja muiden toimijoiden tilaisuuksissa, koulutustapahtumissa ja konferensseissa sekä kotonani. Monesti olen löytänyt itseni etnografina kentältä tilanteissa, joihin olen mennyt tai joissa yleensä olen aivan muissa rooleissa.

Aineiston systemaattinen keruu ja dokumentointi osoittautuivat hankalaksi ennen kaikkea siksi, että aineistoa tuntui syntyvän katkeamattomana virtana myös silloin, kun yritin olla poissa kentältä. Muistiinpanoni ja muu materiaali ovat päätyneet tietokoneelle tiedostoihin ja tavallisiin kansioihin, joita kaikkia kutsun päiväkirjoiksi. Ensimmäiset päiväkirjamerkinnot ovat joulukuulta 1999, nauhoitettuja haastatteluja aloin tehdä vuoden 2000 lokakuusta alkaen. Osan erilaisten ihmisten kanssa käymistäni keskusteluita ja havainnoimistani tapahtumista olen tallentanut varsin epämääräisinä merkintöinä, joskus ostoskuiteihin tai keltaisiin tarralappuihin. Monet keskustelut ja tapahtumat ovat vain muistini varassa, lyhyellä maininnalla päiväryhmiini (vuosilta 2000–2006) merkittyinä. Toisinaan olen jälkikäteen ottanut yhteyttä ihmisiin tarkistaakseni muistinvaraisia keskusteluja tai tapahtumakulkuja. Olen etsinyt ihmisten kertomuksia heidän transnationaaleista juuristaan ja rasismien kokemuksistaan, ja yleensä näitä aiheita käsittelevää keskustelua, myös monilta internetin keskustelupalstoilta, kaukokirjallisuudesta ja erilaisista mediateksteistä. Tällaisen aineiston tarkoituksena on ollut lähinnä arvioida haastattelujen ja muun kentällä tuotetun aineiston laatua ja riittävyttä vertaamalla sitä tällaisiin muissa yhteyksissä ja muihin tarkoituksiin tuotettuihin puheenvuoroihin ja kertomuksiin.

Antropologit ovat vuosien mittaan käyneet paljon keskustelua tarpeesta määritellä uudelleen kentän käsitettä ja samalla kenttätöiden tavoitteita ja käytäntöjä. Keskustelujen taustalla ei ole vain ihmisten liikkuminen yli valtio- ja muiden rajojen. Tieteenalaan kohdistettu kritiikki ja sen sisäinen kriittinen keskustelu esimerkiksi antropologian osuudesta kolonialistisen maailmankuvan, rodullistavien kategorisointien ja muiden toiseuttavien esitystapojen tuottamiseen ja uusintamiseen ovat vaikuttaneet antropologian ja sen tutkimuskohteen suhteen muutoksiin sekä ajatuksiin siitä, miten antropologiaa pitäisi tai on ylipäätään mahdollista tehdä. (Esim. Said 1978; Clifford & Marcus 1986; Marcus & Fischer 1986; Marcus 1986 ja 1995;

Fox 1991; Wolf 1992; Appadurai 1996; Gupta & Ferguson 1997 a ja c; James & Hockey & Dawson 1997; Davies 1999) Kenttätyö ajatellaan silti yhä keskeiseksi osaksi antropologista tiedon tuottamista.

Osin jo vanhentunut, mutta silti sitkeästi elävä mielikuva kenttätyöstä mieluusti kaukana kotoa sijaitsevassa paikassa, jossa tutkijan ajatellaan voivan tavoittaa jokin rajattavissa oleva yhteisö ja sen kulttuuri, on yhä vaikuttamassa siihen, miten tutkijat ajattelevat voivansa antropologeina rakentaa tutkimusasetelmiaan (Gupta & Ferguson 1997 b, 11–12).² Erityisesti tutkijoiden omassa, tutussa ympäristössä tehty etnografinen tutkimus on hämmäntänyt ja muokannut antropologien näkemyksiä ja määritelmiä kentästä (Gupta & Ferguson 1997 b; 29–32; Davies 1999, 32–34). Etnografien toisaalta edellytetään olevan kentällä ”riittävän kauan”, jotta he voisivat ymmärtää ihmisten tapoja merkityksellistä todellisuutta, mutta ”kotona” kenttätyötä tekevän kyky ottaa riittävästi etäisyyttä tutkimuskohteeseen ja -aiheeseen usein kyseenalaistetaan (Coffey 1999, 21–36; Passaro 1997).

Kuinka olla tutkijana ympäristössä, joka on tuttu, jonka on tottunut näkemään ja ymmärtämään tietyillä tavoilla? Miten saada sellaista analyttistä etäisyyttä, joka takaisi tutkijan roolin tilanteissa, joissa yleensä toimii muissa rooleissa, tässä tapauksessa ”tavallisena suomalaisena”, äitinä ja vanhempana, adoptioäitinä, naapurina, puolittutuna, ystävänä, jonkun äidin tai isän kaverina, entisenä työtoverina, aktivistina ja niin edelleen?

Keskittyminen entuudestaan tuntemattomien ihmisten arkeen kävi mielessäni yhtenä vaihtoehtona, josta kuitenkin pian luovuin. Ensinnäkin olisin heittänyt hukkaan kaikki ne hyödylliset verkostot ja kontaktit, joita minulle oli syntynyt vuosien mittaan paitsi adoptiovanhempana myös työhistorian ja aktivismin kautta. Arvelin näiden kontaktien toimivan eräänlaisina suosituksina (vrt. Hannerz 2003, 209) ja jouduttavan huomattavasti informanttien löytymistä ja aineiston tuottamista. Tämä pitikin paikkansa. Toiseksi, vaikka päätin hankkia haastateltaviksi myös minulle entuudestaan tuntemattomia ihmisiä, Suomi osoittautui hyvin pieneksi maaksi mitä tulee yhteisten tuttujen löytymiseen. Kolmanneksi, tuskin olisin pystynyt

---

² ”Suomalaisen etnografian” historiaan mahtuu toki myös paljon ”kotona” tehtyä tutkimusta (esim. Laaksonen & Knuuttila & Piela 2003; vrt. Gupta & Ferguson 1997 b, 28).

vapautumaan muista rooleistani siinäkin tapauksessa, että olisin tehnyt tutkimusta vain ventovieraiden parissa. Roolit ja tehtävät oli siis jotenkin sovitettava.

3.2. Kotietnografian etiikasta

Olettaessamme samanlaisuutta oletamme helposti myös antavamme asioille samanlaisia merkityksiä, oletamme että pystymme ymmärtämään ja tulkitsemaan toisia (esim. Hurd & McIntyre 1996; Davies 1999, 100; Phoenix 2001, 217). Samassa tilassa ja ajassa jaettu todellisuus ei välttämättä ole sama tutkijalle ja tutkimussubjekteille. Monet muutkin kuin erilaiset etnisyyden piiriin luettavissa olevat asiat voivat rakentaa erilaisuutta tutkijan ja tutkimussubjektien välille: sukupuoli, ikä, luokka tai sosio-ekonominen asema, asuinpaikka, asemoituminen rodullistetuissa hierarkioissa ja erilaiset henkilöhistoriat yleensä. Tutkiessani valkoiseksi kategorisoituna (ks. artikkeli II) aikuisena naisena usein ei-valkoiseksi kategorisoitujen lasten ja nuorten kokemuksia minua tuskin voi kotikentälläkään pitää ”natiivina”, tai ”samanlaisena” kuin he (vrt. Weston 1997, 166–170, vrt. Hurd & McIntyre 1996, 81). Voidaan ajatella, että jaan monessa asiassa samaa todellisuutta muiden adoptiovanhempien kanssa siksi, että meillä on samanlaisia kokemuksia ja samanlainen asema tietynlaisina vanhempina. Adoptiovanhempien haastatteluista käy ilmi, että hekin ovat olettaneet näin. Silti samanlaisten kokemusten jakaminen adoptiovanhempana ei poista adoptiovanhempienkin keskuudessa vallitsevia monenlaisia näkemyseroja.

Viime vuosikymmenten etnografiakeskustelut, samoin kuin feministinen tutkimus, ovat nostaneet ohjaaviksi periaatteiksi tutkijan positioiden tarkastelun ja refleksiivisyyden vaatimuksen. Position käsitteellä viitataan tutkijan asemoitumisiin erilaisissa yhteiskunnallisissa suhteissa. Refleksiivisyyden vaatimus taas korostaa sitä, että tutkijan on oltava tietoinen ja tuotava esiin erilaisten ”ominaisuuksiensa” ja niin tutkijan ja tutkimussubjektin välisten erojen kuin heitä yhdistävienkin asioiden merkitykset tutkimussuhteelle ja koko tutkimukselle (esim. Harding 1987 b, 9; Atkinson & Coffey 1995; Weston 1997, 171–172; vrt. Hopper 1995). Refleksiivisyyden vaatimus voi viitata myös tarpeeseen analysoida tutkijassa prosessin

aikana tapahtuneita muutoksia (Coffey 1999, 36), ja sitä, miten nämä ovat osaltaan vaikuttaneet tutkimuksen kulkuun ja lopputuloksiin.

Näen itsensä paikantamisen ja refleksiivisyyden vaatimukset ennen kaikkea vaatimuksina tarkastella tutkimuskysymyksiä aina joistain lähtökohdista tuotettuina. Tutkija on aina jättänyt jälkensä kentällä tuottamaansa aineistoon, mutta esimerkiksi haastatteluaineiston laatua määrittää myös se vuorovaikutus, jonka luonteeseen ovat olleet vaikuttamassa sekä haastattelijat että haastateltava. Refleksiivisyyden vaatimukseen vastaaminen edellyttää tutkimussuhteen, tai suhteiden, tarkastelua erilaisin metodisin valinnoin, niin aineiston keruu- kuin sen analyysivaiheissakin. Se ei toteudu vain listamalla tutkijan erilaisia ”ominaisuuksia”, jotka ovat merkityksiltään tilannesidonnaisia (ks. Rastas 2005, 90). On selvää, että mitä kauempana toisistaan tutkijan ja tutkittavien todellisuudet ovat, sitä suurempaa varovaisuutta tutkijan tulisi noudattaa tehdessään tulkintoja. Itsensä paikantamisen ja refleksiivisyyden vaatimusten ei silti pitäisi tuottaa essentialistisia näkemyksiä jonkun kyvystä tai kyvyttömyydestä tutkia jotain aihetta tai ihmisryhmää (Davies 1999, 34). Jos esimerkiksi tässä tutkimuksessa haastattelijana olisi toiminut henkilö, joka itsekkin kuuluu tutkimuksen kohdejoukkoon, haastatteluaineistosta olisi varmasti tullut toisenlaista. Tuollaisessakin asetelmassa haastattelijat, ja ennen kaikkea se millaiseksi hänet olisi haastateltavien joukossa koettu, olisi kuitenkin ollut vaikuttamassa aineistoon, ja mahdollisesti tavoilla, joita olisi ollut vaikea ennakoida.

Koko tutkimusprosessin ajan olen tuntenut olevani kentällä kurkkuaani myöten. Silti piintynyt mielikuva antropologin kentästä (ks. Gupta & Ferguson 1997 b) – paikasta jonne mennään, joka ikään kuin opitaan ja josta sitten palataan kotiin kirjoittamaan tutkimusraportti – on pakottanut pohtimaan kenttätöni luonnetta. Miten tunnistaa tilanteet, joissa uuden oppiminen edellyttää vanhan tiedon kyseenalaistamista? Miten noudattaa metodioppaiden ohjeita aineiston huolellisesta dokumentoinnista tilanteessa, jossa aineistoa syntyy jatkuvalla syötöllä eikä kentältä pääse pois hetkeksiäkään? Missä kulkee työn ja muun elämän raja?

Monet kentällä oloa ja aineiston tuottamista koskevat kysymykset alkoivat hyvin pian näyttäytyä ennen kaikkea tutkimuseettisinä kysymyksinä. Havainnoidessani lasten leikkejä tai lukiessani nuorten puheenvuoroja internetin keskustelupalstoilta pohdin, onko oikein kirjata tuttujen tai tun-

temattomien lasten puheita tutkimusaineistoksi ilman, että he ja heidän vanhempansa ovat tietoisia asiasta. Miten suhtautua sellaisten ihmisten kertomuksiin, jotka eivät halunneet haastateltaviksi, mutta halusivat silti kertoa minulle kokemuksiaan siksi, että tutkin rasismia? Entä miten erottaa se, onko joku asia kerrottu minulle siksi, että olen tutkija, vai siksi, että olen esimerkiksi ”toinen samanlainen adoptiovanhempi”, tai ”kaverin äiti”, jonka kanssa on haluttu jakaa henkilökohtaisia ja arkaluontoisiakin asioita ilman, että ne olisi tarkoitettu tutkimusaineistoksi? Miten käyttää lasten parissa tuotettua aineistoa, kun lapsilla eikä aina nuorillakaan ole minkäänlaista käsitystä siitä mitä tutkijat tekevät? Olin kentällä, joilla en voinut olla havainnoimatta asioita ja kuulematta kertomuksia, mutta joilla ihmiset tuskin odottivat minun kirjaavan ylös heidän sanomisiaan ja tekemisiään, saati viittaavan niihin julkisuudessa.

Jouduin siis kentällä alusta lähtien pohtimaan sitä, miten erottaa tutkimusaineisto siitä tapahtumien virrasta, johon oma yksityiselämänikin sijoittui, ja jossa tutkijan ja muiden roolieni välille oli vaikeaa ja joskus suorastaan mahdotonta vetää ehdottomia rajoja. Ennen kaikkea tutkimuseettisinä kysymyksinä näyttäytyvät pohdinnat johtivat moniin niin aineiston tuottamista kuin sen analyysia ja lopulta myös kuvausta koskeviin valintoihin. Valotan näitä kuvailemalla ensin sitä, millaisia kysymyksiä voi tuottaa asetelma, jossa olin kentällä omassa kodissani, sekä vanhempana että tutkijana. Tämän jälkeen selvitän miksi päätin nimetä jotkut informantit haastateltaviksi ja jotkut osallistujiksi.

Kun koti muuttuu kentäksi: tutkijana ja vanhempana

Aloin kirjata kohdejoukkoon kuuluvien ihmisten ja heidän vanhempiansa kanssa käymiäni keskusteluja kenttäpäiväkirjaan pian alustavan tutkimussuunnitelman valmistuttua loppuvuodesta 1999. Kenttäpäiväkirja muuttui kuitenkin pian eräänlaiseksi tutkijaäidin päiväkirjaksi. Tuohon päiväkirjaan kirjatut kohtaamiset, joissa lasteni tai joidenkin heidän ystäviensä toiset juuret nousivat keskusteltavaksi tai pohdittavaksi asiaksi, tapahtuivat usein kodin seinien ulkopuolella: päiväkodissa, koulussa, kaupassa, bussimatkoilla, harrastuksissa ja lasten keskinäisissä leikeissä.

Silti monet asiat tapahtuivat myös kodin seinien sisällä. Tällaisia olivat paitsi kotona lasten kanssa käydyt keskustelut muualla tapahtuneista asioista myös esimerkiksi erilaiset median, lasten kulttuurituotteiden ja muiden asioiden lapsissa tai meissä vanhemmissa synnyttämät reaktiot. Olen monesti hypännyt ruokapöydästä kesken aterian tietokoneen ääreen todeten esimerkiksi: ”Äidin täytyy nyt välillä käydä kirjoittamassa yksi juttu. Niin, oliko se ope joka niin sanoi? No mitä muut siihen sanoivat?” Toisinaan olen keskeyttänyt iltasadun tyyliin: ”Tässäkin sadussa on taas semmoista, mitä pitäisi selittää. Täytyy ehkä soittaa kirjan kustantajalle. Saako äiti lainata tätä kirjaa töihin?” Haastateltuani nuoria huomasin myös toisinaan tenttaavani lapsiltani sitä, oliko heille mahdollisesti joskus tapahtunut samanlaisia asioita kuin haastateltavilleni.

Artikkelissaan *Parent-as-Researcher: The Politics of Researching in the personal Life*, Patricia ja Peter Adler esittävät, että asetelmassa, jossa tutkija tutkii oman perheensä ja lastensa elämää ja lähiympäristöä, on paljon etuja. Tutkijan on helpompaa saavuttaa ihmisten luottamus, ja tilanteita, joissa tutkija tekee havaintoja, voi pitää sellaisina luonnollisina tilanteina, joihin ulkopuolisen tutkijan pääsy ei aina ole itsestään selvää. Toisaalta vanhemman ja tutkijan roolien sekoittuminen voi olla hämmentävää niin tutkijalle itselleen kuin ympäristöllekin. Asetelma tuo myös mukanaan monia sellaisia eettisiä ja moraalisia valintoja, joilta tutkija todennäköisesti välttyisi toisella laisessa tutkimusasetelmassa. (Adler & Adler 1997)

Niin kotona kuin kentällä olen ollut paitsi vanhempana samalla myös adoptiovanhempana. Se on erityinen vanhemmuuden muoto. Kotioloissa ja perhe-elämässä se konkretisoituu esimerkiksi sellaisiksi kysymyksiksi, joista meillä ja muissa adoptioperheissä väistämättä joudutaan keskustelemaan: biologisten vanhempien sekä perimän merkitys, suhteemme lasten syntymämaahan, erilaiset suomalaisuuden määrittelyt ja niin edelleen. Kun tutkimuksen kohdejoukkoon on kuulunut adoptoituja, adoptiovanhemmuus on rooli, joka on tuottanut tietoa ja tietyntaista sisäpiiriläisyyttä, mutta samalla se on tuonut mukanaan joukon uusia eettisiä ja moraalisia kysymyksiä. Pystynkö esimerkiksi tarvittaessa tarkastelemaan adoptioita ilmiönä myös kriittisesti (vrt. Volkman 2005 b, 18)?

Kirjattuani jonkin aikaa lasteni arkea tutkijaäidin päiväkirjaani aloin pohtia enemmän omien lasteni yksityisyyden suojaa.³ Omien ja muiden lasten kasvua seuratessa olen tullut hyvin tietoiseksi siitä, että eri-ikäisinä eri asiat ovat lapsille ja nuorille arkaluontoisia, tai jostain muusta syystä sellaisia mistä ”ei saa puhua muitten kuullen”. Katsoin, ettei lasten arkea koskevassa tutkimuksessa voi pitää lähtökohtana vain sitä, mikä aikuisen näkökulmasta on suotavaa kertoa. En myöskään voisi kertoa monista perhettäni koskettaneista tapahtumista kertomatta samalla muista ihmisistä, joista osa olisi ainakin tuttavapiirini tunnistettavissa. Tutkijan etiikan lisäksi on olemassa myös ystävän etiikka, naapurin etiikka, leikkikavereitten tai koululaisen äidin etiikka, siis jonkinlainen kanssaihminen etiikka, jota tutkijakaan ei saa kyseenalaistaa. Se muun muassa kieltää tuottamasta tekstiä, joka herättäisi kysymyksiä siitä, kuka naapureistani, lasteni kavereista tai näiden vanhemmista, opettajista ja niin edelleen on mahdollisesti sanonut tai tehnyt jotain. Olen joutunut pohtimaan myös sitä, miten tutkimus voisi vaikuttaa lasteni mahdollisuuksiin pohtia joskus tulevaisuudessa omaa lapsuuttaan omien muistojensa kautta. Tarina, joka sisältää ensisijaisesti, vaikkakin tietyistä syistä, kertomuksia rasismista ja erilaisuudesta, olisi eräänlainen interventio heidän muistoihinsa, olivatpa ne millaisia hyvänsä.⁴

Jatkoin silti satunnaisesti äidin päiväkirjan pitämistä yhtenä erilaisten tapahtumien ja myös omien ajatusteni säilöntäpaikkana. Tämä oli myös yksi keino pyrkimyksissäni refleksiiviseen tutkimusotteeseen. Noin puolentoista vuoden ajan tein päiväkirjaan paljon merkintöjä, tämän jälkeen jonkin aikaa vain satunnaisesti ja lopulta päätin luopua urakasta aikapulan takia. Jos olisin kirjannut kaikki ne tilanteet ja keskustelut, joissa lasteni ”toiset juuret” ovat

---

³ Löydettyäni vuonna 2006 paitsi tutkimustani myös itseäni ja lapsiani koskevia kommentteja eräältä avoimen rasistiselta internetin sivustolta halu kertoa julkisesti omasta ja erityisesti lasteni yksityiselämästä väheni entisestään. Halu puhua rasismista ja vastustaa sitä julkisesti sen sijaan vain kasvoi.

⁴ Ihmisillä on oikeus ja joskus taipumuskin unohtaa ikäviä asioita. Olen huomannut niin käyneenkin, kun olen toisen lapseni pyynnöstä lukenut hänelle otteita viisi vuotta aiemmin kirjoittamistani muistiinpanoista. Nuo luku- ja keskustelutuokioiden ovat antaneet mahdollisuuden tarkastella myös sitä, miten lapsen ajattelu ja kyky jäsentää vaikeita asioita kehittyi iän myötä. Samojen lasten joistain tapahtumista eri ikäisinä antamat tulkinnat voisi olla mielenkiintoinen metodi tutkia lasten tapoja jäsentää ja käsitteellistää rasismia.

nousseet merkityksellisiksi, ja joissa myös kysymykset rasismista ovat olleet tavalla tai toisella läsnä, noiden asioiden ylöskirjaamiseen olisi mennyt suuri osa sekä työ- että vapaa-ajastani. Tämän voi ajatella myös yhdeksi tutkimustulokseksi: transnationaalit juuret tuovat perhe-elämään oman ulottuvuutensa, ja niitä neuvotellaan mitä erilaisimmissa tilanteissa, monin eri tavoin (vrt. Levitt & Waters 2002 a; Dalmage 2003; Rothman 2005). Yritykseni kirjata ylös tuota päivittäisten tapahtumien virtaa osoitti ennen kaikkea sen, että ”race’ matters”.

Haastateltavia, osallistujia ja informantteja

Aloittaessani kenttätyöt mielessäni oli monia ihmisiä, joita ajattelin lähestyä ja pyytää haastateltaviksi tai muutoin keskustelemaan. Halusin kuitenkin löytää myös sellaisia informantteja, joita en entuudestaan tuntenut. Välttääkseni tilanteita, joissa olisin itse tuottanut niitä rodullistavia kohtaamisia, joiden tutkiminen oli tarkoitukseni, päätin olla lähestymättä ketään esimerkiksi pelkästään ulkonäön perusteella. Lähestyin potentiaalisina haastateltavina vain ihmisiä, joiden tiesin varmuudella olevan adoptoituja tai suomalaisen ja jonkun muun maalaisen jälkeläisiä. Katsoin kuitenkin voivani tehdä poikkeuksen niiden ihmisten kohdalla, jotka olivat puhuneet julkisesti rasismien kokemuksistaan tai juuristaan Suomen ulkopuolelle. Ajattelin heidän ikään kuin jo nimenneen itsensä tutkimuksen kohdejoukkoon kuuluviksi, vaikka minulla ei aina ollutkaan tarkkaa tietoa heidän taustoistaan.

Saadakseni uusia kontakteja ja varmistaakseni, että esittelen tutkimushankkeen samalla tavoin kaikille, kirjoitin avunpyyntökirjeen (ks. liite 3). Levitin kirjettä tutuilleni, joiden, tai joiden lasten, tiesin kuuluvan kohderyhmään. Heidän kauttaan kirje levisi edelleen muillekin kohderyhmään kuuluville. Lähetin kirjettä myös esimerkiksi sellaisille järjestöille, joiden piiristä arvelin löytäväni informantteja.

Kirje tuotti muutamassa viikossa paljon yhteydenottoja. Erityisen halukkaiksi haastateltaviksi osoittautuivat vanhemmat. Sen sijaan monet nuoret kieltäytyivät haastattelusta. Jotkut nuoret jättivät vain vastaamatta avunpyyntökirjeeseeni, mutta jotkut halusivat perustella kieltäytymistään. Osa perusteli sen sillä, ettei heillä ole henkilökohtaisia rasismien kokemuksia,

toiset taas totesivat, etteivät he halua tai pysty puhumaan niistä. Ne, jotka sanoivat, ettei heillä ole erilaisuuden ja rasismien kokemuksia, luonnehtivat itseään ”vaaleiksi” tai ”niin suomalaisen näköisiksi”. Tällaisia olivat nuoret, joiden toinen vanhempi oli esimerkiksi Saksasta tai Isosta-Britanniasta. Myös jotkut esimerkiksi Venäjältä lapsensa adoptoineet arvelivat, ettei heillä olisi haastateltavina mitään annettavaa. Toisaalta myös jotkut itsensä ”suomalaisen näköisiksi” kuvailevat ihmiset halusivat osallistua tutkimukseeni ja kertoa erilaisuuden ja rasismien kokemuksistaan.

Monet nuoret harkitsivat pitkään osallistumisestaan. Usein tapahtui myös niin, että nuoret eivät olleet halukkaita haastatteluun, mutta perustelleessaan kieltäytymistään tai myöhemmin tavatessamme, he saattoivat kuitenkin puhua kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Monet selvästikin halusivat suojata itsensä tilanteelta, jossa he olisivat antaneet haastattelijalle vapaat kädet ohjata keskustelua, esimerkiksi kysymällä kokemuksista, joita he eivät olleet valmiita jakamaan muiden tai ainakaan minun kanssani. Kieltäytymällä varsinaisesta haastattelusta he saattoivat varmistaa sen, etten asettanut heille sellaisia kysymyksiä, joista he eivät halunneet keskustella kanssani. Tällaisia näyttivät olevan joidenkin kohdalla jotkut rasismien kokemukset, toisilla oma adoptiohistoria ja joillakin muilla esimerkiksi suhde omiin vanhempiin, jotka saattoivat olla minun tuttujani. Nämä keskustelut, jotka siis etenivät pitkälti nuorten ehdoilla, sisälsivät yleensä paljon enemmän kertomuksia kuin monet varsinaiset haastattelutilanteet. Monet nuoret totesivat, että aihe on tärkeä ja siitä olisi hyvä herätellä julkista keskustelua, mutta he eivät halunneet altistaa itseään haastateltaviksi. Koska minun oli kunnioitettava tätä valintaa, katsoin, etten voi käyttää noita keskusteluja haastatteluaineiston tavoin enkä edes kirjata niitä ylös ellen saanut siihen erikseen lupaa.

Haluttomuus ryhtyä varsinaiseksi haastateltavaksi saattoi joidenkin kohdalla johtua myös siitä, etteivät ihmiset uskaltaneet ottaa riskiä henkilöllisyytensä (tai jonkun muun ihmisen henkilöllisyyden) paljastumisesta. Esimerkiksi jonkin tapahtumakuvauksen julkaiseminen saattaa tuottaa riskin siitä, että ainakin tapahtumaan osalliset ihmiset voisivat tunnistaa kertojan. Toisinaan esimerkiksi joissain kouluissa tapahtuneita asioita ei haluttu julkaistaviksi kertomuksiksi siksi, että kertoja olisi niistä heti tunnistettavissa. Varsinaisissa haastatteluissakin kävi joskus niin, että minua pyydettiin jälkikäteen poistamaan joku kertomus aineistosta. Erityinen huoli henkilöllisyy-

den paljastumisesta ei monien kohdejoukkoon kuuluvien ja näiden vanhempien kohdalla ole lainkaan liioiteltua. Esimerkiksi adoptoidut tuntevat usein paljon oman ikänsä ja samasta maasta adoptoituja.⁵ Joidenkin ikäryhmien kohdalla, johtuen joistain maista adoptoitujen pienestä määrästä, jo syntymään ja sukupuolen paljastaminen saattaisi paljastaa henkilöllisyyden. Sama koskee henkilöitä, joiden toinen vanhempi on alun perin sellaisesta maasta, josta Suomeen ei ole muuttanut montaakaan ihmistä.

Suomalaisten romaninaisten parissa etnografista tutkimusta tehnyt Airi Markkanen (2003, 4) puhuu etnografisesta niukkuudesta pohtiessaan sitä, miten tutkija eettisistä syistä voi katsoa velvollisuudekseen olla toistamatta monia informanttien kertomuksia ja miten tämä vaikuttaa väistämättä myös kuvauksen tyyliin. Tässäkin tutkimuksessa monet esitystapaa ja ennen kaikkea aineiston käytön rajoittamista koskevat valinnat, ja näistä mahdollisesti seuraava kuvauksen latistuminen, ovat seurausta tutkimuseettisistä pohdinnoista.

Päädyin siihen, että voin kirjata ihmisten kanssa käymiäni keskusteluja muistiin ja analysoidavaksi aineistoksi eräänlaista kokonaiskuvaa tuottamaan, mutta en sellaiseksi aineistoksi, jota voisin huoletta siteerata. Siteerattaviin kertomuksiin katsoin tarvitsevani aina asianomaisen henkilön ja alaikäisten kohdalla ainakin pääsääntöisesti tämän vanhemman luvan. Eri-ikäisten episodien kuvauksia koskeväksi säännöksi päätin, etten niissäkään voi kävellä tuon ”kanssaihminen etiikan” yli, ja etteivät eri toimijat saa olla tunnistettavissa. Näistä päätöksistä syntyi jako haastateltaviin, osallistujiin ja muihin informantteihin.

Kutsun informanteiksi kaikkia, jotka ovat tienneet minun tekemän tutkimusta ja siksi(kin) kertoneet kokemuksistaan ja ajatuksistaan, siis tarjonneet tutkimuksen kannalta relevanttia informaatiota. Kaikki informantit

---

⁵ Adoptoidut tutustuvat toisiinsa adoptioiperheiden omissa verkostoissa ja adoptiojärjestöjen tilaisuuksissa. Eri maista adoptoineet perheet järjestävät vuosittain ja joskus useamminkin omia tapaamisiaan. Näissä tilaisuuksissa on toisinaan kymmeniä ja joskus jopa satoja ihmisiä. Adoptoiduille nuorille on järjestetty myös kesäleirejä ja muita tapahtumia. Viime vuosina Suomessakin jotkut aikuistuneet adoptoidut ovat alkaneet itsenäisesti etsiä kontakteja muihin adoptoituihin ja luoda omia verkostojaan. Internet on tehnyt mahdolliseksi yhteydenpidon myös (usein omasta syntymämaasta) muihin maihin adoptoituihin.

eivät välttämättä ole kuuluneet tutkimuksen kohdejoukkoon. Tärkeä informantti on saattanut olla esimerkiksi opettaja, jonkin viraston tai järjestön työntekijä tai vaikkapa makeistehtaan tai lastenkirjallisuutta julkaisevan yrityksen toiminnanjohtaja. Kun esimerkiksi kertomukset kohtaamisista suomalaisten romanien kanssa näyttivät toistuvan niin lasten ja nuorten kuin vanhempienkin haastatteluissa, halusin keskustella asioista myös romaninuorten ja heidän vanhempiansa kanssa. Toisinaan nauhoitinkin tällaisten informanttien kanssa käymiäni keskusteluja, mutta tässä en kutsu heitä haastateltaviksi.

Viitataan käsitteellä haastateltava vain niihin tutkimuksen kohdejoukkoon kuuluviin, tai tällaisten ihmisten vanhempiin, joiden kanssa tein eräänlaisen tutkimussopimuksen sopimalla tarkoin siitä, miten voin viitata heidän kertomaansa. Olen tehnyt näistä haastateltavista yhteenvedon (ks. liite 1), jossa henkilöllisyyksien suojaamisen varmistamiseksi erilaiset tunnistetiedot (esimerkiksi ikä ja sukupuoli) eivät ole yhdistettävissä yhteen ja samaan henkilöön. Aloittaessani haastattelut, joko kasvokkain ja haastatellut nauhoittaen tai sähköpostikeskusteluna, pyysin ihmisiä itse täyttämään taustatietolomakkeen (ks. liite 4). Samalla selvitin heille kuinka tulen käyttämään haastatteluaineistoa. Alaikäisten kohdalla pyysin luvan myös lapsen tai nuoren vanhemmalta. Ennen haastatteluja kuvailin haastateltaville myös lyhyesti haastattelurunkoon (ks. liite 2) sisältyvät teemat.⁶

Huomattava osa kaikesta kentällä tuotetusta aineistosta on siis tuotettu sellaisten kohdejoukkoon kuuluvien lasten ja nuorten sekä vanhempien parissa, joiden kanssa en tehnyt varsinaisia haastatteluja. Nimeän heidät tässä osallistujiksi. Olen puhunut heidän kanssaan tutkimuksestani ja he ovat kertoneet kokemuksiaan, mutta en ole välttämättä keskustellut heidän kans-

---

⁶ Kun sovittujen haastattelujen määrä lähenei viittäkymmentä, päätin, etten sovi enempää haastatteluja. Olin toivonut haastateltaviksi ennen kaikkea nuoria, mutta yli puolet, noin 30 haastateltavaa, oli kohdejoukkoon kuuluvien vanhempia. Siinä vaiheessa kun olin päättänyt olla tekemättä enempää haastatteluja, alkoi kuitenkin ilmaantua lisää haastateltaviksi halukkaita nuoria. Koska minun oli rajoitettava haastattelujen kokonaismäärää jo nauhoitettujen haastattelujen litteroinnin tuottaman työmäärän vuoksi, kävin näiden nuorten kanssa useimmiten vain keskusteluja ja sovin, että mikäli tarvitsisin lisää varsinaista haastatteluaineistoa, palaisimme kysymykseen haastattelusta.

saan kaikista haastattelurunkoon sisältyvistä teemoista. Koska en myöskään tehnyt heidän kanssaan edellä kuvatun kaltaisia tutkimussopimuksia, katsen, ettei minulla ole ollut täyttä varmuutta siitä, voinko viitata heidän kertomuksiinsa samalla tavoin kuin haastattelemini ihmisten kertomuksiin. Joidenkin tällaisten ihmisten osallistuminen oli hyvin aktiivista, toisinaan jopa raportoinnin omaista kertomista omista tai lasten kokemuksista. Usein ihmiset lähettivät pyytämättä ajatuksiaan ja erilaisia tapahtumaselvityksiä. Joidenkin ihmisten osallistuminen taas on jäänyt vain yhteen tai kahteen keskusteluhetkeen tai lyhytaikaiseen kirjeenvaihtoon.

Jaottelu haastateltaviin ja osallistujiin on tehty ensisijaisesti tutkimuseettisistä lähtökohdista. Se ei kuvaa keskustelujen luonnetta tai aineistojen laatua tai määriä. Tällä jaotellulla on kuitenkin ollut seurauksensa niin analyysille kuin kuvaukselle. Olen rajannut koko aineistosta haastateltaviksi nimettyjen kertomukset paitsi analyysin aloituspaikaksi myös sellaiseksi osaksi aineistoa, jota olen lukenut ja analysoinut systemaattisesti erilaisin kysymyksiin ja lukutavoin, mitä selvitän tarkemmin luvussa 4 (ks. myös artikkelit II–VI).

3.3. Kenttä toimintana: olemista, kysymistä, kuulemista, keskusteluja ja interventioita

Kentällä kohtaamani ihmiset ovat ottaneet ja saaneet tässä tutkimuksessa hyvin erilaisia rooleja. Monet ovat suostuneet haastateltaviksi tai keskustelukumppaneiksi. Joiltain ihmisiltä olen pyytänyt vain joitain yksittäisiä tietoja, toisia olen pyytänyt jakamaan kokemuksiaan ja ajatuksiaan. Monet ovat myös ottaneet yhteyttä omatoimisesti kuultuaan jotain kautta tutkimuksistani.

Suhde joihinkin haastateltaviin on ollut lyhyt ja muodollinen, joidenkin haastateltavien kohdalla olisi todenmukaisempaa puhua keskusteluista ja molemminpuolisesta, joskus hyvin vilkkaastakin ajatustenvaihdosta.⁷

---

⁷ Olen kirjoittanut haastattelutilanteesta kohtaamisena toisaalla, ks. Rastas 2005.

Alun perin ajattelin, ettei minun edes tarvitse tavata kaikkia niitä, joiden kanssa haastattelu on tehty sähköpostitse.⁸ Prosessin aikana olen kuitenkin tavannut kasvokkain kaikki haastateltavat yhtä lukuun ottamatta. Kasvokkain haastattelemistani lapsista ja nuorista muutaman olen tavannut vain haastattelutilanteessa, mutta olen kuullut heidän vaiheistaan vuosien mitaan joko heidän vanhemmiltaan tai muilta ihmisiltä. Joistain haastattelutilanteista alkanut tutustuminen ja siitä jatkunut yhteydenpito on johtanut sellaiseen suhteeseen, jota voi luonnehtia kaveruudeksi, joidenkin kohdalla ystävyudeksi. Tällaiset haastateltavat ja osallistujat ovat nuoria aikuisia ja pääsääntöisesti naisia. Haastattelemieni vanhempien joukossa oli sekä vanhoja tuttujani ja ystäviäni että henkilöitä, joita en entuudestaan tuntenut.

Osa haastatteluista on selkeästi kysymys–vastaus-luonteisia haastatteluja, mutta useimmat saivat jo haastattelun alussa enemmänkin keskustelun luonteen. Toisinaan haastateltavat selvästi odottivat minunkin jakavan kokemuksiani ja näkemyksiäni. Joskus kerroin niistä lähinnä kannustaakseni haastateltavia puhumaan. Haastateltavat, erityisesti sähköpostitse haastattelemiani, saattoivat myös ottaa yhteyttä oma-aloitteisesti, ”haastatteluviestien” välillä tai haastattelujen jo päättyttyä.⁹ Monasti kyse oli uuden aineiston tarjoamisesta, tyyliin ”Ajattelin, että tämä voisi kiinnostaa sinua...”. Usein he kertoivat kohtaamastaan tai heidän tuttujensa kohtaamasta rasismista. Toisinaan ihmiset ovat myös halunneet kertoa siitä, miten he ovat vastustaneet rasismia tai suunnitelleet tekevänsä joitain sellaista, mitä voi luonnehtia antirasistiseksi toiminnaksi. Joskus he ovat informoineet minua tällaisesta toiminnasta saamastaan palautteesta.

Oma roolini ei ole rajoittunut kiitolliseen aineiston vastaanottajaan. Olen tilanteesta riippuen myös antanut palautetta minulle tarjotusta ai-

---

⁸ Sähköpostitse tehtyjen haastattelujen erityispiirteistä, eduista ja ongelmista ks. Tiittula & Rastas & Ruusuvuori 2005.

⁹ Vain osa sähköpostihaastatteluista tehtiin siten, että ihmiset vastasivat yhdellä kertaa kaikkiin heille lähettämiini kysymyksiin. Monet halusivat vain muutaman kysymyksen kerrallaan, ja näihin vastattuaan vastasivat paitsi seuraaviin kysymyksiin usein myös edellisiä vastauksia tarkentaviin jatkokysymyksiini. Näin haastattelut saattoivat venyä hyvinkin pitkälle ajanjaksolle, ja näin pikkuhiljaa ”tutustuttuamme” muuttuivat joskus kysymysten jälkeen toisenlaisiksi, mutta usein samoja asioita käsitteleviksi kirjeenvaihoiksi.

neistosta. Joskus minua on kutsuttu kannustajan rooliin, toisinaan pyydetty kommentoimaan informanttien muihin tarkoituksiin tuottamia tekstejä tai heidän muita tekemisiään. Joillekin olen lähettänyt paitsi omia tekstejäni myös muita tutkimustekstejä, jos ne ovat käsitelleet aiheita, joiden olen tien-nyt erityisesti kiinnostavan heitä. Näistä kehkeytyneet jatkokeskustelut, jotka ovat saattaneet käsitellä esimerkiksi japanilaisten siirtolaisuutta Peruun tai joidenkin ruotsalaisten tai yhdysvaltalaisen adoptoitujen adoptiokielteisiä näkemyksiä, ovat yleensä olleet minulle erittäin informatiivisia ja uusia ajatuksia herättäviä. Joitain kertoja haastateltavat ovat pyytäneet minulta myös joko neuvoja tai muutoin apua joutuessaan käsittelemään itseensä (tai lapsiinsa) kohdistuvaa rasismia. Monet yhteydenotot ovat koskeneet opettajien haluttomuutta tai kyvyttömyyttä käsitellä kouluissa ilmenevää rasismia. Olen myös esimerkiksi ottanut pyynnöstä yhteyttä poliisiin ja muihin viranomaisiin. Näin olen saanut samalla lisää tietoa siitä, millaiset asiat rajoittavat ihmisten mahdollisuuksia vastustaa heihin itseensä tai heidän lapsiinsa kohdistuvaa rasismia.

Kierrätysmenetelmä

Olen nimennyt yhden tämän tutkimuksen keskeisistä metodeista kierrätykseksi. Haastattelutilanteissa ja erilaisissa keskusteluissa olen kierrättänyt omien kokemusteni ja muidenkin tutkijoiden tekstien ohella niin muiden (haastateltavien, osallistujien ja muiden informanttien) kertomuksia kuin myös erilaisia tulkintojani näistä. Pari kertaa huomasin, tai epäilin, saavani ”takaisin” itse muiden kertomuksista kyhäämiäni ja ”kiertoon laittamiani” tarinoita tai anekdootteja. Useammin sain niistä kuitenkin pidemmälle jalostettuja versioita, suoranaisia analyysejä. Olen siis ikään kuin heitellyt pääosin kentältä keräämiäni siemeniä ympärilleni, milloin tarinoiden milloin kysymysten muodossa, ja minulle on tuotu takaisin hedelmiä: vastauksia tai erilaisia mahdollisia vastauksia kysymyksiini, usein kaipaamaani vahvistusta tulkintoilleni, mutta toisinaan myös vaihtoehtoisia tulkintoja tai tulkintojeni kyseenalaistamisia. Joskus jonkun kertomani tapahtuman rinnalle on haluttu tuoda joko kertomuksia vastaavanlaisista tapahtumista, tai samaa ilmiötä kuvaavista, mutta erilaisista tapahtumista.

Noita kentällä koeteltuja ja paranneltuja ajatuksia olen sitten järjestellyt erilaisiin ”laatikoihin”. Näillä tarkoitan paitsi prosessin aikana kirjoittamiini tieteellisiä julkaisuja myös muita tekstejä, esitelmiä, opetusmateriaaleja ja toisinaan haastatteluja tai lausuntoja mediassa. Puhun kierrätyksestä metodina siksi, että noiden ”hedelmälaatikoiden” avulla olen saattanut testata kysymysteni merkityksellisyyttä, aineistoni riittävyttä ja tulkintojani. Joskus olen varta vasten pyytänyt ihmisiltä palautetta näistä, mutta usein ihmiset, jotka ovat tienneet auttaneensa minua (haastateltavina, osallistujina, informantteina) ovat myös itse tulleet pyytämään tekstejäni käyttöönsä. Valotan tätä seuraavassa muutamalla esimerkillä, joissa käytän kaikista eri ikäisistä haastateltavista ja osallistujista henkilöllisyyksien suojaamiseksi nimitystä nuori.

Eräs nuori oli luvannut vetää adoptoitujen nuorten tapaamisessa keskustelua erilaisuudesta ja rasismista. Olin aiemmin kertonut hänelle lasten ja nuorten haastatteluista tekemästäni alustavasta analyysistä, jossa olin listannut niitä asioita ja tilanteita, joissa jonkun erilaisuus havaitaan tai tulee merkitykselliseksi. Hän pyysi saada käyttää tuota listaa eräänlaisena muistilistana keskustelun virittämiseksi. Saatoin sitten hyödyntää nuorilta hänen välityksellään saamaani palautetta muun muassa harkitessani varsinaisia tutkimuskysymyksiä. Jotkut aineistosta tekemäni havainnot eivät olleet innostaneet nuoria keskusteltuun, kun taas toiset teemat, esimerkiksi transnationaalit juuret omaavien keskinäinen erilaisuus, olivat herättäneet keskustelua.

Eri tavoin saamani palaute muistutti usein tarpeesta varovaisuuteen mitä tulee rasismia kohdanneiden kokemusten yleistämiseen. Ihmiset saattoivat esimerkiksi todeta, että vaikka he tiesivät monilla olevan tietynlaisia kokemuksia, he itse olivat säästyneet sellaisilta. Yhtäläillä oli tärkeää saada vahvistusta sille, että tutkimuksen kohderyhmään kuuluvat nuoret voivat tunnistaa teksteistäni omia kokemuksiaan. Vuonna 2001 haastattelemani nuori lähetti minulle elokuussa 2004 sähköpostia: ”...Miten tuo sun projektiisi edistyy? Jos sulla on jotain tekstiä luettavaksi tai julkaistu jo, niin pidä ajan tasalla! Se juttusi miksi rasismien kokemuksista ei puhuta odottaa mulla tuolla lukitun kaapin takana. Haluan näyttää sitä eri ihmisille kun sen saa tuoda päivänvaloon...”. Yhteydenpitomme jatkui satunnaisesti ja keväällä 2006 sain häneltä seuraavanlaisen sähköpostin: ” Olipa kiva höpötellä pitkästä aikaa :) Laitatko mulle jossain kohtaa niitä linkkejä ja julkaisujasi, niin lai-

tan [eräälle sähköposti-] listalle ihmisille tiedoksi...”. Laitettuani pyydettyjä ”linkkejä ja julkaisuja” sain yhdestä artikkelista häneltä taas sähköpostitse muun muassa seuraavaa palautetta: ”*Oli hauska löytää itsensä sieltä ei pelkääntään lainauksessa vaan muiden haastattelemissi ihmisten kokemusten kautta ja ajatusmaailmallisesti koko tutkimuksesi päätelmistä.*”

Tulkintojani tukeva palaute oli tärkeää työn etenemisen kannalta. Eräs nuori halusi kirjoittaa julkaistavaksi tekstiä rasismista. Hän pyysi, että voisi käyttää siinä apunaan aiemmin kuulemaansa esitelmääni, koska hänen mukaansa tutkijana osasin häntä paremmin kiteyttää joitain asioita, erityisesti vaikeita käsitteitä. Totesin hänen ”kiteyttäneen” minulle tuttavuutemme aikana niin paljon asioita, että tekstini olisi ilman muuta hänen käytettävissään.¹⁰ Tuo yhteydenotto ei antanut minulle tietoa ainoastaan siitä, että olin yhdessä esitelmässäni onnistunut nostamaan kohderyhmääni kuuluneen ihmisen näkökulmasta keskeisiä asioita esiin. Se kertoi myös rasismista puhumisen vaikeudesta yleensä.

Toisinaan sain palautetta myös siitä, millaista keskustelua tutkimukseni oli herättänyt perheiden sisällä, lasten ja vanhempien tai puolisoiden kesken. Tiedän joidenkin nuorten luetuttaneen tekstejäni vanhemmillaan, joskus taas haastattelemani vanhemmat olivat haastattelun jälkeen kertoneet keskustelemistamme asioista lapsilleen. Toisinaan näin alkanut, usein muiden lasten rasismin kokemuksia koskeva keskustelu toi samalla vanhemmille uutta tietoa heidän omien lastensa arjesta. Eräs äiti totesi minulle jälkeenpäin:

---

¹⁰ Kävimme esitelmätekstiäni käyttäneen nuoren kanssa mielenkiintoisen keskustelun siitä, miten määritellä tällä tavoin tuotettujen tekstien ”tekijän oikeuksia”: mikä eri teksteissä oli hänen ja mikä minun tietoa (vrt. Ahmed 2000 b). Päädyimme siihen, että meidän molempien teksteissä oli paljon yhdessä pohdittua, myös erilaisten näkökulmien vastakkain asettelujen ja yhteensovittamisten tuloksena syntyneitä ajatuksia. Etnografinen tieto syntyy kentällä dialogissa. Akateemisten julkaisufoorumien ulkopuolella viittauskäytännöt eivät ole samalla tavoin ehdottomia kuin tieteellisessä kirjoittamisessa, missä jokin käsite määritelmiseen, tai vaikkapa vain jotain ilmiötä hyvin kuvaava ilmaus, on aina ”jonkun omaisuutta”, tai vähintäänkin ansiota. Tutkijana tuottamani tekstit ovat minun tekstejäni (vrt. Stacey 1988, 23), ja tutkimustekstien ääni on aina viimekädessä tutkijan ääni. Katson kuitenkin, että tutkimukseen osallistuneiden ihmisten parissa, akateemisten foorumien ulkopuolella, tekijänoikeuskysymys ei ole aivan näin yksinkertainen. Tällä erityisellä foorumilla, tutkimukseen osallistuneiden parissa, en voi vaatia asioita ”omiin nimiini” samalla tavoin kuin tieteellisessä julkaisemisessa tavataan tehdä.

”Minä yllätyin kun meidän poika sanoi, että kyllä hänellekin on tapahtunut tuo monta kertaa. Ei hän ollut kertonut koskaan.”

Joitain tämän tutkimuksen aikana syntyneitä tekstejä on käytetty luen-
tojen tai keskustelujen pohjana esimerkiksi adoptiovanhemmille tai ulko-
maalaisten kanssa avioituneille tarkoitetuissa tilaisuuksissa. Näistäkin tilai-
suuksista on usein seurannut erilaisia yhteydenottoja ja taas uutta aineistoa,
kuten seuraavassa esimerkissä. Ote on päiväkirjamuistiinpanoistani, hakasu-
luissa tekstiin jälkeensä henkilöllisyyksien suojaamiseksi tai asian selventä-
miseksi tekemäni muutokset:

[Adoptioäiti, nimi poistettu] *soitti. Kysyin ensin tunnemmeko. Hän sa-
noi, etten minä tunne häntä, mutta hän muistaa minut jostain tilaisuudesta,
jossa olen ollut vuosi sitten puhumassa. En osaa sanoa mikä niistä. Puhuimme
kauan: [äidin] lasta nimitelty, myös n-sanalla, pahoinpidelty (äidin itsensä
käyttämä termi), opettajat kuulemma neuvottomia, taitamattomia. [Äiti]
totesi, että hän on itse kykenevä näkemään ja tietämän asioita siksi, että hä-
nen ex-miehensä on [ulkomaalainen, maan nimi poistettu]. Tällä oli ollut
kuulemma ”ratikkapipo”. Tiesin heti mitä äiti tarkoitti [pipo antoi suojaa
ihmisten katseilta]. Kertoi harkitsevansa tyttären laittamista [erääseen yk-
sityiseen]-kouluun, mutta sielläkin joku opettaja oli sanonut, että ”neekeri
on neekeri”. Kertoi myös, että hänen tyttärensä oli liittoutunut romanilasten
kanssa, että hän oli sanonutkin jollekin romaniäidille, ettei tytär olisi selvinnyt
ilman tämän lapsen apua. Tässä vaiheessa en voinut olla enää pyytämättä [äi-
tiä] mukaan tutkimukseeni. Sovimme, että laitan kysymys- ym. lomakkeet. Ja
myös käsikirjoituksen ”margiartikkelista” [viittaus artikkeliin IV].¹¹*

Annettuani joitain tutkimustani koskevia haastatteluja tiedotusvälineil-
le ja julkaistuani ensimmäiset tutkimustekstit, näistä eri ihmisiltä saamani
runsas palaute tuotti myös varteenotettavaa aineistoa.¹² Erilaiset julkisuus-
dessa esiintymiset tuottivat paljon muitakin yhteydenottoja ihmisiltä, jotka
katsoivat, että tutkimukseni aihe koskettaa heidän elämäänsä. Osa noista

¹¹ Päiväkirjamuistiinpanot (24.11.03)

¹² Kaikkia mediaesiintymisiäni en ole kirjannut muistiin, mutta arkistoissani on mainin-
toja yli 20 haastattelusta eri lehdissä sekä televisio- ja radio-ohjelmissa. Näiden lisäksi olen
saanut palautetta myös STT:n uutisina tai verkkojulkaisujen kautta levinneistä haastatte-
luistani tai muista sellaisista pikkuuutisista, joissa tutkimukseni on mainittu.

keskusteluista on käyty sähköpostin välityksellä, jotkut kasvokkaiset keskustelut olen kirjannut ylös. Useimmat keskustelut ovat jääneet kirjaamatta. Toisinaan, kun katsoin saaneeni tärkeää aineistoa, sovin asianomaisten ihmisten kanssa siitä, että voin tarvittaessa viitata heidän kertomaansa ja keskusteluihimme tutkimusaineistonani. Uskon, että ihmisillä on melkoinen kynnys ottaa yhteyttä ventovieraaseen tutkijaan. Tulkitsen siksi nämä yhteydenotot ja niiden myötä kerrotut tarinat ja kokemukset asioiksi, joilla on ollut ihmisille erityistä merkitystä. Yhteydenotot kertovat ihmisten tarpeesta saada oma tieto ja näkökulma osaksi yhteiskunnallista keskustelua.

Saamani palaute toi esiin myös sen, miten erilaisia samantyyppisetkin taustat omaavien ihmisten kokemukset voivat olla, ja miten monin eri tavoin he ovat kokemuksiaan jäsentäneet. Näiden yhteydenottojen perusteella olisi mahdollista rakentaa keskenään hyvinkin ristiriitaisia kuvauksia ihmisistä, jotka kertovat ”niiden toisten juurten” merkityksistä. Seuraavassa esimerkki sähköpostitse tulleesta yhteydenotosta erään lehtijutun jälkeen¹³:

”... Luin Kuukausiliitteen jutun, jossa käsiteltiin tutkimustasi Suomeen ”etelänmaista” adoptoitujen lasten selviämisestä. Vaikka en ole itse adoptoitu, ja toinen vanhempiani on suomalainen, toinen vanhempiani ei ole, olen koko ikäni joutunut kokemaan samanlaisia tilanteita, joita jutussa kuvataan (olen syntynyt 60-luvulla). Oman kokemukseni perusteella olen vahvasti sitä mieltä, että Suomeen (muista maista en tiedä) ei todellakaan pidä adoptoida lapsia maista, joissa ihmiset ”eivät näytä suomalaisilta”. Tämä koskee paitsi adoptioita, myös tilanteita, joissa on kyse yksinhuoltajaperheestä, jossa lapsella ei ole mitään yhteyksiä ulkomaalaiseen vanhempaan ja tämän kulttuuriin. Tällöin lapselle jää oma ”ulkomaalaisuutensa” todella abstraktiksi asiaksi, ja ihmisten suhtautuminen täysin käsittämättömäksi asiaksi [...]. Olen sitä mieltä, että ihmiset, jotka Suomessa harkitsevat ja myös adoptoivat lapsia kaukaisista maista tekevät TODELLA VASTUUTTOMASTI [korostus kirjeen kirjoittajan] tietenkään ilman mitään ymmärtämystä tämän ongelman luonteesta, koska ymmärtää voi ainoastaan asian itse kokenut.”¹⁴

---

¹³ Helsingin Sanomien Kuukausiliite maaliskuussa 2004, olin yhtenä haastateltavana artikkelissa ”Omassa maassaan oudot”.

¹⁴ Saamani sähköposti (6.3.2004).

Kävin jonkin aikaa kirjeenvaihtoa kyseisen henkilön kanssa. Hän ei juuri uskonut asenteiden Suomessa muuttuvan, ja katsoi, että sen ”toisen kulttuurin” läsnäolon puuttuminen on tilanne, johon lapsia ei tulisi asettaa. Kysymykseeni voinko käyttää kirjeenvaihtomme tutkimusaineistonani ja voinko viitata siihen tarvittaessa, hän vastasi:

”Voit liittää ajatuksiani aineistoosi, jos haluat, jos nimeäni ei tietenkään tule esille. En todellakaan ole ollut mikään tämän asian esitaistelija Suomessa tms. Tämä mitä olen sinulle kirjoittanut on enin, mitä olen koskaan kenellekään henkilölle asiasta puhunut. Enkä tietenkään siis kaipaa mitään julkisuutta asian suhteen. Se Kuukausiliitteen juttu vain oli sellainen, että oli pakko sanoa jotain (...).¹⁵

Kirjeenvaihtomme pani pohtimaan monia kysymyksiä. Miten ihmiset voivat käsitellä traumaattisia kokemuksiaan jos he eivät pysty jakamana niitä kenenkään kanssa? Pohdin myös sitä, miten paljon rasmin kokemukset voivat muovata ihmisten elämää. Voisivatko niiden tuottamat tunteet – yksinäisyys, turhautuneisuus, hyväksytyksi tuleminen tarve ja niin edelleen – olla vaikuttamatta voimakkaasti ihmisten persoonallisuuteen?

Samainen lehtiartikkeli tuotti kuitenkin myös esimerkiksi sellaisia yhteydenottoja, joissa jotkut adoptoidut katsoivat kyseisessä artikkelissa esiintyneiden adoptoitujen antaneen liian synkän kuvan adoptoitujen elämästä. Tutkimuksen kannalta informatiivisia olivat myös adoptiovanhempien yhteydenotot. Joidenkin adoptiovanhempien mielestä oli suorastaan vastuutonta puhua adoptioista niin negatiiviseen sävyyn kuin mitä lehtiartikkelissa oli heidän mielestään tehty. Tämä vahvisti näkemyksiäni siitä, että monet pienten lasten adoptiovanhemmat ovat hyvin valmentautumattomia rasmin kysymysten kohtaamiseen ja käsittelyyn. Eräs adoptioäiti kertoi, että saman lehtijutun jälkeen jotkut adoptiovanhemmat olivat todenneet hänelle, että negatiivisista asioista keskustelu tulisi rajoittaa ”adoptiopiireihin” sen sijaan, että sitä käydään julkisuudessa.

---

¹⁵ Saamani sähköposti (10.3.2004).

Kenttätöni on ollut hyvin vuorovaikutteista. Ihmisten spontaanit yhteydenotot ja niitä seuranneet keskustelut muodostavat huomattavan osan kenttätöystäni, mitataanpa sitä noihin keskusteluihin käytettynä aikana tai niiden myötä nousseiden kysymysten selvittämisenä. Myös niiden anti tutkimukselle on moninainen. Ne ovat tuottaneet paljon arvokasta aineistoa ja pakottaneet käsittelemään monia vaikeita kysymyksiä, jotka muutoin olisin saattanut ohittaa liian hankalina. Erilaiset ja keskenään ristiriitaiset äänet ovat myös pakottaneet valppauteen mitä tulee tulkintojen tekemiseen, tai erilaisten kysymysten merkityksellisyyden arvioimiseen. Ennen kaikkea nuo yhteydenotot ovat kertoneet ihmisten tarpeesta tulla kuulluiksi. Ne ovat olleet motivoivia ja lohdullisia etenkin silloin, kun olen pohtinut oikeuttani lähestyä ihmisiä arkaluontoisilla, ikäviä muistoja ja tunteita nostattavilla kysymyksillä.

Keskustelut ja yhdessä tekemiset, kokemusten ja ajatusten kierrätykset tutkimukseen eri tavoin osallistuneiden ihmisten kesken, ja myös tämän joukon ulkopuolelle, sekä kaikista näistä tullut palaute, on muodostanut keskeisen osan tutkimusaineistoa ja toiminut samalla eräänlaisena tutkijana tekemiäni asioiden mielen ja merkityksellisyyden mittarina. Se on myös tuonut tutkimukseen tietyn osallistavan tutkimuksen ulottuvuuden. Tuo ”osallistaminen” ei ole ollut systemaattista tai etukäteissuunnitelmiin perustuvaa, vaan ennemminkin reagoivaa kannustamista rasismista puhumiseen ja sen vastustamiseen. Toisaalta olen myös joutunut esittämään monia kieltäytyksiä ja joskus kiireen keskellä unohtanut antamiani lupauksia esimerkiksi tekstien lähettämistä tai muista yhteydenpidoista. En myöskään ole aina pystynyt vastaamaan ihmisten toiveisiin. Vaikka tavoitteeni on ollut tuottaa sovellettavaa tutkimustietoa, en ole voinut enkä halunnut ohittaa teoreettisempia pohdiskeluja. Monet vanhemmat ovat esittäneet toiveen siitä, että tekisin jonkinlaisen ohjekirjan, tai työkalupakin, ”tool kitin” kuten eräs vanhempi kirjoitti, josta he ja heidän lastensa opettajat löytäisivät hyviä ohjeita rasismien ennaltaehkäisyyn, vastustamiseen ja ennen kaikkea rasismia kokeneiden lasten tukemiseen. Yhdeksi etnografisen tutkimuksen tunnusmerkeistä voinee kuvata sitä riittämättömyyden tunnetta, joka syntyy paitsi mahdollisuuksista tarttua moniin erilaisiin kysymyksiin ja aineistoihin myös kentällä kohdattujen ihmisten odotuksista.

Interventioiden puolustus

Interventioilla tarkoitan tilanteita, joissa tutkija selvästi ”puuttuu asioihin”. Sellaista etnografista tutkimusta, jossa tutkija ei tekisi mitään interventioita ihmisten elämään, tuskin onkaan. Jo ihmisten lähestyminen potentiaalisina rasismien uhreina ja sen pyytäminen, että he kertoisivat rasismien kokemuksestaan, on raju interventio ihmisten yksityisyyteen. Tietoisuus tästä edellytti monenlaisia käytännön valintoja siinä, keitä lähestyn ja miten teen sen. Se edellytti myös sitä, että olen valmis haastateltavien kohdalla raottamaan omankin yksityisyyteni verhoa mikäli he niin toivovat. Tämän seurauksena muun muassa monet haastattelujen jälkeiset keskustelut on käyty kotonani.

Helppoja interventioita ovat sellaiset, joissa kentällä kohdatut toivovat tai odottavat tutkijan tekevän jotain sellaista, mitä tutkijakin mielellään tekee. Toisenlaisia interventioita ovat ne tilanteet, joissa tutkija esimerkiksi avoimesti kyseenalaistaa haastateltavan näkemyksiä tai yleensä kertoo kentällä eriäviä mielipiteitään. Erityisesti lapsia ja nuoria haastateltaessa sillä, miten tutkija myötäilee haastateltavien kertomaa tai osoittaa olevansa eri mieltä, on myös eettinen ja moraalinenkin ulottuvuutensa. Myös se, jos tutkija ei reagoi haastateltavan kertomaan, voidaan aina tulkita jollain tavoin. Toisaalta haastateltavan näkemyksiä tulisi kunnioittaa ja kirjata ne sellaisenaan. Lapset ja nuoret eivät kuitenkaan välttämättä odota aikuiselta tällaista käytöstä silloin, kun he arvelevat aikuisen ajattelevan asioista toisin. Vaatimus suhtautua joihinkin haastateltavien näkemyksiin ei vain jälkepäin analysoitavana aineistona vaan asioina, joista oli tarpeellista keskustella haastateltavan kanssa, oli osin seurausta myös pyrkimyksestäni antirasistiseen tutkimusagendaan. Tällaisia asioita saattoivat olla esimerkiksi haastateltavien joistain ihmisryhmistä esittämät kommentit tai heidän näkemyksensä siitä, miten erilaisissa tilanteissa olisi paras toimia. En esimerkiksi halunnut jättää kommentoimatta sellaisia ilmaisuja, jotka voi tulkita rasistisiksi. En myöskään voinut vain nyökytellä jos nuori esimerkiksi totesi, ettei rasismista kannata kertoa opettajille. Yhtenä perusteena tällaiselle haastattelu- ja keskustelutavalle pidin myös sitä, että monet olivat kertoneet suostuneensa haastatteluun voidakseen ”keskustella näistä asioista jonkun kanssa”, siis eivät ainoastaan tullakseen haastatelluiksi.

Usein pitkätkin sähköpostitse, puhelimitse tai kasvokkain käydyt keskustelut ihmisten kanssa ovat olleet tiedon keruun ja oman ymmärrykseni kehittymisen kannalta erittäin tärkeitä. Toisaalta ne ovat olleet myös hyvin vaikeita koetellessaan niin sosiaalisia taitojani kuin tunteidenkin hallintaa. Omien tutkijan lähtökohtieni ja tavoitteitteni selvittäminen on sekin toisinaan tuottanut hankaluuksia. Olen aikuisten ihmisten kanssa käymissäni keskusteluissa pitänyt tärkeänä selvittää lähtökohtani, mikä on joskus tarkoittanut myös keskustelukumppanin näkemysten kyseenalaistamista. Tällaista on tapahtunut esimerkiksi silloin, kun olen yrittänyt tuoda esiin sitä, miten monenlaisia ja vastakkaisiakin kokemuksia ja näkemyksiä kohtaamillani ihmisillä on ollut, ja miten minun on tutkimuksessa huomioitava tämä. Usein olen ollut tilanteissa, joissa joidenkin lähtökohtieni selvittäminen olisi vaatinut kirjan verran tekstiä vaikkapa siitä, miten ymmärrän kulttuurin käsitteen, tai millaisten asioiden katson olevan yhteydessä rasismiin. Säröjä keskusteluihin on varmasti aiheuttanut se, etten aina ole kyennyt ymmärtämään keskustelukumppaneitani, eivätkä he minua. Joskus näkemyseroja ovat aiheuttaneet tapani käyttää tiettyjä ilmauksia tai käsitteitä, tai näkemyseni siitä, ettei niitä pitäisi käyttää.

Tällaisiin vaikeisiininkin, eriäviä näkemyksiä esiin nostaviin keskusteluihin antautuminen, ja joskus niiden ruokkiminen, on ollut yksi tämän tutkimuksen eettisistä dilemmoista. Kohderyhmään kuuluvien ihmisten paikantunut tieto on se, jonka jo tutkimuksen alkuasetelmassa väitän olevan kaikkein tärkeintä. Tutkimusaiheesta johtuen se on myös tietoa, jonka antaminen ei useimmille ole ollut helppoa. Tämä on tuottanut paineita asettua paitsi kiitollisen myös nöyrän tiedon vastaanottajan rooliin, jossa lahjan antajaa tulisi kohdella silkkihansikkain, eikä hänen näkemyksiään tulisi missään tapauksessa kritisoida. Kuitenkaan tuo tieto, jota minulle niin monet ovat antaneet, ei ole yksi ja ristiriidaton. Olen joutunut usein tuomaan tämän esiin.

Haastateltavien ja muiden kentällä kohdattujen näkemysten kyseenalaistamisessa tai eriävien kantojen esittämisessä on riskinä se, ettei tutkijalle haluta enää puhua. Tilanne voisi äärimmillään johtaa myös siihen, että haastateltava alkaisi muuttaa vastauksensa tutkijan toiveiden mukaisiksi.¹⁶

---

¹⁶ Haastateluista vuorovaikutustilanteina esim. Ruusuvuori & Tiittula 2005.

Uskon kuitenkin, että satunnaiset interventiot ihmisten ”ajattelutapoihin” tuottivat ennemminkin laadukkaampaa tutkimusaineistoa kuin mitä olisin saanut, jos olisin tyytynyt vain kirjaamaan ihmisten puhetta. Yleensä eriävän näkemyksen esittäminen johti siihen, että keskustelukumppani halusi paremmin perustella omaa näkemystään. Toisinaan vasta tämä avasi minulle sitä, mitä toinen halusi sanoa. Usein keskustelu lipui samalla uusiin, tutkimuksen kannalta tärkeisiin teemoihin. Joskus kävi myös niin, että keskustelukumppanini saattoi todeta huvittuneena sen, miten jotkut stereotyyppit vaikuttavat hänenkin ajattelussaan, tai totesi, että hänen on vielä pohdittava jotain asiaa. Erilaisten keskustelujen aikana jouduin itsekin toteamaan monen otteeseen tarpeen punnita näkemyksiäni erilaisista ja uusista näkökulmista.

3.4. Kenttä kokemuksina: tunteet ja tieto

Motiivini ja lähtökohtani tutkijana, samoin kuin kaikki kentältä saamani tieto, joka usein on tullut voimakkaiden tunneilmausten höyrymäisenä, on tehnyt mahdolliseksi pysytellä viileän analyttisenä, tutkimussubjekteihin ja aiheeseen etäisyyttä ottavana tutkijana. Koko tutkimusprosessin ajan olen kantanut huolta siitä, että saatan lähestymisilläni vahingoittaa ihmisiä, kun pyydän heitä kertomaan kipeistä henkilökohtaisista kokemuksista. Prosessin aikana, ymmärrykseni karttuessa, tuo pelko on vain kasvanut. Olen monesti miettinyt sitä, miten kipeitä haavoja olen tullut sohineeksi kysymyksilläni. Tuota tunnetta on ollut mahdotonta pistää syrjään, ja katson, ettei niin olisi saanut tehdääkään.

Yhden (aikuisen) haastateltavan kanssa syksyllä 2006 käymäni, tutkimustani koskeva sähköpostikeskustelu keskeytyi tavalla, joka jäi vaivaamaan minua. Pelätessäni painostavani haastateltavaa en enää ottanut yhteyttä häneen, vaikka olisinkin vielä halunnut selvittää syyn hiljaisuuteen. Episodi pisti minut tuolloin pohtimaan muun muassa seuraavia kysymyksiä: Oliko kyse vain väärintulkinnosta puolin tai toisin, tai siitä, että näkemyksemme tai tapamme keskustella eivät kohdanneet? Vai olinko painostanut ja repinyt haavoja auki tavalla, jota minun ei olisi pitänyt tehdä. Oliko pyrkimykseni lisäkysymyksen ja (liian pitkän?) selvityksin varmistaa, että olin ymmärtänyt

toista, tulkittu väärin? Tulkitsiko haastateltava ne hänen kokemustensa, tietonsa tai näkökulmiensa kyseenalaistamiseksi? Tai peräti jonkinlaiseksi kiitollisuuden puutteeksi? Vai haluttiinko minulle vain osoittaa, etten ole kyennyt ymmärtämään asioita? Miten selvittää ihmisille se, ettei joidenkin heidän näkemystensä kyseenalaistaminen tai huomiotta jättäminen merkitse heidän tietonsa ja kokemustensa kyseenalaistamista? Onko edes mahdollista kirjoittaa sellaista etnografiaa, joka sisältäisi, tai jopa painottaisi, kaikkien kohderyhmään kuuluvien näkökulmasta tärkeitä ja keskeisiä asioita? Pohdin myös miten vetää raja toisaalta haastateltavan kokemuksi ja tutkimuksen aihepiiriä koskevan ja toisaalta akateemisen keskustelun välillä silloin, kun haastateltava alkaakin kommentoida esimerkiksi tutkimuksessa käytettävien käsitteiden kelpoisuutta.

Nuo pohdinnat, jotka siis syntyivät siitä, etten saanut vastausta yhteen sähköpostiviestiini, kertovat jotain tunteiden merkityksestä etnografisessa tutkimuksessa. Etnografia on luonteeltaan tutkimusta, jossa tutkijan on laitettava persoonansa monella tapaa alttiiksi. Etnografisessa tutkimuksessa haastattelut noudattavat harvoin yksioikoista kysymys–vastaus-mallia. Pelkkä kysyminen on huomattavasti helpompaa kuin sen varmistaminen, onko tullut ymmärtäneeksi oikein. Olen monesti joutunut miettimään missä menee keskustelun ja painostamisen raja. Jos tutkimusaihe on henkilökohtainen, kipeä ja arkaluontoinen, tuo raja voi tulla vastaan yllättävän pian. Välttääkseni ihmisten painostamista, olen yleensä esimerkiksi sähköpostikeskusteluissa vastannut hiljaisuuteen hiljaisuudella, väärintulkintojenkin uhalla, ja jäänyt miettimään olenko tullut tahtomattani satuttaneeksi tai muutoin häirinneeksi liikaa ihmisiä. Kun tavoitteena on ymmärtää ihmisiä, heidän kokemuksiaan ja elämäänsä, epävarmuus tämän onnistumisesta tuottaa väistämättä myös sellaisia epäonnistumisen tunteita, jotka pakottavat etnografian katsomaan peiliin.

Toisaalta, olen saanut kokea myös helpotuksen ja ilon hetkiä silloin, kun ihmiset ovat tavalla tai toisella tuoneet ilmi sen, että asioista puhuminen on ollut heille hyvä kokemus, tai että he ovat iloisia voidessaan osallistua tutkimukseeni. Nämä erilaiset tunteet ja niiden tiedostaminen ovat monin tavoin olleet vaikuttamassa kenttätyössä. Ne ovat pakottaneet harkitsemaan, hiljentämään vauhtia ja pysähtymään kysymysten ääreen. Toisinaan ne taas ovat lisänneet varmuutta tehdä joitain valintoja. Omien tunteiden kuuntelu

on usein myös antanut vinkkiä siitä, että ”nyt taidetaan olla tutkimuseettisten kysymysten äärellä”.

Haastattelut, keskustelut, kirjeenvaihdot ja (tutkijaäidin)päiväkirjankin ovat monessa mielessä hyvin ”tunnekylläistä” tutkimusaineistoa. En ole pyrkinyt peittämään tunteitani tutkimusprosessin aikana, enkä edes tavoitellut sellaista tutkijan roolia, jossa tutkijalta edellytetään omien tunteiden peittämistä. Väitän, että jos olisin näin tehnyt, minua tuskin olisi otettu vakavasti rasismia kokeneiden nuorten ja heidän vanhempiansa joukossa. Katson, että tutkija toimisi eettisesti kyseenalaisesti, jos hän esimerkiksi kuunneltuaan nuorten ihmisten hyvin kipeitäkin rasismien kokemuksia vain nyökyttelisi ja iloisesti kiittäisi haastattelusta. Kokemukset kentällä ja ennen kaikkea ihmisten kertomukset rasismista Suomessa ovat tuottaneet turhautumisen, surun, väliin suoranaisen epätoivon ja vihankin tunteita. Ne ovat olleet yksi työtä väliin hidastava mutta väliin myös kannatteleva ja eteenpäin vievä tekijä. Näin ei ehkä olisi, ellen olisi saattanut prosessin aikana kokea myös toisenlaisia tunteita: asioiden jakamisen tuottamaa helpotusta ja iloa ymmärretyksi tulemisesta. Tärkeiksi ovat osoittautuneet myös ne terapeutiset keskustelut, joissa olen saattanut turvallisesti pistää tutkijan roolin taka-alalle ja parjata ihmisten kanssa yhdessä niitä, jotka ”eivät ymmärrä näitä asioita”.

Olipa tutkimusaihe mikä hyvänsä, on vaikea kuvitella sellaista etnografista tutkimusta, jossa tunteilla ei olisi mitään roolia tutkimusprosessissa, puhutaanpa sitten tutkijan tai tutkimussubjektien tunteista (Lupton 1998; Coffey 1999). Tässä tutkimuksessa haastattelut nostivat pintaan ja tuottivat paljon erilaisia tunteita niin haastateltaville kuin haastattelijalle. Jotkut vanhempien haastattelut keskeytyivät tästä syystä, huolimatta siitä, että olin ajatellut ihmisten tunteiden tarkkailun ja kaikkinaisen painostamisen välttämisen yhdeksi tutkimuseettiseksi sitoumukseni. Jotkut sanoivat, että asioista puhuminen oli paljon raskaampaa kuin mitä he olivat ensin ajatelleet. Tutkimusprosessin aikana tunteet ovat väliin koetelleet myös omaa toimintakykyäni siinä määrin, että niiden kääntäminen tutkimukselliseksi resurssiksi on vaatinut erityisiä ponnisteluja. Tällaisissa tilanteissa mahdollisuus jakaa ja pohtia omiakin tunteita myös tutkimukseen osallistuneiden ihmisten kanssa on ollut erittäin tärkeää.

Erilaisten tunteiden dokumentointi ja niiden ottaminen vakavasti on auttanut monin tavoin myös tutkimusaineiston analyysissä. Ihmisten välittämien tunteiden tarkastelu (vrt. Lupton 1998) on tarjonnut erilaisia mahdollisuuksia arvioida heidän asioille antamiaan merkityksiä. Erityisesti sellaiset tilanteet, joissa minulla on ollut vaikeuksia tulkita haastateltavien tai muiden tutkimukseen osallistuneiden tunteita, ovat paljastaneet myös ymmärtämiskyyni rajoja. Jos toisen ihmisen viestin sävy jää epäselväksi, tai arvailujen varaan, vastaanottaja ei voi olla varma myöskään siitä onko hän ymmärtänyt viestin sisällön.

Tunteiden näyttäminen tai salaaminen voi myös kertoa ihmisten mahdollisuuksista jakaa asioita muiden kanssa, mikä on sosiaalisia suhteita tutkivalle tärkeää tietoa. Huomion kiinnittäminen kentällä kohtaamiini erilaisiin tunteisiin johti pohtimaan kysymystä miksi jotkut asiat ovat vaikeita keskustelun aiheita. Haastattelutilanteissa puhumisen vaikeus tulkitaan helposti luottamuksen puutteeksi, tai yleensä tutkijaa ja tutkimussubjekteja erottaviksi asioiksi (vrt. Rastas 2005). Toisaalta senkin, että joku kertoo asian olevan hänelle arka ja kipeä tai suurta turhautumista aiheuttava aihe, voi ajatella myös jonkinasteisena luottamuksen osoituksena. Vaikeus puhua voi johtua myös siitä, että keskusteltavat asiat ovat niin monimutkaisia ja vaikeasti jäseneltäviä. Tämäkin asettaa yhteiskuntatieteilijälle haasteen johon tarttua. Miten esimerkiksi puhua muille omista rasismien kokemuksista, kun rasismien käsite saa niin lukuisia, ristiriitaisiaakin määritelmiä puhujasta riippuen. Vaikeus, tai vastaavasti helppous, puhua jostain asiasta voi olla seurausta myös sellaisista yhteiskunnallisista valta-asetelmista, joissa toisten on mahdollista puhua kun taas toisten ääni on eri tavoin hiljennetty (Spivak 1996). Puhumisen helppoudesta tai vaikeudesta kertovien ja muiden tunneilmausten tarkastelu voi näin olla yksi kriittisen etnografian metodi. Se voi johtaa valtasuhteita ja niihin asemoitumisia koskevien kysymysten äärelle.

Kun etnografiaa tehdään kotona, kentältä poistumisen prosessi on erilainen kuin sellaisessa antropologisessa kenttätöydessä, joka toteutetaan kaukaisemmilla kentillä (esim. Tiilikainen 2003, 102–103). Ajattelen yhdeksi kotietnografian eduksi sen, että kentällä kohdattuja ihmisiä ei tarvitse hyvästellä ja jättää (vrt. Coffey 1999, 107). Toisaalta tilanne, jossa ihmisten läsnäolo jatkuu, voi myös hankaloittaa tutkimusprosessin etenemistä. Se vaikeuttaa päätöstä lopettaa kenttätö ja aineiston keruu. Se saattaa myös

esimerkiksi rajoittaa rohkeutta esittää tulkintoja. Tämä ei sinänsä välttämättä ole kielteinen asia, mutta se voi myös tuottaa turhaakin varovaisuutta aineiston käytön ja esitystapojen valinnoissa. Tilanne, jossa tutkijan laatima kuvaus, tutkimuksen kohteena olevat ihmiset ja tutkija itse jatkavat elämänsä samassa tilassa, asettaa tutkijalle vaatimuksen punnita erityisen tarkkaan tuottamansa kuvauksen laatua ja sen mahdollisia seurauksia. Kaikkeen etnografiseen tutkimukseen sisältyy velvollisuus pohtia esitystapoja ja niiden mahdollisia seurauksia. Kotietnografiassa nuo vaatimukset konkretisoituvat erityisen selvästi. Tietoisuus siitä, että kuvauksesta voi joutua tilille muillakin kuin akateemisilla foorumeilla, on vahva tunne, joka väistämättä vaikuttaa tutkijan toimintaan. Se, miten tutkija kohteestaan kertoo, voi myös tuottaa monenlaisia tunteita kohderyhmään kuuluvien ihmisten keskuudessa. Havainnollistan seuraavalla esimerkillä sitä, miten voimakkaita tunteita tutkimustekstitkin voivat herättää:

Syksyllä 2006 lähestyin vielä haastattelemiani lapsia, joista monista oli tullut jo nuoria, sekä nuoria aikuisia kirjeitse kertoakseni tutkimukseni etenemisestä ja kysyäkseen haluavatko he vielä tässä vaiheessa tuoda esiin näkemyksiään.¹⁷ Eräs heistä vastasi minulle seuraavasti kysymykseen ”Haluatko kertoa jonkin (tutkimukseni aiheeseen liittyvän) kokemuksi viime vuosilta?”:

”En oikeastaan. Rasistiset kohtaamiset ovat lisääntyneet tosi paljon viime aikoina, ja vaikka silloin haastatteluajoina olin sitä mieltä, että en ole juurikaan kokenut rasismia, niin olihan sitä varmasti jo silloin ainakin jossain määrin. Parin viimeisen vuoden aikana on kuitenkin tullut paljon enemmän kaikkea kuin aiemmin ja paljon rajumpia hyökkäyksiä, jopa sellaisia, joissa olen mennyt aivan sanattomaksi, koska en ole voinut uskoa,

---

¹⁷ Tavoitin syksyllä 2006 kahta lukuun ottamatta kaikki aiemmin haastattelemani lapset ja nuoret. Lähetin kaikille tavoittamilleni samansisältöisen kirjeen ja muutamia kysymyksiä. Monet olivat asuneet välillä pitkään ulkomailla, osa oli muuttanut pois Suomesta toistaiseksi tai pysyvästi. Toisen tavoittamatta jääneen henkilön elämäntilanne oli sellainen, etten voinut lähestyä häntä. Muutamat eivät kommentoineet kirjettäni millään tavalla, osa vain kiitti informaatiosta. Joidenkin kanssa kävin vielä tutkimustani käsitteleviä keskusteluja, ja heistä osa pyysi artikkeleita luettavakseen.

että jonkun ihan tavallisen, siististi pukeutuneen ja ei-juopuneen ihmisen suusta voi tulla sellaista. Yhtä erityisen pahaä kohtaamista en ole pystynyt edes läheisilleni toistamaan enkä muutenkaan puhu näistä oikeastaan kellekään, koska harva ymmärtää, miten pahalta ne tuntuvat. [Samanlaiset transnationaalit juuret omaavien] -kavereiden kanssa voi edelleen puhua suoraan, kun meillä on kaikilla samoja juttuja.”¹⁸

Olin kirjeessäni kysynyt myös ovatko he tutustuneet joltain kautta jo julkaistuihin teksteihini. Edellä lainattu haastateltava vastaa:

”En ollenkaan. Lähetit kerran vuosia sitten jonkin linkin tai tekstipätkän, mutta en pystynyt lukemaan siitä kuin alkua. Se osui liian lähelle. Siinä vaiheessa, kun vastaan alkoi tulla omia sitaatteja, en pystynyt lukemaan enempää. [...] Mun mielestä sun tutkimustyö on tosi arvokasta, varsinkin, kun sulla on itselläsikin omassa perheessäsi kokemuksia aiheesta ja tulee olemaan varmasti jollain tavalla aina. Olet siis ikään kuin sisäpiiriläinen, jolle on helppo puhua asioista. Sellaista ihailevaa kiinnostusta en jaksa ollenkaan, ja jos huomaasi, että toinen ei oikeasti osaa asettaa mun nahkoihin tai tajua, miltä esimerkiksi mutakuonottelu bussissa tuntuu, niin en puhuisi niistä mitään.”¹⁹

Kaikki haastateltavat ja tutkimukseeni osallistuneet eivät suinkaan pitäneet minua ”sisäpiiriläisenä”. Kykyä (suomalaissyntyisenä, vaaleaihoisena eikä enää nuorena) ymmärtää heidän kokemuksiaan ja elämäänsä Suomessa kyseenalaistettiin toisinaan kohteliaasti mutta suoraan. Väitän, että tutkija ei voi koskaan ymmärtää tutkittaviensa elämää niin kuin he itse sen kokevat. Katson myös, että ihmisten perusteet epäillä tutkijan ymmärryksen rajoja tällaisessa tutkimusasetelmassa ovat olleet perusteltuja. Uskon kuitenkin, että se ”sisäpiiriläisyyden vaikutelma”, joka varmasti sai osan nuorista puhumaan minulle kokemuksistaan, rakentui ennen kaikkea mahdollisuudesta jakaa yhdessä samoja tunteita. Jos olisin valinnut toisenlaisen tutkijan rooli ja peittänyt omat tunteeni, tuota mahdollisuutta ei olisi ollut.

¹⁸ Sähköposti (20.9.2006).

¹⁹ Sähköposti (20.9.2006).

4. AINEISTOT JA ANALYYSIT

Ulf Hannerz (2003, 211) kirjoittaa, että monipaikkaista etnografiaa tehtäessä etnografian ominaislaatu saattaa joskus näyttäytyä selvempänä tutkimusraporttia kirjoitettaessa kuin itse kenttätyössä. Omat ajoittaiset epäilyni siitä, teenkö nyt ”oikeaa etnografiaa” hälvenivät lopullisesti siinä vaiheessa, kun päätin siirtää kaiken tutkimusprosessin aikana kertyneen aineiston yhteen kaappiin ja samalla kirjata siitä yhteenvedon. Haastattelut (yli 50 haastattelua), sekä nauhoitteina että sähköisinä tiedostoina, olin jo järjestänyt asianmukaisesti. Pelkkä erilaisten päiväkirjojen ja muiden muistiinpanojen, kalentereiden, muiden nauhoitteiden, tiedostojen, mediatekstien, tilastojen, yhteystietojen ja muun materiaalin paikantaminen pienestä työhuoneesta ja tietokoneeltani, ja sen järjestäminen tarkempaa luettelointia varten, vei useita päiviä. Lopulta päätin luopua ajatuksesta luetteloida huolellisesti koko kenttätyön aikana syntyneet aineisto.¹

Koska olen pystynyt pitämään yhteyttä tai ainakin saamaan yhteyden kentällä kohtaamiini ihmisiin koko tutkimusprosessin ajan, olen uskaltanut luottaa myös muistiini siinä, millaisista kysymyksistä olen keskustellut eri ih-

---

¹ Olen väliin leikitellyt ajatuksella miten osuvimmin kuvata koko kenttätyön aikana kertynyttä aineistoa: mappien määränä vai kilogrammoina, kentällä toteutuneiden kohtaamisten ja keskustelujen määränä (henkilöiden määrät?, juttutuokioiden kestot?) vai kenties kentällä vietettyjen päivien ja vuosien määrällä, jolloin myös esim. vapaa-ajastani voisi laskea valtaosan äitinä olemiseen, mutta hyvällä omalla tunnolla voisin lohkaista siinäkin tietyn prosentin myös etnografina toimimiseen. Olen yrittänyt myös laskea miten suurta joukkoa (kohderyhmään kuuluvia ihmisiä) eri ihmisten kanssa kentällä käymäni keskustelut koskettavat. Näissä laskuissani pääsin nopeasti reilusti yli sataa kohderyhmään kuuluvaa lasta tai nuorta koskevaan kertomukseen, kun jo pelkät haastattelut, vanhempien haastattelut mukaan lukien, puhuvat noin 80 lapsen elämästä.

misten (osallistujien ja informanttien) kanssa. Kaiken aineiston uudelleen läpikäyminen osoitti kuitenkin sen, miten huono työväline tutkijan muisti voi olla. Olin ehtinyt unohtaa monet päiväkirjoihin ja päiväyriin merkitsemäni tapaamiset, keskustelutilaisuudet ja kahdenkeskiset keskustelut, samoin kuin monet sellaisetkin tilaisuudet, joissa olen ollut julkisesti keskustelemaan tutkimuksestani tai rasismista yleensä. Kaiken aineiston huolellinen dokumentointi, koodaaminen ja systemaattinen analyysi olisivat todennäköisesti kiinnittäneet huomioni hieman eri asioihin kuin mitä lopulta päädyin tarkastelemaan. Toisaalta, välillä pitkäksikin ajaksi kaappiin hautautuneen aineiston uudelleen tarkastelu, ja sitä seuranneet asioiden tarkistamiseksi tekemäni yhteydenotot joihinkin informantteihin eivät tuoneet esiin mitään sellaista, joka olisi kyseenalaistanut valintojani ja tulkintojani. Tältä osin, vaikka pidänkin tutkijan muistia epäluotettavana aineiston säilöntäpaikkana, kentällä kuulemani, kokemani ja tekemäni asiat näyttävät prosessin aikana järjestyneen sellaiseksi etnografian kentällä olon myötä omaksumaksi tiedoksi, jonka varassa olen voinut edetä.

Vaikka haastattelujen joukko käsittää vain pienen määrän lapsia ja nuoria, tuon ”muun joukon” elämästä puhuvat kertomukset ovat yhtäläillä keskeistä aineistoa. Muun kuin varsinaisen haastatteluaineiston tehtävänä on ollut paitsi tuottaa analyysissa tarvittavaa laajempaa kokonaiskuvaa tutkimuksen kohteena olevista ilmiöistä myös toimia eräänlaisena peilauspintana, josta tarkastella niin haastatteluaineistojen riittävyttä ja laatua kuin siitä tekemiäni tulkintoja. Muiden kohderyhmään kuuluvien elämästä kertovat tarinat ovat paitsi olleet suuntaamassa haastatteluaineiston lukemista myös antaneet varmuutta tulkintojen tekemiseen.

Monipaikkaisessa etnografiassa kaikkia erilaisilla kentillä eri tavoin tuotettuja aineistoja ei analyysivaiheessa tarvitse lähestyä samalla tavoin. Tässä analyysin aloituspaikaksi on valittu lasten ja nuorten parissa tehty haastattelut. Tällä olen halunnut varmistaa sen, etteivät esimerkiksi vanhempien arki ja kokemukset jättäisi varjoonsa lasten todellisuutta, jota olen halunnut tutkia. Valitsemalla tämän aineiston analyysin lähtökohdaksi saatoin myös varmistaa sen, että voin tarvittaessa viitata aineistoon ja havainnollistaa asioita aineisto-ottein. Valotan seuraavassa tämän aineiston alustavaa analyysia, tarkempien tutkimuskysymysten muotoutumista ja tästä seurannutta tarvetta lähteä uusille kentille etsimään uusia aineistoja.

4.1. Haastatteluaineiston alustava analyysi ja tarkempien tutkimuskysymysten muotoutuminen

Keskeisenä tutkimusta ohjaavana ajatuksena on ollut tunnistaa sellaisia rasismista kertovia ilmiöitä, jotka kohtaamani lapset ja nuoret kokevat merkityksellisiksi elämässään, ja jotka myös tutkijan näkökulmasta näyttäytyvät lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavina asioina. Jo pelkästään haastatteluaineisto ja sen analyysi on tuonut esiin niin paljon mahdollisia tutkimuskysymyksiä, että olen joutunut tekemään paljon rajauksia. Yksi kriteeri tarkempien tutkimuskysymysten eli tässä väitöstutkimukseen sisältyvien, aiemmin julkaistujen artikkelien (I–VI) aiheiden valinnalle on ollut se, miten ne ovat yhdistettävissä rasismia käsittelevään teoreettiseen keskusteluun. Tätäkin punnitessani olen kuitenkin yrittänyt pitää ensisijaisena kriteerinä sen, että tarkastelemani ilmiöt näyttäytyvät merkityksellisinä lasten ja nuorten kertomuksissa.

Haastatteluaineiston analyysi on tässä yhdistelmä sisällön analyysia, narratiivista lähestymistapaa sekä diskurssianalyysia.² Artikkelit (I–VI) viitetietoineen kertovat tarkemmin mistä olen ammentanut välineitä esimerkiksi toisetta tuottavien kohtaamisten, rodullistavien puhetapojen ja rodun diskurssin tunnistamiseen, tai kategorisointien ja valtasuhteiden analyysiin. Eri artikkeleissa käyttämäni analyysimenetelmät poikkeavat toisistaan, ja ne on selvitetty kussakin artikkelissa sillä tarkkuudella, mikä noissa julkaisuissa on ollut mahdollista. Seuraavassa esittelen ainoastaan lasten ja nuorten haastatteluaineiston analyysin ensimmäiset vaiheet.

Haastattelijujen ensisijaisena tehtävänä on ollut tuottaa sellaista aineistoa, jonka avulla voi tarkastella lasten ja nuorten kokemuksista käsin rasmin erilaisia ilmenemismuotoja: paitsi avointa rasismia myös niitä eronteon tapoja, joiden voi tulkita olevan seurausta rasmin synnyttämistä rodullistavista ajattelu- ja toimintatavoista. Kokemuksilla tarkoitan haastateltavien

---

² Koska kaikista käyttämästäni metodisista lähestymistavoista on tuotettu huomattava määrä myös suomenkielistä metodi- ja muuta tutkimuskirjallisuutta, en katso tarkoituksenmukaiseksi ryhtyä esittelemään näitä suuntauksia, ainoastaan sitä, miten olen soveltanut niitä haastatteluaineiston alustavassa analyysissä.

omia tulkintoja ja tapoja jäsentää heille itselleen tapahtuneita asioita. Kokemus on näin jotain, mitä tutkijana en voi kyseenalaistaa, ainoastaan analysoida ja selittää. Olin laatinut haastattelujen kysymysrunгон (ks. liite 2) siten, että se mahdollistaisi sekä erilaisia tapahtumakuvauksia että haastateltavan kokemusten reflektointia, ja yleistä keskustelua valituista aihealueista. Se toimi lähinnä muistilistana, jota sovelsin monin eri tavoin haastattelutilanteissa. Pyrin kuitenkin siihen, että jokaisella haastateltavalla oli mahdollisuus puhua kaikista haastattelurunkoon sisältyvistä kysymyksistä.

Haastatteluaineiston määrää on vaikea kuvata esimerkiksi sivumääränä, sillä niin kasvokkain kuin sähköpostitse tehtyihin haastatteluihin sisältyi paljon myös sellaista puhetta, jonka tarkoituksena on ollut lähinnä luoda hyvää haastatteluilmapiiriä (ks. Rastas 2005, 97–102). Monet haastattelut polveilevat väliin tutkimusaiheen ulkopuolisiin asioihin. Valtaosa haastatteluista kesti yli puolitoista tuntia. Sähköpostitse tehtyjen haastattelujen sivumäärän laskeminen olisi hankalaa jos siksi, että ”vastaa” komennolla lähetetyissä viesteissä oli mukana usein minun lähettämäni kysymysten lisäksi myös jo aiemmin käytyjä keskusteluja. Tämä haastatteluaineisto oli, osa jo alun perin ja osa litteroinnin jälkeen, sähköisessä ja näin ollen helposti käsiteltävässä muodossa omina tiedostoinaan tietokoneella. Kuhunkin tulostettuun haastatteluun liitin myös taustatietolomakkeen (ks. liite 4), johon olin kirjannut haastateltavalle antamani koodin ja tietoja haastattelutilanteesta. Muutoin haastateltavat olivat yleensä täyttäneet tuon lomakkeen itse.

Taustatietolomakkeen tarkoituksena, yhdessä muulla tavoin haastattelusta saamieni erilaisten tietojen kanssa, on ollut tuottaa sellaista kontekstia, johon sitoa ja suhteuttaa haastateltavien kertomuksia. Lukutapani on ollut paikantaa aineistosta ennen kaikkea erilaisuudesta, rasismista ja rodullistamisesta kertovia asioita, ja samalla lukea haastatteluja tarinoina erilaisten yksilöiden elämästä. Yksilötarinoita lukiessani, tai konstruoidessani, tärkeää tietoa ovat olleet esimerkiksi ihmisten perhesuhteet sekä heidän ja heidän perheenjäsentensä juuret toisaalta Suomeen ja toisaalta Suomen ulkopuolel-le.³ Taustatietolomake oli tärkeä lähde, josta saatoinkin tarkistaa haastateltavien

---

³ Perheiden monimuotoisuudesta kertoo se, että mielestäni huolella suunnittelemani kolmesivuinen taustatietokaavake osoittautui joskus liian yksioikoiseksi: perheeseen saat-

joskus monimutkaisiakin perhesuhteita, tai sitä, missä he olivat elämänsä eri vaiheissa asuneet.

Rodullistetun eron rakentuminen kohtaamisissa

Lasten ja nuorten haastatteluaineiston pari ensimmäistä läpiluentaa oli eräänlaista aineiston sisäistämistä ja erilaisten huomioiden muistiin kirjaimista. Aineisto sisältää monia sellaisia ilmauksia ja viittauksia puhetapoihin, joita olisin voinut tarkastella diskursseina. Diskurssianalyttinen ote painottui kuitenkin tarkempien tutkimuskysymysten (ks. artikkelit) analyysivaiheisiin, ei niinkään haastatteluaineiston alustavaan analyysiin, joka oli luonteeltaan enemmän perinteistä sisällönanalyysia. Tarkastelin sitä, minkä tyyppisiä vastauksia olin saanut eri kysymyksiin. Tämän jälkeen aloin kerätä systemaattisesti kertomuksia, myös lyhyitä vastauksia ja mainintoja, joissa kuvauksen kohteena olivat sellaiset tilanteet, joissa ympäristö on kohdellut haastateltavaa erilaisena, ”vähemmän suomalaisena” tai ”ei-suomalaisena” tai tietynlaisena siksi, että hänen ”toiset juurensa” on tiedetty tai oletettu.

Tein erilaisia merkintöjä ja koodeja haastattelutekstien marginaaliin ja samalla loin tietokoneelle ”erot-listaksi” nimeämäni tiedoston ja siihen erilaisia alatiedostoja, luokitteluja ja niille alaluokkia. Järjesteltyäni, koodattuaani ja aineistoa taas uudelleen lukien uudelleen koodattuaani tätä ”erot-listaksi” nimeämäni aineistoa saatoin sijoittaa suurimman osan siihen sisältyvistä kertomuksista seuraavien yläotsikoiden, eräänlaisten luokkien, alle:

”Katset ja tuijotus”; ”Tilan käyttö”; ”Muiden Kommentit”, minkä jaoin alaryhmiin ”ystävälliset ja uteliaat”, ”rodullistavia merkityksiä sisältävät” sekä ”epäystävälliset ja pois sulkevat”; ”Erilaisuutta koskevat oletukset”; ”Eri asemaan asettaminen”; ”Pois sulkeminen ja eristäminen”; ”Sukupuoleen liittyvät ja seksuaalistavat”; ”Rasistinen häirintä ja kiusaaminen”; ”Rasistinen syrjintä” sekä ”Rasistinen väkivalta”. Omaan luokkaansa keräsin ”Neuvoteltavia diskursseja”.

---

toi kuulua esimerkiksi yksi adoptoitu ja yksi toisen vanhemman sellainen (ei-adoptoitu) lapsi, jonka toinen biologinen vanhempi ei ole taustoiltaan suomalainen.

Monet kertomukset ja maininnat asettuivat useampiin luokituksiin. Selvitän seuraavassa tarkemmin näitä luokittelujani ja niiden merkitystä tutkimuksen etenemiselle.

Erontekoja ilman sanoja

Ventovieraiden ihmisten katseiden kohteeksi joutuminen oli aihe, josta haastateltavat puhuivat paljon. Pelkät katseet näyttivät olevan katseen kohteille monella tapaa merkityksellisiä ja arkea varjostavia. Kertomukset ihmisten ”tuijotuksista” tuottivat ensimmäiset sellaiset kysymykset, joita halusin ryhtyä tarkemmin pohtimaan. Perusteluna tälle oli paitsi katseiden kohteeksi joutumista käsittelevän puheen määrä ja monimuotoisuus haastatteluaineistossa, myös se, että rasismilla on vahva visuaalinen ulottuvuus. Kun näemme jonkun paitsi erilaisena myös tietynlaisena, silloinkin kun emme tiedä hänestä mitään, havaintojamme ohjaavat ympäristöstä omaksutut rasismiin värittämät ajattelutavat (Ahmed 2000 a). Katseiden kohteet oppivat tunnistamaan katseet ja niihin kiinnittyvät merkitykset, jotka väistämättä, jatkuvasti toistuessaan, vaikuttavat eri tavoin heidän arjessaan (Fanon 1986). Näistä pohdintoista syntyi artikkeli *Katseilla merkityt, silmin nähden erilaiset. Lasten ja nuorten kokemuksia rodullistavista katseista* (artikkeli III).

”Tilan käyttö” otsikko viittaa kertomuksiin siitä, miten jonkun erilaisuus tuottaa ympäristössä tavallisesta poikkeavaa tilankäyttöä. Se voi olla esimerkiksi intimizeettiä loukkaavaa liian lähelle tulemista tai sellaista etäisyyden ottamista, joka merkitsee kohteen tietynlaiseksi (Ahmed 2000 a, 39). Haastateltavien varhaislapsuutta käsittelevissä muistoissa vilisevät päättä silittämään tulevat tädit, jotka tunkeutuvat toisten yksityisyyteen paitsi kysymyksillään myös tulemalla selvästi lähemmäs kuin mitä suomalaisessa kulttuurissa yleensä on tapana. Tästä ilmiöstä puhuvat myös vanhempien haastatteluaineisto sekä havaintoaineistot. Kouluikäisinä lapset näyttävät paremmin vältyvän tällaisilta ”liki tulemisilta”. Lasten, erityisesti tyttöjen, iän kasvaessa saattavat alkaa uudenlaiset, nyt miesten lähentelyt: fyysisistä koskemattomuutta loukkaava seksuaalinen häirintä. Tätä joutuvat kokemaan muutkin kuin kohdejoukkoon kuuluvat, mutta tällaisten tarinoiden suuri

määrä aineistossa viittaa vahvasti erilaisiin rasismiin ja seksismiin yhteenkietoutumisiin. Joidenkin nuorten kohtaama seksuaalinen häirintä täyttää myös fyysisen väkivallan tunnusmerkit.

Etäisyydenotot taas viittaavat tilanteisiin julkisilla paikoilla. Julkisissa kulkuvälineissä ihmiset eivät ole istuneet vieressä olevalle tyhjälle istuimelle vaan mieluummin seissee. Kaupoissa myyjien pitämä etäisyys, yhdessä muun käytöksen kanssa, on tehnyt haastateltavalle selväksi, että häntä epäillään myymälävarkaaksi. Etäisyydenotoista kertovat myös koulumuistot siitä, miten erilaisissa tilanteissa jäi yksin. Somalipoikien parissa etnografista tutkimusta tehnyt Petri Hautaniemi (2004) kertoo, miten eräs nuoriso-ohjaaja oli suositellut somalipojille koulutusta, ”jossa somalipoikia opastettaisiin esimerkiksi seisomaan liukuportaissa kaukana toisista henkilöistä – jotta heitä ei epäiltäisi taskuvarkaiksi – tai vaihtamaan kadun puolta, mikäli edessä kävelevä nainen alkaisi tihentää askeleitaan” (emt., 107). Suomessa suomalaisiksi kasvaneet haastateltavat eivät kyseenalaista oikeuttaan valita oma tila Suomessa, mutta he ovat tietoisia siitä, että kaikki tilat eivät kaikissa tilanteissa ole heille samanlaisia kuin muille suomalaisille.

Katseiden tai etäisyydenottojen nimeäminen rasisistiksi teoiksi on ongelmallista, mutta on perusteltua olettaa niiden taustalla olevan rodullistavaa ja rasisistakin ajattelua. Ne myös tuottavat rasismia siinä mielessä, että tällaisissa kohtaamisissa jonkun rodullistettu erilaisuus tehdään selväksi sekä kohteelle itselleen että usein myös muulle ympäristölle. Näillä monesti siinänsä viattomilta vaikuttavilla tilanteilla, etenkin jos ne ovat toistuvia jonkun ihmisen elämässä, on selvästi merkitystä rodullistettujen subjektien ja identiteettien rakentumiselle.

Kommenteista kategorisointeihin

Kertomukset ”Muiden kommentteista”, jotka ensin jaoin alaryhmiin ”ystävälliset ja uteliaat”, ”rodullistavia merkityksiä sisältävät” sekä ”epäystävälliset ja poissulkevat”, asettuvat myös moniin muihin eron teon muotoja kuvaaviin aineiston luokitteluihin. Halusin silti tarkastella niitä omina luokinaan. Kertomukset muiden ihmisten kommentteista rakentavat kohderyh-

mästä selvästi muista suomalaislapsista ja nuorista eroavan ryhmän jo siksi, että he joutuvat kuulemaan, jotkut jatkuvasti, paljon sellaisia kommentteja ja kysymyksiä, joita yleensä ei esitetä, eikä katsota sopivaksi esittää, ainakaan ventovieraille ihmisille. Noiden kolmen luokan avulla saatoinkin tarkastella myös sitä, miten haastateltavat tulkitsivat ja selittivät niitä tilanteita, joihin he olivat joutuneet. Tämä analyysivaihe tuotti tärkeitä huomioita rasismien erilaisista ilmenemismuodoista ja myös sen diskursiivisista ulottuvuuksista.

”Ystävälliset ja uteliaat ” kommentit muistuttavat usein kaikesta ystävällisyydestä huolimatta siitä, että joku ajatellaan kuuluvaksi jonnekin muualle. Usein ne ovat hyvää tarkoittavia, mutta samalla kohteen intimiteettiä loukkaavia kommentteja henkilön ulkonäöstä. Monasti ne ovat myös julkeiksi koettuja henkilöhistoriaa koskevia utelujä. ”Merkityksiä sisältävät” kommentit paljastavat monia erilaisia rodullistavia ajattelutapoja, ja eri maihin, kansoihin ja kulttuureihin liitettyjä stereotyyppioita. Ne esimerkiksi olettavat joiltain rytmittäjää ja liikunnallisuutta, toisilta taas matemaattista lahjakkuutta. Ihmisten suhtautumisia näyttävät ohjaavan myös oletukset siitä, että juuret muualle tuovat mukanaan jotain erityistä persoonallisuutta ja luonteenpiirteitä: iloisuutta ja sosiaalisuutta tai vakavamielisyyttä ja hillittyä käytöstä. Koko ikänsä Suomessa asuneiden suomen kielen taito tai kylmän sietokyky saattavat niin ikään ihmetyttää ympäristöä. Vaikka nuoret haastatteluissakin usein naureskelevät tällaisille kommentteille, ne selvästi myös turhauttavat, ärsyttävät ja masentavat heitä.

”Epäystävälliset ja poissulkevat” kommentit kertovat siitä, miten monin eri tavoin jonkun paikka rasismien tuottamissa hierarkioissa voidaan osoittaa. Aineiston tarkastelu näiden luokittelujen kautta vaikuttaa vahvasti kahden tarkemmaksi tutkimuskysymykseksi valitun aiheen taustalla. Artikkelin (V) *Racializing categorization among young people in Finland* kuvaa rodullistavaa kategorisointia lasten ja nuorten arjessa. *Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa* artikkeli taas kuvaa nuorten arjessa yleisimpänä haukkumasana näyttäytyvän sanan ”neekeri” eri merkityksiä ja noista merkityksistä käytävää kamppailua.

Sana ”neekeri” esiintyi aineistossa jatkuvasti. Se toistui kertomuksissa, jotka käsittelivät ihmisten kommentteja, muista eristämistä, kiusaamista ja häirintää sekä syrjintää ja väkivaltaa. Sana, ei ainoastaan sillä nimittelyn koh-

teeksi joutuminen vaan myös kertomuksissa esiin noussut pakko keskustella ja ottaa kantaa sen merkityksiin, näyttäytyi haastatteluaineistossakin niin keskeisenä, että päätin ottaa tuon sanan merkitykset tarkemman analyysin kohteeksi. Ainoastaan n-sanaa käsittelevien mainintojen ja kertomusten koostaminen omaksi tiedostokseen tuotti noin kaksikymmentä sivua tekstiä, yhteensä yhdeksäntoista eri haastateltavan puhetta. Tämän aineiston analyysi osoitti, että tutkimus oli suunnattava myös uusille kentille: sekä foorumeille, joilla n-sanaa Suomessa käytetään tai on käytetty, että foorumeille, joilla sen käytöstä keskustellaan. Noilta kentiltä keräämästäni aiheistosta analysoin sekä n-sanan erilaisia merkityksiä että noita merkityksiä koskevia kamppailuja. Kyseinen artikkeli (VI) painottuu näiden tarkasteluun, mutta tämän tutkimuksen kontekstissa se puhuu ennen kaikkea rasismia kohdanneiden lasten ja nuorten toimijuutta rajoittavista asioista.

Haastatteluaineistosta oli tunnistettavissa paitsi kertomuksia siitä, miten ympäristö kategorisoi haastateltavia, myös haastateltavien itsensä tekemiä kategorisointeja. Haastateltavien toistuvat viittaukset suomalaisuuteen valkoisuutena oli merkillepantavaa. Se, yhdessä edellä selvittämiäni tutkijan paikantumisen ja refleksiivisyyden vaatimusten kanssa, johti pohtimaan ”valkoisuuden” merkityksiä Suomessa, ja tässä tapauksessa myös tutkijan ”valkoisuuden” merkityksiä tutkimusprosessille. Näitä kysymyksiä käsittelevän artikkelissa *Am I Still White? Dealing With the Colour Trouble* (II).⁴ Artikkeliksi *Miksi rasismin kokemuksista on niin vaikea puhua* (IV) esittelee sekin haastateltujen tapoja puhua itsensä ”valkoisen suomalaisuuden” ulkopuolelle. Tuossa artikkelissa tarkastelen myös sitä, miten haastateltavat kategorisoivat niitä ihmisiä, joiden kommentteja he ovat joutuneet kuuntelemaan.

---

⁴ Ympäröivän kulttuurin valkoisuuden merkitys erityisesti ”ei-valkoisiksi” kategorisoidujen lasten ja nuorten arjessa oli yksi niistä aiheista, joiden tarkemman käsittelyn jouduin rajaamaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Olen kuitenkin toisaalla käsitellyt aihetta nojautuen tämän tutkimuksen aineistoon (ks. Rastas 2007/tulossa).

Toimijuuden rajoista

Harkitsin tutkimusprosessin jossain vaiheessa analyysia, johon kokoaisin haastatteluaineistosta erilaisia lasten ja nuorten rasismien vastustamisen strategioita. Heidän mahdollisuutensa tässä, huolimatta heidän toimijuutensa huomioimisesta, näyttäytyvät kuitenkin haastatteluaineistossa kovin vähäisinä. En väitä, että lapsilla ei olisi lainkaan keinoja vastustaa itseensä kohdistuvaa rasismia, mutta rasismien edessä lasten ja nuorten toimijuus näyttää helposti kutistuvan itseen kohdistetuiksi vaatimuksiksi suhtautua asioihin tietyillä tavoilla ja siten selviytyä. Suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevat rasismia koskevat puhutavat eivät sisällä riittävästi sellaisia aineksia, joista lasten ja nuorten olisi helppo rakentaa itselleen selviytymisstrategioita (vrt. Alasuutari 2007, 189; Hänninen 2000, 50). Lisäksi, rasismille perustuvan alistamisen helppous piilee siinä, että sen vastustaminen on tehty vaikeaksi: rasismia vastustaessaan ihmisten olisi yleensä kyettävä kyseenalaistamaan sekä se, että joillain eroilla oikeutetaan eriarvoistamista, että noiden erojen essentialisuus. Siksi katsoin tärkeämmäksi kuvata lasten toimijuutta rajoitettavina sosiaalisia ja kulttuurisia ilmiöitä, ja sisällyttää samalla kuvauksiini viestin aikuisten vastuusta näissä kysymyksissä.

Kertomukset, joista olin identifioinut ja luokitellut haastateltaviin kohdistettuja rodullistavia oletuksia, eri asemaan asettamisia, erilaista poissulkemista ja eristämistä sekä rasismia häirintänä, kiusaamisena, syrjintänä ja väkivaltana, toimivat eräänlaisena aineistovarantona työstäessäni artikkelia *Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua* (IV). Myös lasten ja nuorten arjessa ilmenevää rodullistavaa kategorisointia käsittelevässä artikkelissa (V) nuo luokitukset autoivoivat paikantamaan koko aineistosta paitsi rasismien kokemuksia myös keinoja ja yrityksiä vastustaa erilaisia kategorisointeja. Huomion kiinnittäminen kategorisointien vastustamisen vaikeuteen motivoi erityisesti artikkelin *Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa* (VI) kirjoittamista.

Lasten keskinäisen, yleensä kiusaamiseksi nimetyn rasismien analysoiminen olisi ansainnut oman artikkelinsa, niin merkityksellisenä se näyttäytyy erityisesti monien nuorten aikuisten lapsuusmuistoissa. Suurin este tämän asian käsittelylle on ollut se, että muut aineistoni olisivat tarjonneet aiheen

käsittelyyn haastatteluaineistoa huomattavasti enemmän aineksia, mutta tämän muun aineiston käyttö, kuten edellä olen selvittänyt, on osoittautunut monista syistä ongelmalliseksi

Sukupuoli haastatteluaineistossa

Haastatteluaineistosta identifioimani ”Sukupuoleen liittyvät ja seksuaalistavat” eronteot tuovat esiin tyttöjen ja poikien sekä miesten ja naisten välisiä eroja. Nämä erot ilmenevät sekä siinä, millaisia rodullistamisen ja rasismien muotoja yksilöt kohtaavat, että siinä, miten he reagoivat rasismiin. Rodun diskurssi suuntaa huomion ruumiiseen, joka on aina sukupuolitettu. Siksi sukupuoli on yksi keskeinen tekijä siinä, millaisena ympäristö näkee ”erilaiset” nuoret, miten nuoriin kohdistetut odotukset ovat sukupuolisidonnaisia ja millaisia asioita nuoret näiden seurauksena joutuvat neuvottelemaan.

Aineiston tarkempi lukeminen siten, että huomio kohdistui haastattavien sukupuoleen, toi kuitenkin esiin sen, että joskus sukupuolesta johtuvaksi väitetyt asiat saattavat selittyä paremmin muilla tekijöillä, esimerkiksi sisarusten ikäjärjestyksellä. Olen pitänyt sukupuolen taustalla, eräänlaisena mahdollisena selittäjänä asioille, mutta luovuin ajatuksesta esittää vahvoja yleistyksiä sukupuolen merkityksestä rasismien kokemuksille tai tavoille reagoida itseen kohdistuvaan rasismiin. Esimerkiksi seksuaalisesta häirinnästä tai sen pelosta on mainintoja niin nuorten naisten kuin miestenkin kertomuksissa. Vaikka vallitsevasta sukupuolijärjestelmästä juontuvat sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät tuottaisivatkin eri sukupuolille erilaisia mahdollisuuksia jäsentää näitä kokemuksia, ne voivat olla traumaattisia yhtä lailla nuorille miehille kuin naisillekin.

Kuten joidenkin muidenkin kysymysten käsittelyyn, muu kentällä tuottamani aineisto olisi tarjonnut haastatteluaineistoa paremmat lähtökohdat sukupuolen ja rasismien yhteen kietoutumisten tarkasteluun. Lapset kasvavat paitsi isoiksi ja aikuisiksi, aina myös isoiksi tytöiksi tai pojiksi, naisiksi tai miehiksi. Tuo kasvutapahtuma on toisenlainen niille, joiden oma keho, samalla naiseksi tai miehiksi kasvamisen paikkana, merkitsee heidät erilaisiksi kuin muut. Seuratessani omien ja monien ystäväni lasten kasvamista olen

nähty miten lukemattomin eri tavoin erilaisuuden ja rasismien kokemukset värittävät lasten ja nuorten ajatuksia heistä itsestään tyttöinä ja poikina. Suhde omaan ruumiiseen on varmasti yksi henkilökohtaisimpia asioita ihmisten elämässä. On ymmärrettävää, että haastateltavat eivät välttämättä ole halunneet puhua tuohon suhteeseen liittyvistä asioista.

Tarinoita yksilöistä

Haastatteluaineistoa analysoidessani olen tarkastellut sekä ihmisten kokemuksia että heidän tapojaan neuvotella niitä. Tämä on ollut yksi keino painottaa lasten ja nuorten toimijuutta. Käsitteellä neuvottelu viittaa Sissel Østbergin (2003, 164) ajatusta seuraten paitsi konkreettisiin myös yksilön sisäisiin neuvotteluihin. Konkreettisilla neuvotteluilla Østberg tarkoittaa esimerkiksi nuorten keskinäisiä tai nuorten ja heidän vanhempiansa välisiä neuvotteluita, olivatpa ne sitten muodollisia tai muunlaisia asioiden käsitteilytilanteita. Haastatteluaineistoon sisältyy runsaasti kertomuksia tällaisista neuvotteluista. Yksilön sisäiset neuvottelut taas tarkoittavat yksilön pohdintoja esimerkiksi siitä, miten suhtautua asioihin ja millaisia merkityksiä niille voi antaa tai miten toimia erilaisissa tilanteissa. Tällaiset sisäiset neuvottelut voivat tulla tutkijan tarkasteltaviksi vain esimerkiksi haastatteluaineiston välityksellä. Niiden tutkiminen on edellyttänyt aineiston lukua myös sellaisella narratiivisella lähestymistavalla, jossa jokaista haastattelua tarkastellaan myös omana kokonaisuutenaan, toiselle esitettynä tarinana omasta itsestä.

Rakensin kustakin haastateltavasta itselleni kokonaiskuvan, joka muodostui sekä haastatteluista poimimistani kertomuksista että muulla tavoin saamistani tiedoista.

Haastateltavien itsensä täyttämä taustatietolomake (ks. liite 4) tarjosi perustiedot, jotka toisinaan täydentyivät myös muiden ihmisten, esimerkiksi haastateltavien vanhempien tai heidän sisarustensa kertomista asioista. Näiden lisäksi keräsin kutakin haastateltavaa koskevaan kuvaukseeni analyysini ensimmäisessä vaiheessa tekemäni ”erot-listaan” kyseisestä haastateltavasta keräämäni maininnat ja kertomukset. Käytännössä tämä tarkoitti viittauksia ”erot-listan” eri luokkiin. Poimin haastatteluista myös sellaiset mainin-

nat, joissa haastateltava selvittää suhdettaan omaan erilaisuuteensa, mukaan lukien omaa ulkonäköä koskevat määritelmät.

Litterointivaiheessa merkitemäni hiljaa puhumiset ja nauramiset antoivat viitteitä haastateltavien suhtautumistavoista erilaisiin asioihin. Merkit-sin haastatteluaineistoon myös muut sellaiset kohdat, joissa haastateltavien tunteet näkyivät tavalla tai toisella erityisen selvästi. Muita haastattelujen marginaaleihin koodaamiani asioita olivat esimerkiksi kohdat, jotka kertoivat jotain haastateltavien suhtautumisesta erilaisuuteen ja maahanmuuttajiin, suomalaisuuteen ja siihen toiseen maahan, johon heillä oli siteet.

Kustakin haastateltavasta tällä tavoin keräämäni tiedot, yhdessä kaiken eri tavoin saamani muistinvaraisen tiedon kanssa, auttoivat yksittäisten aineisto-otteiden, niin lyhyiden mainintojen kuin tarinoina luettavien kertomustenkin, tulkitsemista suhteessa haastateltavien henkilöhistorioihin. Ne myös auttoivat huomaamaan haastattelujen sisäisiä ristiriitoja, jotka taas nostivat esiin monia tutkimuksen kannalta tärkeitä kysymyksiä.

Konstruoimieni ”yksilökertomusten” avulla saatoin tarkastella myös sitä, miten he yksilöinä suhtautuvat erilaisiin kategorisointeihin ja millaisia kategorisointeja he itse puheessaan tuottivat. Näin olen voinut myös turvautua heidän itsensä käyttämiin nimeämisen tapoihin silloin, kun valmiit kategoriat, tulivatpa ne tutkimuskirjallisuudesta tai ihmisten arkipuheesta, ovat näyttäneet ongelmallisina. Tämä analyysin vaihe helpotti lisäksi joidenkin kysymysten tarkastelua esimerkiksi sukupuolen, iän tai asuinpaikkojen mukaan tai esimerkiksi jakamalla haastateltavat sen mukaan olivatko he adoptoituja vai suomalaisen ja jonkun muunmaalaisen jälkeläisiä.

Haastatteluaineiston alustava sisällön analyysi, koodaaminen ja luokittelu, yksilökohtaisten haastateltavia kuvaavien kertomusten konstruoiminen ja aineiston lukeminen taas uudestaan nyt suhteessa tekemiini luokitteluihin ja yksilökohtaisiin kertomuksiin, suuntasivat huomioni asioihin, joista siten tutkimuskysymykset ja artikkelien aiheet valikoituivat. Samalla aineisto järjestyi uudella tavoin, sellaiseen muotoon, joka helpotti valittuihin, yksityiskohtaisempiin kysymyksiin paneutumista (vrt. Coffey & Atkinson 1996, 26–53). Nämä kuitenkin edellyttivät vielä monia aineiston lukukertoja, erilaisilla, artikkeleissa tarkemmin esitellyillä lähestymistavoilla.

5. RASISMI LASTEN JA NUORTEN ARJESSA. POHDINTAA TULOKSISTA

Etnografisten tutkimusprosessien tulokset, etnografoiksi nimitetyt kuvaukset, kertovat jotain tutkimuksen kohteena olleista ilmiöistä, ihmisistä ja heidän tavoistaan merkityksellistää ympäröivää todellisuutta. Samalla etnografiat ovat kuvauksia siitä, miten tutkimusprosessi, ennen kaikkea kentällä opittu, on ohjannut tutkijan teoreettisia valintoja ja pohdintoja. Tämän tutkimuksen teoriakehyksen rakentumista ja muita teoreettisia pohdintojani olen kuvaillut edellä.

Etnografinen kuvaus tutkimuksen kohteesta, rasismista lasten ja nuorten arjessa Suomessa, rakentuu tässä tutkimuksessa erillisistä, erikseen julkaistuista artikkeleista. Tämä tuottaa kuvaukseen väistämättä sekä toistoa että hajanaisuutta. Toistoa siksi, että erikseen julkaistuissa artikkeleissa on kussakin täytynyt aina selvittää jotain koko tutkimuksen lähtökohdista, tutkimusasetelmasta, keskeisistä käsitteistä, aineistoista ja niin edelleen. Toistoa on syntynyt myös siitä, että osa artikkeleista on syntynyt pitkälti aiemmin julkaistujen artikkelien pohdintojen seurauksena.

Hajanaisuutta eri artikkeleista rakentuvaan kokonaiskuvaukseen on tuottanut muun muassa tarve ottaa huomioon se, missä ne julkaistaan. Kirja, jonka tarkoituksena on tarjota välineitä keskusteluun suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisesta rakentaa tekstillä (artikkeli I) väistämättä erilaisen kontekstin kuin esimerkiksi kirja, joka käsittelee erilaisten marginaalien vastapuheen mahdollisuuksia (artikkeli IV) tai jälkikolonialaisen teorian soveltamista silloin, kun tutkimuksen kohteena on suomalainen yhteiskunta (artikkeli VI). Vaikka tieteelliset aikakausjulkaisut antavat artikkelikokoelmia enemmän tilaa sille, että yksittäinen artikkeli on oma

itsenäinen tekstinsä, julkaisufoorumeina nekin määräävät tekstin sisältöä ja muotoa. Asiat on ilmaistava hieman eri tavoin riippuen siitä onko teksti suunnattu suomalaisen (artikkeli III) vai pohjoismaisen (V) nuorisotutkimuksen kentälle. Kuvaus ”valkoisuuden merkityksistä” tutkimuksessa olisi sekin todennäköisesti rakentunut toisin, jos teksti olisi suunnattu ensisijaisesti suomalaiselle yleisölle (vrt. Rastas 2007/tulossa) eikä jälkikoloniaaliseen keskusteluun painottuneen, Australiassa ilmestyvän julkaisun ”Whiteness Studies” -erityisnumeroon (artikkeli II).

Tutkimusprosessin etenemisen kannalta mahdollisuus testata ja keskusteluttaa omia tutkimustuloksia ja teoreettisia pohdintoja edellä mainituilla foorumeilla on ollut tärkeää. Sen, että yksittäiset tekstit ovat päätyneet juuri edellä mainittuihin julkaisuihin, voi jo sinällään ajatella eräänlaiseksi tutkimustulokseksi. Mennessäni kentälle en tiennyt sitä, missä määrin tarvitsen ilmiöiden ymmärtämiseen ja selittämiseen esimerkiksi jälkikoloniaalisen suuntauksen tai valkoisuuden tutkimuksen käsitteistöä ja teoretisointeja. Kun kentällä opittu on suunnannut ja määritellyt teoriakehystä, voi tutkimustuloksina tarkastella myös näin syntyviä väitteitä siitä, millaisia teoreettisia välineitä ja valintoja tutkimuksen kohteena oleva ilmiö edellyttää.

Artikkeleista (I–VI) jokaisen voi lukea omana itsenäisenä tekstinään, mutta tuolloin vain osa teksteistä puhuu suoraan lasten ja nuorten todellisuudesta. Tavoitteeni on ollut, että tutkimusprosessista syntyneet yksittäiset artikkelit yhdessä muodostaisivat sellaisen kertomuksen, joka, tämän yhteenvedon kanssa, tarjoaisi yhtenäisen kuvauksen rasismista ja sen merkityksistä tutkimuksen kohdejoukoksi valittujen lasten ja nuorten elämässä. Olen siksi tässä sijoittanut artikkelit niiden ilmestymisjärjestyksen sijaan sellaiseen järjestykseen (ks. s. 7 luettelo artikkeleista I–VI), joka mielestäni parhaiten mahdollistaa tällaisen yhtenäisemmän kuvauksen rakentumisen.

Seuraavassa pohjustan vielä artikkeleista rakentuvaa kuvausta. Samalla tuon esiin asioita, joita esitän tämän tutkimuksen tuloksina. Alaluvussa 5.1. esitän ensin lyhyen yleiskuvauksen rasismista erilaisilla lasten ja nuorten arjen kentillä. Tämä kuvaus perustuu koko tutkimusprosessin aikana rakentuneelle tiedolle, ei pelkästään haastatteluille. Tuon siinä esiin lähinnä sellaisia asioita, joiden tarkastelu ei ole ollut mahdollista yksittäisissä artikkeleissa. Alaluvussa 5.2. selvitan sitä, miten nämä artikkelit ovat yhdessä luettavissa sellaiseksi kuvaukseksi, jossa rasismia Suomessa tarkastellaan erityisesti las-

ten ja nuorten arki lähtökohtana. Tämän jälkeen nostan vielä esiin muutamia sellaisia kysymyksiä, joita tämän tutkimuksen tuottaman tiedon valossa olisi tarpeellista tutkia. Tutkimusprosessin tuottamat jatkotutkimustarpeet ja uudet kysymykset voi mielestäni myös esittää eräänlaisina tutkimustuloksina.

5.1. Lasten ja nuorten arjen kentillä

”Their everyday lives, as terrains of the struggle and embodiments of ways of imagining things differently, were a powerful way to understand the process and possibilities of change.” (Katz 2004, 108)

Lasten todellisuuden tarkastelu voi olla mielekästä silloinkin, kun tutkimuksen kiinnostuksen kohteet eivät rajoitu vain lapsuuteen tai lasten asemaan. Cindy Katz kuvaa kirjassaan *Growing Up Global: Economic Restructuring and Children’s Everyday Lives* (2004) lasten arkea erityisenä paikkana tarkastella niin paikallisia sosiaalisia suhteita kuin niitä määrittäviä globaaleja ilmiöitä ja voimia. Katzin tutkimuksessa viehättää erityisesti hänen kykynsä tavoittaa ja kuvata lapsuutta ja lasten arkea omana erityisenä maailmanaan samalla kun hän keskustelee globaalista taloudesta ja kapitalismista, ja niiden seurauksista paitsi lasten elämään myös laajemmin sosiaaliseen uusintamiseen.

Juuri lasten todellisuuden erityisyyden tavoittaminen on osoittautunut tämän tutkimusprosessin kenties vaikeimmaksi tehtäväksi. Tällä en ensisijaisesti tarkoita paljon keskusteltua kysymystä siitä, miten erillisenä ja erilaisena lapsuus tulisi ajatella (ks. luku 2.) Lasten todellisuuden ajatteleminen aikuisten maailmasta irralliseksi tuntuu mielettömältä ajatukselta jo siksi, että aikuisten toiminta vaikuttaa aina lastenkin elämään. Viittaan tässä lasten todellisuuden erityisyydellä ennemminkin sellaisiin lasten kokemuksiin, joita aikuisen on vaikea havaita ja ymmärtää, aikuisten vaikeuksiin tulkita lasten tapoja ilmaista kokemuksiaan sekä siihen, että aikuisten maailma unohtaa ja ohittaa lapset niin monin tavoin (vrt. Christensen & Prout 2002, 484–485; Hurd & McIntyre 1996, 81; Mc Kechnie & Hobbs 2004, 282; Mayall 1999, 14; Rizzini & Bush 2002, 373).

Lapsuus olisi aina määriteltävä suhteessa aikaan, paikkaan ja kulttuuriin, ja tutkimuksessa sen erityisyyttä määrittävät myös tutkimuskysymykset. Kirsi Pauliina Kallion sanoin ”lapsuus kokemuksena on olemassa ’tässä ja nyt’, mutta samalla lapsuus sosiaalisena rakenteena vaikuttaa siihen, mikä on tässä hetkessä mahdollista” (Kallio 2006, 44). Globalisaatio on muuttanut ja muuttaa jatkuvasti lapsuutta sosiaalisena rakenteena kaikkialla maailmassa (Katz 2004). Myös se, että yhä useammalla lapsella on transnationaalit juuret, muokkaa lapsuutta. Sillä on paitsi konkreettisia, ihmisten toimintamahdollisuuksia määrittäviä vaikutuksia, myös monenlaisia seurauksia heidän mahdollisuuksiinsa hahmottaa ja kuvitella omaa paikkaansa, tai paikkojaan, maailmassa (Levitt & Waters 2002 b, 9).

Lapsille ja nuorille, jotka ajattelevat juurensa vain Suomeen, ”kodin” ja ”maailman” välinen ero voi olla hyvin toisenlainen, selvempi ja ehdottomampi, kuin mitä se on transnationaalit juuret omaaville (ks. Harinen 2000, 154). Näiden ryhmien todellisuudet ovat erilaisia, mutta ne myös muokkaavat toisiaan. Tietyntyyppisen suomalaisuuden korostaminen asettaa transnationaalit juuret omaavat lapset ja nuoret marginaaliin kyseenalaistamalla heidän oikeutensa ajatella Suomi ja suomalaisuus omaksi kodikseen. Toiset lapset taas joutuvat pohtimaan sitä, kuinka oikeaan osuvia ja oikeudenmukaisia heille opetetut suomalaisuuden määritelmät lopulta ovat. Transnationaalit juuret omaavien läsnäolo ja heidän siteensä muuhun maailmaan myös muistuttavat muita siitä, että kaikki ei ole ”täällä”, ja että kansainvälisyys ja monikulttuurisuus voivat olla sellaista pääomaa, jota ei ole suotu kaikille.

On selvää, etteivät transnationaalit juuret, tai rasismi, merkitse kaikille lapsille samoja asioita. Kohdejoukon heterogeenisyys on tuonut näkyviin lasten erilaisia taustoja, eroja kokemuksissa ja tavoissa suhtautua asioihin. Tuo kaikki monimuotoisuus, jota tutkimusprosessin aikana olen yrittänyt hahmottaa, on peitonnut vaatimukset tavoitella jotain yhtä tai määrätynlais-ta lasten todellisuutta tai lasten kokemisen tapaa. Sen sijaan olen yrittänyt kohdistaa huomioni tilanteisiin, joissa lasten näyttäisi olevan vaikeaa esittää omia näkemyksiään, ja joissa he eivät koe tulleen kuulluiksi tai ymmärretyiksi.

Yksi tutkimuksen tärkeä resurssi on ollut se, että omat lapseni ovat (ilman työsopimusta) toimineet tutkimusapulaisinani, tehtäväänään muistuttua säännöllisin väliajoin lasten todellisuuden erilaisuudesta. Esimerkiksi heidän

päivittäin esittämänsä kymmenet kysymykset kertovat jotain siitä, mitä lapset eivät tiedä tai ymmärrä, millaiset asiat askarruttavat lapsia ja millaisia tapoja lapsilla on käsitellä erilaisia kysymyksiä. Uskon, että jos tämä tutkimus olisi tehty kymmenen vuotta aiemmin tai myöhemmin, kykyni havainnoida ja tulkita muiden lasten kertomaa, tai ihmisten lapsuusmuistoja, olisi erilainen kuin mitä se on ollut tämän tutkimuksen tekoaikana. Kymmenen vuotta sitten olisin todennäköisesti tulkinnut monet lasten puheet ja toiminnot toisin kuin nyt omien lasteni kouluttamana. Tutkimuksen venyminen useita vuosia kestäväksi prosessiksi on mahdollistanut sen, että olen saanut äitinä seurata niin pienten päiväkotilasten kuin koululaistenkin arkea. Tämän kokemuksen perusteella väitän, että jos tutkimus olisi tehty vasta kymmenen vuoden kuluttua, minulla olisi tähänhetkistä enemmän taitoa tulkita murrosikäisten tai juuri täysi-ikäisiksi tulleiden suomalaisnuorten kertomuksia. Ehkäpä tuolloin olisin kuitenkin jo kadottanut jotain kyvystäni ymmärtää pienten lasten elämää.

Alle kouluikäisten todellisuudesta

Huomattava osa lapsuutta käsittelevästä haastatteluaineistosta on retrospektiivistä. Luovuin pienten lasten haastattelusta paitsi eettisistä syistä myös siksi, että lasten haastatteleminen ja heidän kanssaan tuotetun haastatteluaineiston analysoiminen olisi vaatinut huomattavasti lisää resursseja, niin aikaa kuin osaamistakin (lasten haastattelemisesta esim. Alasuutari 2005; Lahikainen 2001; Lahikainen ym. 2003). Lasten ja nuorten haastateltujen kertomat muistot ajalta ennen kouluikää sijoittuvat usein kodin ulkopuolelle. Ne ovat kertomuksia päiväkodeista, tapahtumista pihoilla ja puistoissa tai kauppareissuilla. Samanlaisia paikkoja pienten lasten toiminnan näyttämönä olen voinut havainnoida ”äitietnografina”.

Koti ja perhe ovat kuitenkin pienten lasten elämän ja kokemusten keskeinen tapahtumapaikka. Kotia ja perhettä koskevissa lasten ja nuorten kertomuksissa perhe ei aina rajoitu vanhempiin ja sisaruksiin. Isovanhemmat ja toisinaan muutkin sukulaiset kerrotaan osaksi kodin ja perheen piiriä, asuivatpa he sitten Suomessa tai muualla. Yhteydet Suomen ulkopuolella eläviin sukulaisiin tuottavat aina jonkinlaisen siteen myös niihin maihin ja kulttuu-

reihin, joissa sukulaiset elävät. Myös tuon yhteyden puuttuminen voi tehdä sen, kun lapsi alkaa kuvitella ”sitä maata”, jossa poissaoleva (biologinen) vanhempi tai tämän sukulaiset ovat. Adoptoitujen kohdalla puhe biologisista vanhemmista ja sisaruksista vaihtelee hyvin paljon haastateltavasta ja hänen taustastaan riippuen. Toiset puhuvat heidän merkityksestä omalle elämälleen ja identiteetilleen. Jotkut eivät mainitse näitä haastatteluissa, mutta kertomukset ympäristön kysymyksistä ja kommentteista paljastavat, että hekin ovat joutuneet jo pieninä lapsina pohtimaan suhdettaan syntymämaahansa.

Kodin ulkopuolinen maailma tulee kotiin myös median ja erilaisten kulttuurituotteiden välityksellä. ”Tutkijaäidin päiväkirja”, jonka varhaisimmat merkinnät ajoittuvat ajalle ennen vanhemman lapseni koulun käynnin aloittamista, paljastaa miten erilaisuus ja juuret toisaalle tulevat neuvoteltaviksi asioiksi kotioloissakin mitä erilaisimmissa tilanteissa. Televisio-ohjelmat, elokuvat, lasten kirjat ja pelit herättävät lapsissa kysymyksiä ja kommentteja silloin, kun ne muistuttavat ”siitä toisesta maasta” tai rikkovat valkoisuuden normia (ks. artikkeli II; myös Rastas 2007 /tulossa). Monet vanhempien parissa tekemäni haastattelut kertovat nekin siitä, miten juuret toisaalle nousevat neuvoteltaviksi lasten kanssa myös silloin, kun he kohtaavat ahtaat suomalaisuuden määritelmät, tai ”sitä toista maata” esittävät kuvaukset ja stereotyyptiat.

Pientenkään lasten elämä ja kokemukset eivät siis rajoitu vain kodin seinien sisään. Suomessa monet lapset viedään päivähoitoon jo pieninä, ja huomattava osa heidän arkipäivistään kuluu päiväkodeissa ja muiden lasten kanssa leikkiessä piholla, puistoissa tai kavereiden kodeissa. Vaikka lapset eivät kerro vanhemmilleen kaikkea mitä kodin ulkopuolella tapahtuu, siitä kulkeutuu kotiin aina jotain, kertomuksina ja kysymyksinä, tai esimerkiksi pelkoina.

Päiväkodeissa etnografista tutkimusta tehnyt, päiväkotien käytäntöjä ja esiopetusta käsitteleviä tekstejä tutkinut Sirpa Lappalainen kuvaa päiväkotien maailmassa tapahtuvaa muutosta seuraavasti: ”1990-luvun esiopetuksen tekstejä luonnehtii kansallinen naturalismi, jossa ihmisen ja paikan assosiaatio nähdään ehjänä, kiistattomana ja itsestään selvänä”, kun taas ”2000-luvun teksteissä tasapainoillaan monikulttuurisuus- ja kansallisvaltioideologioiden välillä” (Lappalainen 2002, 243–244). Päiväkotien käytännöissä suomalainen kulttuuri määrittyy kuitenkin ”ensisijaisesti traditioiksi”

ja ”(m)onikulttuurisuutta käsiteltäessä päädytäänkin peräänkuuluttamaan ’menetettyä’ oikeutta pitää kiinni suomalaisesta kulttuurista” (ema. 244). Haastattelemiani vanhemmat kertovat, miten päiväkodeissa toisaalta puhutaan suopeasti monikulttuurisuudesta, mutta samalla saatetaan pitää vierasperäistä nimeä liian vaikeana lausua. Aineistooni sisältyy myös lukuisia kertomuksia siitä, miten lapsen ei-toivottuun käytökseen on etsitty selityksiä ensisijaisesti ”sen toisen vanhemman” kulttuurista.

Alle kouluikäisten lasten vanhempien, ja erityisesti monien adoptiovanhempien, haastatteluista huokuu optimismi, usko siihen, ettei oma lapsi joudu kovin paljoa kärsimään ihonvärinsä vuoksi, että tämä on vahva ja sosiaalinen ja todennäköisesti pärjää. Tällainen vanhempien toiveikas eetos on tunnistettavissa myös muusta aineistosta, esimerkiksi adoptioperheiden tapaamissa tekemistäni havainnoista sekä alle kouluikäisten lasten adoptiovanhemmilta saamastani palautteesta koskien julkaisujani ja muita puheenvuorojani. Seuraava kolmevuotiaan lapsen adoptioäidin haastatteluote selittää hieman vanhempien optimismia:

”Yhtään tilannetta, jossa [lapsen] olisi suhtauduttu negatiivisesti ihonvärin johdosta, ei ole ollut. Välillä [kun lapsi oli pienempi] tuli vähän liikaakin ’Voi kun söpö’ kommentteja ja monet sanoivat, että hän on kuin nukke. Lapsi hän on eikä mikään nukke. Erityisesti vanhemmilla rouvilla on ollut taipumusta tällaiseen mutta se on vähentynyt kun [lapsi] on kasvanut. Yleensä suhtaudun näihin hymyilemällä ystävällisesti.”¹

Pienten (erityisesti adoptio-) lasten vanhempien optimismi perustuu ainakin osin heidän kokemuksiinsa. He eivät, eivätkä heidän pienet lapsensa, usein ole kohdanneet avointa rasismia tai suoraan negatiiviseksi luonnehdittavissa olevaa kohtelua. Vanhemmat, jotka itse eivät ole joutuneet kokemaan ja ajattelemaan rasismia, saattavat helposti kaikessa tietämättömydessään tuudittautua ajatukseen, ettei rasismia ole.

Päiväkotien työntekijät, joiden kanssa olen keskustellut paitsi äitinä myös erilaisissa koulutustilaisuuksissa, samoin kuin niin sanotut tavalliset

---

¹ Sähköposti (10.6.2001)

suomalaiset vanhemmat, tuntuvat pääsääntöisesti jakavan näkemyksen siitä, ettei pienten lasten arjessa, etenkin päiväkoteissa, voi olla rasismia. Edellä (ks. alaluku 2.2.) mainitsemani lasten ja lapsuuden viattomuutta korostavat diskurssit näyttävät elävän vahvasti päiväkotien arjessa. Monen tummaihoisen tai ”erininimisen” suomalaislapsen kertomukset, samoin kuin nuorten kertomat muistot, kyseenalaistavat ajatukset lasten viattomuudesta. Juuret muualla nousevat merkityksellisiksi lasten keskinäisissä kiistatilanteissa, erityisesti silloin, kun joku halutaan sulkea pois joukosta (ks. Lappalainen 2006). Nuoret muistelevat jo päiväkotiaikaa aikana, jolloin juuret Suomen ulkopuolelle alkoivat saada negatiivisia merkityksiä. Nuo merkitykset syntyivät ennen kaikkea lasten keskinäisissä riitatilanteissa, mutta niitä ovat tuottaneet myös muut ympäristön tavat suhtautua vieraisiin maihin ja kulttuureihin.

Ventovieraiden aikuisten rasistiset ja toisinaan hyvin julmat kommentit ovat jääneet osaksi monen tutkimusprosessin aikana kohtaamani nuoren lapsuusmuistoja. Olen kentällä kuullut monia kertomuksia siitä, miten vieraat aikuiset ovat tehneet jopa alle kouluikäisille lapsille selväksi, joko sanoin tai elehtien, sen, että heidän mielestään nämä lapset voisi tai pitäisi tappaa. Pienetkin lapset ovat myös saattaneet joutua kuulemaan aikuisiltakin kommentteja esimerkiksi oikeudestaan asua Suomessa tai omistaa tai tehdä jotain sellaista, mikä tavallisesti on lapsille sallittua. Jo hyvin pieninä monet lapset oppivat karttamaan humalaisia ja ”vihaisen näköisiä” setiä ja tätejä. He eivät myöskään voi luottaa siihen, että joku aikuinen tulee aina apuun, jos heitä kohdellaan huonosti.

Vaikka monilla informanteillani on ollut edellä kuvatun kaltaisia kokemuksia jo varhaislapsuudessaan, toiset näyttävät säästyvän avoimelta ja vihamieliseltä rasismilta aina kouluikänsä asti.

Rasismi koulumaailmassa

Koulun aloitus on suuri muutos, mikä näkyy paitsi kohdejoukkoon kuuluvien haastatteluissa myös vanhempien haastatteluissa. Uteliaat eivät ole enää ”vanhempia rouvia” vaan ikätovereita, muita lapsia. Lapset joutuvat nyt kohtaamaan tilanteet yksin, ilman vanhempien tai päiväkodin henkilökunnan

antamaa suojaa. Vanhemmille tämä tarkoittaa usein sitä, että he alkavat valmentaa lapsiaan paitsi ympäristön kohtaamiseen yksin, ja oman erilaisuuden uudenlaiseen käsittelyyn, myös sen esittelyyn. Tästä kertoo seuraava kahdeksanvuotiaan lapsen (adoptio)äidin haastatteluote:

”Ehkä [lapselle] eskarin alkuviikot olivat hankalimpia, kun kaverit tenttasivat häneltä kaikkea mahdollista [syntymämaasta] ja hänen [biologisista] vanhemmistaan. Nykyään kun on ollut tulossa joku lapselle uusi tilanne, esimerkiksi koulun aloitus tai harrastuksen aloitus tai leiri, niin olemme etukäteen keskustelleet siitä, että joku tai jotkut varmaan kyselevät mistä hän on kotoisin. [...] Luulen että tämä tapa on auttanut lapsiamme, yleensäkin se, että he voivat ja pystyvät ulkopuolisten kanssa puhumaan avoimesti omasta taustastaan.”²

Kaikissa kodeissa ei tarjota lapsille tällaista selviytymisstrategiaa. Toinen, vuotta nuoremman adoptiolapsen äiti kirjoittaa: *”Olen opettanut myös tyttölenni, että meidän perheen asiat ovat meidän ja niistä ei tarvitse kertoa, selittämistä puhumattakaan”*.³ Joka tapauksessa moni lapsi kohtaa tuon selittämivelvollisuuden viimeistään aloittaessaan koulun.

Lasten ja nuorten kertomuksissa koulu näyttäytyy omana erityisenä maailmanaan, josta koti ja vanhemmat ovat varsin kaukana. Vanhemmat, niin haastatellut kuin muutkin, sen sijaan kertovat yhteydenotoistaan kouluun. Toisinaan ne ovat olleet seurausta koulussa tapahtuneista nimittelyistä ja muusta kiusaamisesta, toisinaan eräänlaista vanhempien ennaltaehkäisevää työtä. Viittaukset tilanteisiin, joissa koulusta olisi otettu yhteyttä kotiin, ovat harvinaisempia. Joillain vanhemmilla on hyviä kokemuksia yhteistyöstä opettajien kanssa, mutta olen kuullut myös monia tarinoita, jotka ovat saman sisältöisiä kuin seuraava, ekaluokkalaisen lapsen äidin kertoma:

”Koulu on ollut yksi hirveä painajainen. Tyttö on eloisa ja vilkas ja kaikessa mukana. Haukkuvat vitun perkeleen hylätyksi kiinalaiseksi. [Ker-

---

² Sähköposti (23.7. 2001)

³ Kirje (24.11.2003)

too, että koulussa on paljon eri kansallisuuksia, mistä syystä] *keinojakin on kehitetty, mutta ei vaan pure. Minua äitinä ei myöskään enää jakseta kuulla. Ja tätä pulmaa opettajat eivät tunnu kykenevän ymmärtämään. Pääväkкодissa selvittiin jokasyksyisellä viikon itkulla. Koulussa pahimman pattitilanteen pelasti kotinurkilta tuttu isompi romanityttö, joka otti ka vereineen tyttöni välitunneilla suojelukseen.*⁴

Tilanteet lasten elämässä voivat myös muuttua nopeasti. Vuonna 2001 haastattelemanı tuolloin ala-asteikäinen tyttö kertoi, ettei häntä itseään ole koskaan kiusattu koulussa siitä, että hänen isänsä on ulkomaalainen. Ainoastaan naapurin tytöt olivat joskus kiusanneet. Viisi vuotta myöhemmin tytön äiti kertoo, että seuraavalla asuinpaikkakunnalla koulukiusaaminen oli mennyt todella pahaksi. Sen jälkeen taas uudelle paikkakunnalle muutettaessa tyttö oli ehdottomasti kieltänyt kertomasta kenellekään ulkomaalaisesta isästään.⁵

Suomalaista monikulttuuristuvaa koulumaailmaa ja siinä esiintyvää rasismia on tutkittu jonkin verran. Niin suomalaisten opettajien (esim. Talib 1999) ja koululaisten (esim. Virrankoski 1994 ja 2001; Suurpää 2002; Ervasti 2006) asenteita, kuin maahanmuuttajien ja heidän lastensa kokemuksia sekä nuorten keskinäistä vuorovaikutusta (esim. Keskisalo & Perho 2001; Keskisalo 2001 ja 2003; Tolonen 2002; Harinen 2003) käsittelevät tutkimukset kertovat, että rasismi on koulumaailmassa vahvasti läsnä oleva ilmiö. Tästä huolimatta esimerkiksi valtakunnallisessa peruskoulun opetussuunnitelmassa ei puhuta rasismista, ainoastaan suvaitsevaisuudesta (Suurpää 2005).

Koulumaailmaan ja opettajien näkemyksiin tutustuminen on ollut tärkeä konteksti, johon kiinnittää tai rinnastaa lasten ja nuorten kertomuksia koulusta.⁶ Työskennellessäni opettajien parissa esimerkiksi erilaisissa kou-

⁴ Äidiltä saamani kirje (marraskuu 2003).

⁵ Puhelinkeskustelu (elokuu 2006).

⁶ Vuosina 2000–2006 olen luennoinut opettajiksi opiskeleville eri opettajankoulutuslaitoksissa ja kouluttanut jo pelkästään Opetusalan koulutuskeskuksen kursseilla arvioni mukaan yli sataa opettajaa. Kouluttajana olen keskittynyt maahanmuuttajaoppilaiden asioihin, monikulttuurisuuteen ja rasismiin. Katson saaneeni varsin hyvän kuvan opettajien

lutustapahtumissa olen havainnut, että monet opettajat ovat hyvin kokeemattomia mitä tulee rasismien kysymysten pohtimiseen ja käsittelyyn. Kerrottuani opettajille tai opettajiksi opiskeleville haastattelemieni lasten ja nuorten kokemuksista, ja muista Suomessa tehdyistä rasismia käsittelevistä tutkimuksista, monet ovat näyttäneet olleen avoimesti yllättyneitä siitä, että kouluissa on rasismia.

Ehkä tutkijan ja adoptioäidin rooleistani johtuen olen itse kohdannut opettajien taholta varsin vähän suoranaisia avoimen rasistisia asenteita, vaikka olen kyllä törmännyt sellaisiinkin. Olen keskustellut esimerkiksi erään peruskoulun rehtorin kanssa, jonka mielestä ”neekereistä pitää puhua vain silloin, kun lapsille opetetaan, että ihmiskunta koostuu eri roduista”.⁷ Rasismia kyseinen rehtori sanoi vastustavansa. Usein kuulee väitettävän, että rotuoppiin kuuluvat enää vain iäkkäimpien suomalaisten ajatusmaailmaan. Omat havaintoni eivät tue näitä väitteitä. Jos huomattava osa peruskoululaisistakin vielä 2000 luvulla ajattelee vanhojen rotuoppien mukaisesti (Ervasti 2006) on selvää, ettei koululaitos ole pystynyt tässä asiassa täyttämään sille asetettua sivistystehtävää. Huomioni tällä kentällä on kuitenkin kohdistunut ensisijaisesti opettajien erilaisiin tapoihin vähätellä rasismia, sekä siihen, miten opettajilla näyttäisi olevan taipumus selittää ja nimetä erilaiset tapahtumat pääsääntöisesti joksikin muuksi kuin rasismiksi. Vaikka konfliktitilanteissa on usein kyse erilaisten asioiden yhteen kietoutumisesta, uhrin näkökulmasta on tärkeää, ettei rasismien osuutta tapahtumiin vähätellä tai ohiteta.

Opettajien ja lasten todellisuuksien eroista kertoo seuraava esimerkki. Olin luennoimassa rasismista opettajille tarkoitetulla täydennyskoulutus-kurssilla. Eräs opettaja kertoi, ettei rasismi ole ollut ongelma heidän koulussaan, jossa opettajan mukaan kaikki olivat jo tottuneet koulun muutamiin

---

valmiuksista näiden kysymysten käsittelyyn, koska näissä koulutustilaisuuksissa on käyty paljon keskustelua. Joillain kurseilla opettajat ovat myös pyynnöstäni tuottaneet minulle kirjallisesti kokemuksiaan ja ajatuksiaan osaksi tutkimusaineistoani. Tuo aineisto on kiinnittänyt huomioni esimerkiksi siihen, miten vahvasti erilaiset stereotyypit voivat ohjata opettajien (kin) ajattelua silloinkin, kun he pyrkivät tietoisesti tunnistamaan niitä ja niiden vaikutuksia omassa ajattelussaan ja toiminnassaan.

⁷ Muistinvarainen puhelinkeskustelu vuodelta 2001. Olin ottanut yhteyttä kyseiseen rehtoriin kysyäkseni, onko hän tietoinen siitä, että koulun www-sivujen yhteyteen joidenkin oppilaiden tekemät henkilökohtaiset kotisivut olivat avoimen rasistisia.

ulkomaalaistaustaisiin. Hän mainitsi esimerkkinä yhden oppilaansa, jonka tunnistin opettajan kuvauksen perusteella yhdeksi haastateltavistani. Sain myöhemmin vielä varmistuksen asiaan. Luennollani olleen opettajan mukaan tämä nuori ei ollut kohdannut rasismia koulussa. Kyseinen nuori oli kuitenkin vain hieman aiemmin kirjoittanut minulle pitkän kuvauksen saman koulun toisesta opettajasta. Kuvauksen perusteella tuon toisen opettajan näkemykset ja toiminta olivat selvästi rasistisia, minkä olivat todenneet myös muut oppilaat. Huomionarvoista esimerkissä on paitsi se, millaisella varmuudella opettajat saattavat puhua oppilaittensa kokemuksista, myös se, ettei tämä opettaja joko tiennyt työtoverinsa asenteista ja käytöksestä tai halunnut tuoda niitä esiin rasismia käsittelevällä kursilla.

Kouluikäisten lasten ja erityisesti nuorten kertomuksissa myös harrastukset näyttäytyvät paikkoina, joissa erilaisuutta usein neuvotellaan. Rasismi ilmenee harrastuksissa paitsi toisinaan lapsiin ja nuoriin muiden taholta kohdistuvana avoimena rasismina, myös rasismien värjättäminä ajattelu- ja puhetaapoina. Poika, joka isän mukaan oletetaan poikkeuksesta ”liikunnalliseksi ja rytmitajuiseksi”, pohtii itse vakavissaan voiko hänestä tummaihoisena koskaan tulla suomalaista jääkiekkoilijaa. Kun uimakoulun opettaja valitsee uimakoululaisista vierelleen tummaihoisen tytön ja huutaa sitten ”Nyt leikitäänkin kuka pelkää mustaa miestä”, pieni tyttö näyttää siltä kuin hän haluaisi hukuttautua. Eräs adoptoitu nainen muistelee seuraavasti: *”Kun meillä oli sitten koulussa kaikkia tällaisia kilpailuja [alkaa nauraa], juoksukilpailuja, niin tavallaan ne aatteli kaikki nää ihmiset, että kun tolla on tommonen tumma iho, kun ne oli kattellu kaikki näitä Sidneyn olympialaisia ja näitä, niin ne ajatteli että tosta tulee varmaan joku maratoonari [kertoo väliin pitkän tarinan siitä, miten hänet oli pakotettu koulujen väliseen juoksukilpailuun] Mä olin viimeinen, ja tulin ihan itkusena sieltä, niin siihen se loppu.”*⁸

Erityisesti vain maahanmuuttajien parissa työskentelevät opettajat, joita olen myös kouluttanut ja tavannut muissakin yhteyksissä, näyttävät poikkeavan niin kokemuksiltaan kuin asenteiltaan monista kollegoistaan. Monet heistä puhuvat rasismista yhtenä oppilaittensa elämässä vahvasti vaikuttavana asiana. Keskeinen osa monikulttuuristuvassa koulumaailmassa tarvittavaa

---

⁸ Otteet päiväkirjamuistiinpanoista ja haastatteluista.

ammattitaitoa näyttäisi tulevan ennemminkin kokemuksen kuin koulutuksen kautta, mikä kertoo jotain koulumaailmasta ja muutoin niin arvostetusta suomalaisesta opettajankoulutuksesta. Monien informanttien kertomuksista välittyy pettymys opettajiin, heidän kykyynsä ja haluunsa vastustaa rasismia ja tukea rasismia kohdanneita lapsia (vrt. Hällgren 2005, 334).

Neuvotteluja nuorisokulttuurien kentillä

Eri nuorisokulttuureilla, omanlaisinaan alakulttuureina, on selvästi toisistaan poikkeavia suhtautumistapoja rasismiin, mihin nuoret toisinaan viittaavat puhuessaan esimerkiksi ”skineistä” tai ”hiphoppareista” (ks. myös esim. Keskisalo & Perho 2001; Hilden-Paajanen 2005). Tässäkin tutkimuksessa haastateltavat viittaavat toisinaan erilaisiin nuorisokulttuureihin, mutta haastatteluaineistossa nuo viittaukset jäävät kuitenkin varsin vähäisiksi, mikä selittynee pitkälti sillä, että haastateltujen joukko koostuu niin eri ikäistä lapsista ja nuorista.

Nuorten kertomuksissa nousee esiin se, miten eri nuorisokulttuurit tarjoavat erilaisia mahdollisuuksia olla ”muuta(kin) kuin suomalainen”. Aineistossa on myös viittauksia nuorisokulttuurienkin vahvistamiin stereotyyppioihin vaikkapa aasialaisista miehistä joidenkin taistelulajien taitajina tai tummaihoisista erityisen rytmitajuisina. Kun joku kertoo välttävänsä reggae-klubeja välttyäkseen leimautumiselta ja siltä, että tulisi kohdelluksi tietynlaisena ”afrikkalaisena miehenä”, toinen kokee ulkonäkönsä antavan jonkinlaista lisäarvoa tietyissä nuorten ”biletyspaikoissa”. Asema rodullistetuissa hierarkioissa voi määrittää sitä, mikä kenellekin on suotavaa, tai mikä on muiden silmissä ihailtavaa. Nuorisokulttuurit, ja erityisesti kaupallistuneet populaarikulttuurit, tarjoavat yhden kentän, jolla voi tarkastella rodullistettujen identiteettien rakentumista. Ne toisaalta mahdollistavat mutta myös rajoittavat erilaisia rodullistettujen rajojen ylityksiä (Maira 2000, 331). Tiettyllä pukeutumiskoodilla ”valkoinen” voi tuntea olonsa kotoisaksi reggae-klubeilla, missä ”ei-valkoisen” katsotaan olevan automaattisesti ”omalla paikallaan”, myös ilman minkäänlaisia alakulttuurin tunnusmerkkejä. Toisaalta, jonkin nuoriso- tai alakulttuurin tunnusmerkit ”ei-valkoisen” yllä saatetaan

tulkita aivan toisin kuin ”valkoisen” kohdalla. Mikä ”valkoisen” kohdalla voi olla rohkeaa pukeutumista tai ”cool”, saattaa tummaihoisen päällä merkita tämän ”just jostain Afrikasta tulleeeksi”, tai ”rättipääksi”.⁹

Nuorisokulttuureja ja nuorten harrastuksia koskeva aineisto painottuu nuorten haastateltavien ja muiden tutkimukseen osallistuneiden kertomuksiin. Olen hyödyntänyt myös erilaisia mediatekstejä ja niin kotimaista kuin ulkomaistakin tutkimuskirjallisuutta. Havainnointi näillä foorumeilla jäi vähäiseksi ja sattumanvaraiseksi. En silti katsonut välttämättömäksi laajentaa kenttätyötä lähtemällä aktiivisesti ja systemaattisesti havainnoimaan erilaisia nuorison toiminnan ja nuorisokulttuurien kenttiä.

Suomalaista nuorisokulttuuria ovat läsnäolollaan muuttamassa myös maahanmuuttajanuoret. Tarkoitan heillä tässä sellaisia ulkomailla syntyneitä, Suomeen muuttaneiden perheiden lapsia, joiden molemmat vanhemmat ovat kotoisin Suomen ulkopuolelta. Nuorten toimintakentillä kohtaamiset muualta tulleiden kanssa ovat erilaisia kuin aikuisten maailmassa. Aikuisten kohdalla kielivaikkeudet eristävät maahanmuuttajia muusta väestöstä selvemmin kuin lasten ja nuorten ympäristöissä. Eroa maahanmuuttajien ja muun aikuisväestön välille rakentaa myös se, että ainakin tietyt maahanmuuttajaryhmät ovat yliedustettuina työttömien joukossa ja matalapalkka-aloilla. Suomalaisten nuorten suhde, tai oikeammin suoranainen pakko neuvotella jonkinlainen suhde erilaisiin maahanmuuttajiin (ks. Suurpää 2002), on yksi asia, joka erottaa lapset ja nuoret vanhemmista suomalaisista. Henkilölle, jolla itselläänkin on juuret toisaalle, suhteen luominen erilaisiin maahanmuuttajaryhmiin on kuitenkin erilainen prosessi kuin niille lapsille ja nuorille, joiden suomalaisuutta ympäristö ei kiistä. Usein ajatellaan, että yhteiskunnan monikulttuuristuessa ”erilaisten” asema helpottuu. Vaikka muutama haastateltava ja tutkimukseen osallistunut nuori tyrää tällaisen optimisminä, tämä toive toistuu myös monien kohdejoukkoon kuuluvien nuorten puheissa. Vaikka se, että ympäristössä on muitakin ”samanlaisia kuin minä”, on monessa mielessä tärkeää ja positiivista, asia ei ole aivan näin yksinkertai-

---

⁹ Erään alle kouluikäisenä Afrikasta Suomeen muuttaneen nuoren naisen kertomus siitä, mitä oli tapahtunut kun hän oli lähtenyt klubille vaaleaihoisen suomalaisystävänsä kanssa samanlaisissa huiveissa.

nen, kuten eräs nuori nainen kirjoitti kommentoidessaan pyynnöstäni yhtä artikkelikäsitteistäni:

”Yksi huomio tuli mieleeni [...] rasismien kohteena olemisen tuottama rasismi syrjityn ryhmän sisällä. Kuinka rasismien kohteena olevan käyttäytyminen ja sosiaalisen hyväksymisen tavoittelu johtaa henkilön tietoisesti hakemaan asemaa, jossa häntä ei yhdistettäisi syrjittyyn ryhmään [...] Äidin kanssa juttelimme tästä ja kummatkin muistivat minun nuoruudessani olleen vaiheen, jolloin minulle oli kauhu ja pelko joutua samaan kouluun lähistöllä asuvan mustan pojan kanssa. Olimme tämän pojan kanssa koko lähiseudun ainoat värilliset lapset. Minulla ilmeisesti oli pelko siitä, että meistä leivotaan koulussa yksi kasvoton ja helposti syrjittävä möykky [...]. Karttelin tätä poikaa.”

Tutkimuksen kohdejoukon voi jakaa kahteen ryhmään sillä perusteella, minkä verran heidän omassa ympäristössään on ollut muita heidän laillaan samalla tavalla erilaisia. Tämä jako rakentuu ennen kaikkea iän mutta myös asuinpaikan mukaan: nuoret aikuiset ja monet pienillä paikkakunnilla asuneet ovat olleet ainoita tai niitä harvoja ”erilaisia”, kun taas useimmat pienet lapset ovat jo saaneet kasvaa ympäristössä, joissa on huomattavasti enemmän heidän kaltaisiaan, esimerkiksi ulkomaalaisten lapsia tai muita adoptoituja. Silti nuoremmatkin löytävät itsensä usein sellaisista tilanteista, joissa he ovat ”ainoita erilaisia”, tai joissa ”toisen samanlaisen” kohtaaminen voi olla tilanteesta riippuen joko helpottava tai hämmentävä kokemus.

Kuinka suomalaista on suomalainen rasismi?

Niin haastatteluissa kuin muussakin aineistossani nuoret esittävät asiat ennen kaikkea suomalaisina ilmiöinä. Toisinaan tämä tapahtuu yksinkertaisesti nimeämällä asiat suomalaisiksi, toisinaan vertailemalla Suomessa koettua muualla koettuun. Monet tapaamani nuoret ovat asuneet tai muutoin viettäneet paljon aikaa myös ulkomailla. Suomalaisen yhteiskunnan erityisyy-

suhteessa rasismiin toistuu myös yleisissä puhetavoissa ja joskus tutkimusteksteissäkin, esimerkiksi kun korostetaan sitä, miten jotkut ilmiöt ovat Suomessa niin uusia.

Olen itsekin etsinyt selityksiä ihmisten kokemuksille ennen kaikkea ympäröivän yhteiskunnan rakenteista ja suhteista ja kulttuurisista merkitysjärjestelmistä käsin. Tutustuminen Suomen ulkopuolella tehtyyn, lasten ja nuorten kokemuksia lähtökohtana pitävään rasismia käsittelevään tutkimukseen on, ehkä edellä mainituista syistä, yllättänyt ennemminkin kertomusten ja kokemusten samankaltaisuudella kuin eri maiden välisillä eroilla. Muissa maissa tehtyjen tutkimusten aineisto-otteita lukiessa on monesti tuntunut siltä, että kyseessä voisi olla oma aineistoni, vaikka kertomusten ja kokemusten tapahtumapaikkana ovat olleet esimerkiksi Ruotsi (esim. Sawyer 2000 ja 2002; Motsieloa 2003; Hällgren 2005) tai Iso-Britannia (esim. Howarth 2002 ja 2004; Mac an Ghaill & Haywood 2003; Archer & Francis 2005; Harris 2006) tai Kanada (esim. Kelly 1998; Mahtani 2002, 79). Näissä tutkimuksissa monet lasten ja nuorten kertomukset rasismista, tai siitä, miten heidän kuulumisensa ympäröivään yhteiskuntaan kyseenalaistetaan, ovat hyvin samankaltaisia kuin tässä tutkimuksessa.

Edellä luetelluilla mailla on, verrattuna Suomeen ja verrattuna myös toisiinsa, hyvin erilaiset siirtolaisuushistoriat, väestörakenteet, monikulttuurisuuspolitiikat ja, ainakin jossain määrin, myös erilaiset perinteet käsitellä julkisuudessa rasismia kysymyksiä. Silti nuorten kokemuksissa ympäröivän yhteiskunnan tavat kyseenalaistaa jonkun kuuluminen siihen yhteiskuntaan jossa hän elää, samoin kuin kokemukset avoimesta rasismista, näyttävät samanlaisina: tietynlaiset katseet, jatkuvat utelut alkuperästä, vaatimukset henkilöhistorian avaamisesta ventovieraille, nimittelyt (erityisesti n-sanalla), koulukiusaaminen, väkivallan uhka ja monet muut tässäkin tutkimuksessa esiin tulevat asiat. Paljon yhtäläisyyttä löytyy myös eri maiden nuorten näkemyksissä aikuisten, niin omien vanhempien kuin esimerkiksi opettajien, kyvyttömyydestä nähdä ja ymmärtää lasten ja nuorten rasismia kokemuksia ja niiden vaikutuksia heidän hyvinvointiinsa.

Erot, mitä tulee rasismia kokemuksiin ja tapoihin käsitellä niitä, näyttävät eri maissa tehtyjä tutkimuksia vertailtaessa ennemminkin tiettyjen

ryhmien välisinä kuin asuinmaasta johtuvina.¹⁰ Maahanmuuttajiksi nimettyjen, adoptoitujen tai ulkomaisessa tutkimuskirjallisuudessa ”mixed race” tai ”transracial” kategorioihin asetettujen välillä on nähtävissä eroja myös siinä, minkälaista rasismia he ovat kokeneet, mutta selvemmin erot näkyvät heidän mahdollisuuksissaan neuvotella omia rasismin kokemuksiaan. Toisaalta, tiettyjen ryhmien kokemuksia esittelevät tekstit osoittavat, että ryhmien sisälläkin on huomattavia yksilöiden välisiä eroja näissä asioissa (esim. Gillem & Cohn & Thorne 2001; Harris 2006).

Minkälaisia johtopäätöksiä edellä sanotusta sitten pitäisi tehdä? Ainakin nuo havainnot ovat vähentäneet paineita etsiä jotain yhtä tai yleistä rasismin kokemuksesta tai rodullistettua identiteettiä (vrt. Root 2002). Ulkomainen tutkimuskirjallisuus muistuttaa myös siitä, että rasismi ei mitenkään automaattisesti häviä yhteiskunnasta esimerkiksi yhteiskunnan monikulttuuristumisen myötä. Se on myös vahvistanut näkemystäni siitä, että pystyäkseen vastustamaan rasismia ja selviytyäkseen rasismin kokemuksistaan yksilöt tarvitsevat lähelleen sellaisia muita ihmisiä, joiden kanssa he voivat jakaa ja käsitellä kokemuksiaan (esim. Tatum 1999; Harris 2006). Lasten ja nuorten on kuitenkin vaikeaa rakentaa tällaisia sosiaalisia turvaverkostoja, ellei heidän lähiympäristönsä auta heitä siinä.

Rasismi Suomessa ei ilmenemismuodoiltaan välttämättä poikkea rasismista monissa muissa maissa, mutta ympäristöissä, joissa rasismista ei keskustella, omien rasismin kokemusten käsittely on erityisen hankalaa. Rasismin tuottamissa yhteiskuntasuhteissa etuoikeutetun asemaan asemoituneen on vaikeaa, tai mahdotonta, siirtyä sellaiseksi lähimmäiseksi, joka ”ymmärtää siksi, että on itse kokenut aivan samanlaisia asioita.” Yhteiskunnan monikulttuuristuminen luo Suomessakin jatkuvasti uusia tilanteita ja kohtaamisia, joissa rasismin kysymykset ovat läsnä. Tarttumalla näihin tilaisuuksiin voimme kuitenkin oppia, muuttaa asioita ja samalla muuttua. Voimme osal-

---

¹⁰ Rasismin määrään en voi tässä ottaa kantaa, vaikka esimerkiksi jotkut ulkomaillakin asuneet informantit ovat korostaneet kohdanneensa rasismia Suomessa enemmän kuin missään muualla. Kaksi ruotsalaista rasismin tutkijaa on myös kertonut minulle omista informanteistaan, jotka ovat sanoneet muuttaneensa Suomesta Ruotsiin koettuaan Suomen liian rasistisena yhteiskuntana. Yksi haastattelemistani nuorista kertoi asuneensa lapsena Ruotsissa ja tulleen siellä usein kiusatuksi koulussa siksi, että oli suomalainen.

listua rasismiin vastustamiseen ja tukea niitä, jotka tarvitsevat tukea, harottivatpa omat juuremme mihin suuntiin hyvänsä.

5.2. Artikkeleista rakentuva kertomus

Artikkelin (I) *Rasismi – oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia* kirjoittamista on motivoinut tutkimusprosessin tuottama tieto siitä, miten vaikeaa rasismiin ja siihen läheisesti kytkeytyvien asioiden käsittely Suomessa on. Väitteeni koskee niin tutkimusta, julkista keskustelua kuin yksilöiden mahdollisuuksia tuoda esiin rasismiin kokemuksiaan. Tutkimusprosessi kokonaisuudessaan on tuottanut sen johtopäätöksen, että yksilöiden rasismiin kokemusten ymmärtäminen ja selittäminen edellyttää avoimuutta erilaisille lähestymistavoille ja mahdollisimman laajoille rasismiin määritelmille. Erilaisten rasismiin määritelmien esittelyn ja tarkastelun tarkoituksena on tässä rakentaa sekä suomalaisesta yhteiskunnasta että rasismista ilmiönä sellainen taustoittava kuvaus, jonka avulla tarkemmat tutkimuskysymykseni (muut artikkelit) saavat lisää perusteluja. Esittelen rasismia ilmiönä nojautuen sekä kotimaiseen että ulkomaiseen tutkimukseen. Kotimainen tutkimus kertoo, mitä rasismista Suomessa jo tiedetään. Samalla koettelen mahdollisuuksia kotouttaa muualla tehtyä rasismiin tutkimusta suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenevän rasismiin tunnistamiseen ja tutkimiseen. Keskustelu rasismista Suomessa edellyttää keskustelua käsitteistä ja niiden erilaisista merkityksistä. Poliittiset lähtökohtansa tunnustavan tutkimuksen yhdeksi tulokseksi voi ajatella tuohon keskusteluun osallistumisen, mihin tämä artikkeli, ja kirja, jossa se on julkaistu, pyrkii.

Edellä mainittu artikkeli (I) esittelee valkoisuuden yhtenä suomalaiselle yhteiskunnalle ja suomalaisuudelle annettuna määritelmänä. Tutkimussubjekteille, rasismia kokeneille lapsille ja nuorille sekä heidän vanhemmilleen, ”suomalainen” on olemassa aina myös – tai ennen kaikkea – merkityksessä ”valkoinen suomalainen”. En siis ole voinut ohittaa keskustelua valkoisuuden merkityksistä. Artikkelissa (II) *Am I still white? Dealing with the colour trouble* tiivistän rasismiin tutkimuksen kentällä viime vuosina paljon keskustelua tuottaneen valkoisuuden tutkimuksen (whiteness studies) keskeisiä

kysymyksiä ja väittämiä, ja tarkastelen niitä suhteessa tämän tutkimuksen lähtökohtiin. Artikkelia motivoivat myös metodologisista sitoumuksistani kumpuavat tutkijan paikantumisen ja refleksiivisyyden vaatimukset (ks. myös Rastas 2005). Nämä voi tässä tutkimuksessa kiteyttää seuraavaksi kysymykseksi: Miten tutkimuksen kulkuun vaikuttaa se, että Suomessa ei-valkoiseksi kategorisoituja lapsia ja nuoria tutkii ”valkoinen äiti”.

Artikkelissa (II) esitetty lyhyt kuvaus siitä ”miten suomalaisista tuli valkoisia” tiettyjen historiallisten prosessien seurauksena rakentuu viittauksista muiden tutkimuksiin. Omina tutkimustuloksiani sen sijaan esitän tämän artikkelin kohdalla kahta asiaa. Ensinnäkin artikkeli esittää yhden mahdollisen mallin, metodisen idean, jonka avulla voi tarkastella tutkijan tai yleensä yksilön aseoitumista rodullistettuihin suhteisiin ja hierarkioihin, ja jossain määrin myös tuon aseoitumisen merkityksiä tutkimusprosessille. Toiseksi, artikkelin rakentama kuvaus tuottaa argumentteja ja kysymyksiä, jotka mielestäni pakottavat tai ainakin kehottavat tarkastelemaan kriittisesti essentialistisia kategorisointeja myös silloin, kun ne esitetään rasismien vastustamisen hengessä.

Lähtökohtani on ollut se, että antirasistinen tutkimusagenda edellyttää kaikkien rasismien seurauksena syntyneiden kategorisointien ja identiteettien – siis myös valkoisuuden – kriittistä tarkastelua. Menetelmänäni tässä on ollut peilata erilaisissa diskursseissa esitettyjä yleisiä valkoisuuden määritelmiä tutkimusaineistooni: sekä omiin subjektiivisiin kokemuksiini että siihen, miten kentällä kohtaamani lapset, nuoret ja heidän vanhempansa, ovat aseoineet minut. Tämä analyysi osoittaa, miten yksilön, ”valkoisenkin”, on vaikeaa ja suorastaan mahdotonta torjua rodullistavaa kategorisointia, ja miten se, halusimme tai emme, on aina vaikuttamassa kokemuksiimme ja sen myötä tietoomme maailmasta (tästä myös ks. artikkeli IV). Analyysi osoittaa kuitenkin myös sen, että näitäkin kategorisointeja voi ja tulee kyseenalaistaa, ja että rasismien tuottamien essentialisoivien kategorioiden kyseenalaistaminen on yksi varteenotettava antirasistinen strategia. Väripuheen ja muun rodullistavan kategorisoinnin kriittinen tarkastelu on erilaisten aseoitumistemme tilanteisuuden ja niissä tapahtuvien mahdollisten muutosten näkyväksi tekemistä. Näin tulemme samalla kyseenalaistaneeksi alistussuhteita sisältävien rakenteiden pysyvyyttä ja ehdottomuutta.

Edellä mainittu artikkeli (II) aloittaa myös tutkimukseni kohteena olevien lasten ja nuorten arjesta kertomisesta. Jos rasismien tuottama värilinja jakaa perhettä, todellisuus voi samassakin kodissa olla hyvin erilainen lapsille ja heidän vanhemmilleen. Tätä teemaa työstän jonkin verran useimmissa artikkeleissa, mutta sen tarkempi analyysi jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle siksi, että kysymyksen tarkastelu olisi helposti siirtänyt painopisteen vanhempien kokemuksiin ja toimintaan, mitä en halunnut tehdä.

Varsinaisesti lasten ja nuorten arjen kokemusten kuvaus alkaa artikkelissa (III) *Katseilla merkityt, silmin nähden erilaiset. Lasten ja nuorten kokemuksia rodullistavista katseista*. Julkista keskustelua rasismista ja sen vaikutuksista hallitsevat yleensä aikuisille tärkeinä näyttäytyvät teemat: yhteiskuntarauhaa uhkaava rasismi, rasistinen väkivalta, syrjintä työmarkkinoilla ja niin edelleen. Sitä, että ihmiset tuijottavat ja katsovat tietyillä tavoilla, harvoin uskalletaan edes määritellä rasismiksi tai siitä johtuvaksi asiaksi. Lasten kertomusten analyysi kuitenkin osoitti, miten merkityksellisiä muiden katseet, siis pelkät katseet, voivat olla. Aikuiset määrittelevät helposti lasten kokemukset vähäisiksi ja vähäpätöisiksi. Keskittymällä vain katseisiin ja niiden merkityksiin lapsille ja nuorille artikkeli pyrkii muistuttamaan siitä, että lapset ja nuoret kokevat asiat osin eri tavoin kuin aikuiset. Muiden katseista joka päivä rakentuva erilaisuus ja toiseus ei ole vähäpätöinen asia, jos se muodostuu keskeiseksi osaksi yksilön identiteettiä.

Tämä artikkeli (III) osoittaa myös, että ”ihonvärin” havaitseminen on paitsi katsojasta myös tilanteesta riippuvaista. Se kulttuurinen kuvasto – satukirjoitteen, mainoksineen ja lakupapereineen – joka suuntaa havaintojamme, ei siis ole merkityksetön. Vähäpätöisinä pidetyt asiat voivat olla merkityksellisiä paitsi lasten myös aikuisten maailmassa. Antirasismien strategioiksi tämä artikkeli tarjoaa vaatimusta tunnistaa ja tunnustaa erilaisten ryhmien erilaiset rasismien kokemukset ja niiden merkityksellisyys silloinkin, kun ne jostain näkökulmasta katsottuna näyttäytyvät toissijaisina kysymyksinä. Se muistuttaa myös siitä, että asenteiden muuttuminen edellyttää myös ympäröivän kulttuurin muuttumista. Tasa-arvoisten kohtaamisten todennäköisyys on pienempi ympäristössä, jossa vallitsevat kulttuuriset kuvastot

määrittävät jotkut alempiarvoisiksi.¹¹ Tällaisessa kulttuurissa rasismien vastustaminen on vaikeaa.

Artikkeli (IV) *Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua?* kertoo lasten ja nuorten mahdollisuuksista käsitellä omia rasismien kokemuksiaan muiden ihmisten kanssa. Se tuo näkyviin sen, miten vaikeaa henkilökohtaisista rasismien kokemuksista puhuminen on, ja miten nuoret ovat haluttomia jakamaan rasismien kokemuksiaan paitsi valtaväestöön kuuluvien kavereiden myös omien vanhempiensa kanssa. Johtuen osin myös siitä, etteivät lapset puhu kokemuksistaan, ympäristö elää siinä kuvitelmassa, ettei rasismi vaikuta lasten arjessa. Kun tätä vielä aletaan toistaa jonkinlaisena totuutena, esimerkiksi vanhempien ja opettajien suulla, lasten on entistä vaikeampaa kertoa murheistaan. Ympäristössä, jossa rasismista ei keskustella, lapset eivät myöskään opi puhumaan siitä. Heille ei anneta siitä puhumiseen tarvittavia käsitteitä, eikä argumentteja, jotka voisivat auttaa silloin kun rasismia olisi mahdollista vastustaa.

Onkin tärkeää kysyä miksi lapset eivät voi puhua aiheesta. Artikkelissa (IV) olen löytänyt vastauksia tähän niin lasten yhteiskunnallisesta asemasta kuin kulttuurissamme vallitsevista tavoista määritellä rasismia. Analyysi tuo näkyviin sen, miten ainakin lapsen näkökulmasta vastuu rasismien vastustamisesta jää usein lapselle itselleen, silloinkin, kun hänellä ei ole tosiasiallista valtaa sen vastustamiseen. Toisinaan aikuiset suoraan vetäytyvät vastuustaan,

---

¹¹ Marraskuussa 2006 keskustelu rasistisiksi luokiteltavissa olevista kuvastoista oli varsin kiihkeää etenkin erilaisilla internetin keskustelupalstoilla ja joidenkin lehtien sivuilla. Keskustelun oli kirvoittanut vähemmistövaltuutetun esitys, että Brunberg-makeistehtaan Suikko-makeisrasia (ent. ”Neekerinsuikko”) sekä Fazerin lakritsipatukoiden käärepapereiden kuva ovat loukkaavia ja niistä tulisi luopua. Monissa puheenvuoroissa vähemmistövaltuutetun esitystä pidetään kohtuuttomana poliittisen korrektiuden vaatimuksena, tai suorastaan hävyttömänä suomalaisen ”kansallisomaisuuteen” kajoamisena. Juuri nämä samaiset tuotteet esiintyvät moneen otteeseen aineistossani, kaikkea muuta kuin harmittomina tai hauskoina kuvastoina. Nähtyäni ja kuultuani miten lapset reagoivat kyseisiin tuotteisiin olen vakuuttunut niiden (kääreiden) haittavaikutuksista. Tummaihoisten lasten reaktioita, kun heille on tarjottu kyseisiä tuotteita, ovat olleet esimerkiksi hämmennys ja kieltäytyminen. Muut lapset taas ovat saattaneet esimerkiksi huutaa ”Hei tää on ihan [X]:n näkönen!”, tai he ovat alkaneet ”pommittaa” lakupatukoilla luokan ainoaa tummaihoista. Niin monien suomalaisten halu puolustaa noita kuvastoja ansaitsisi oman analyysinsa.

toisinaan he tekevät sen ilmeisen tahtomattaan, esimerkiksi yrittäessään vain rohkaista tai lohduttaa lasta. Yhtenä tämän artikkelin tutkimustuloksista voi pitää seuraavaa opetusta: sen sijaan, että aikuinen sanoo ”Älä välitä” hänen tulisi sanoa ”Minä välitän”.

Lastenkin puheissa vain hyvin äärimmäiset ilmiöt, esimerkiksi skinheadien toiminta ja väkivalta yleensä, nimetään rasismiksi. Jos omille kokemuksille ei löydy nimeä, niistä on vaikea puhua. Tämä osoittaa tarpeen käydä keskustelua siitä, mitkä asiat voidaan määritellä rasismiksi tai siitä johtuviksi ilmiöiksi (vrt. artikkeli I). Analyysi rasismista puhumisen vaikeudesta nostaa esiin myös rodullistetun erilaisuuden nimeämisen vaikeudet. Kokemuksia on helpompi jakaa niiden kanssa, joilla itsellään on samanlaisia kokemuksia. Mutta keitä nuo toiset ovat? He ovat paitsi muita samalla tavoin erilaisia (vaikkapa muita adoptoituja, tai suomalaisen ja x-maalaisen jälkeläisiä), usein myös pakolaisia ja muita maahanmuuttajia tai, monissa kertomuksissa, suomalaisia romaneja. Myötätunnosta ja jonkinlaisista solidaarisuuden tuntemuksista huolimatta monilla informanteilla on kuitenkin myös selvästi tarve tehdä ero itsensä ja muiden rasismia mahdollisesti kokevien ryhmien välillä.

Artikkeli (V) *Racializing categorization among young people in Finland* osoittaa, että rodullistaminen ja rasismiin yhdistettävissä olevat eronteot ja poissulkemiset tehdään lasten ja nuorten maailmassa usein juuri nimeämällä joku edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvaksi: ”ulkomaalaiseksi”, ”pakolaiseksi”, ja hyvin pienten lasten kohdalla ”mustalaisiksi”. Rodullistavassa kategorisoinnissa myös etnonyymit, viittaukset etnisiin ryhmiin, saavat kaikkea muuta kuin viattomia merkityksiä. Tämä rodullistavaa kategorisointia lasten arjessa kartoittava analyysi osoittaa paitsi joitain sellaisia erityispiirteitä, joita rasismi saa nimenomaan lasten ja nuorten arjessa, myös sen, ettei lasten todellisuus ole niin viatonta kuin usein väitetään.

Aikuiset eivät osaa puuttua lasten keskinäiseen rasismiin, elleivät he ymmärrä sen erityispiirteitä ja ilmenemismuotoja. Aivan kuten aikuiset myös lapset turvautuvat rasismiin omissa valtataisteluisaan, mutta lapset tekevät sen omilla tavoillaan. Rasismi on juuri lasten kohdalla selitetty milloin ”luonnolliseksi” taipumukseksi havaita ja arvottaa eroja, milloin ”luonnolliseksi” taipumukseksi olla näkemättä ja arvottamatta eroja. Analyysini kyseenalaistaa molemmat ajattelutavat. Jos jo pieni lapsi tietää, että tietyt termit ovat

käyttökelpoisia silloin kun riidellään, ja hän käyttää niitä vain lasten keskinäisissä valtataisteluissa, kyse on ennen kaikkea opituista kategorisoinneista. Lapset ovat oppineet jostain sen, millaiset erot voi halutessaan kääntää muita vastaan. He oppivat myös sanat ja keinot, joilla sen voi tehdä, ja soveltavat näitä parhaansa mukaan, jos se heille sallitaan. Lasten ei tarvitse ymmärtää rasismia käsitteenä, tai sitä, mitä jotkut sanat merkitsevät aikuisten todellisuudessa, voidakseen hyödyntää rasistisia alistamisen keinoja.

Artikkeli (V) tarkastelee myös lasten ja nuorten keinoja ja mahdollisuuksia neuvotella itseensä kohdistuvia kategorisointeja. Analyysi tuo näkyviin sen, miten yksilöiden ja ryhmien asemoitumiset rodullistetuissa hierarkioissa määrittävät myös heidän mahdollisuuksiaan torjua rasismia. Kysymys siitä, ketkä ovat kaikkein alistetuimmassa asemassa, ei ole yksiselitteinen, eikä oikeastaan kovin mielekäskään. On esimerkiksi helppo löytää perusteluja sille, että romanit ovat Suomessa erityisesti saaneet kärsiä rasismista, mutta toisaalta samaa voidaan sanoa, tosin erilaisin perustein, myös venäläisistä ja heidän jälkeläisistään, tai somalialaisista ja heidän jälkeläisistään. Vaikka vertailu sinänsä ei ole mahdollista, eikä kovin tarkoituksenmukaista jos lähtökohtana on halu vastustaa kaikenlaista alistamista, on tärkeää tutkia myös sitä, miten eri ryhmien kohtaama rasismi saattaa olla erilaista. Tämä on tärkeää ennen kaikkea rasismin vastustamisen näkökulmasta. Afrikasta adoptoidun on mahdollista sanoa ”en minä ole mikään mustalainen”, ja venäjältä muuttaneen perheen lapsi voi todeta ”en ole mikään neekeri”. Kiistämisen strategia on vaikeampi heti, kun ensin mainittua nimitetään ”n-sanalla” ja jälkimmäistä ”r-sanalla”, tai kun romanilasta nimitellään ”manneksi”, tai ”mustalaiseksi”.

Tiettyjen nimeämisten valikoituminen rasismin välikappaleiksi kertoo jotain siitä, millaisia sosiaalisia hierarkioita rasismi on kussakin yhteiskunnassa tuottanut. Jo alle kouluikäiset näyttävät oppineen jotain ”mustalaisten” asemasta Suomessa. Kouluikäisten keskuudessa hierarkioiden alimmalle tasolle asettuu useimmiten ”neekeriksi” kutsuttu, joillain paikkakunnilla mahdollisesti ”ryssäksi” nimetty lapsi. Näistä tuo n-sana nimeämisen ja paikan osoittamisen välineenä osoittautui paitsi yleisimmäksi myös monien rasismin uhrien kannalta erityisen haavoittavaksi ja hankalaksi. Sana näyttää muutoinkin herättäneen paljon keskustelua. Siksi valitsin analyysin n-sanan merkityksistä tämän tutkimuksen viimeiseksi artikkeliksi (VI). Sen lähtö-

kohtana on ollut havainto, tai tutkimustulos, sanan yleisyydestä paitsi informanttien rasismien kokemuksena myös omana erityisenä ilmiönään suomalaisessa keskustelussa.

Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa (VI) artikkelin tarkoituksena on esittää tiheä kuvaus (Geertz 1973) yhden sanan erilaisista merkityksistä, ja noista merkityksistä käytävästä kamppailusta. Näiden eri merkitysten, ja väitettyjen merkitysten, keskinäisten suhteiden analyysi siirtää tarkastelun painopisteen lasten ja nuorten kokemuksista ja toiminnasta suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevien kulttuuristen puhetapojen sekä muutosten analyysiin. Vaikka kentällä oppimani ja tutkimusprosessin aikana omaksumani asiat ovat vaikuttaneet siihen, miten olen rakentanut erilaisia rasismien määritelmiä esittelevän ja rasismia Suomessa tarkastelevan artikkelin (I), tuo teksti on ennen kaikkea aiempaan tutkimustietoon nojautuva esitys siitä, miten rasismista Suomessa puhutaan ja miten siitä voisi puhua. Viimeiseksi valittu artikkeli (VI) palaa takaisin tähän kysymykseen, ja tarjoaa siihen nyt joitain uusia näkökulmia.

Ensinnäkin, *Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa* osoittaa, miten rasismi selitetään pois. Ikään kuin asiat, joista muualla puhutaan rasismina, eivät voisi olla sitä Suomessa. Suomalainen ekseptionismi, jota selvennän tarkemmin tuossa artikkelissa, rakentuu ajatukselle, että kolonialismin seurauksena syntyneet ajattelutavat eivät voisi vaikuttaa, ainakaan samalla tavoin rasistisina, yhteiskunnassa, jolla ei ole samanlaista kolonialismin historiaa kuin monilla muilla Euroopan valtioilla. Ajatus suomalaisten poikkeuksellisuudesta, mitä tulee suhteeseemme rasismiin, perustuu myös jonkinlaiseen puolustautumiseen, ajatukseen, että koska emme ole vielä totuneet vieraisiin kansoihin omalla maaperälläämme, meiltä ei tule myöskään vaatia liikoja.

Kauanko ihmisille pitäisi sitten antaa aikaa totuttautua muualta tulleiden kohtaamiseen? Milloin suomalaisilta voisi edellyttää kaikkia ihmisiä kunnioittavia puhetapoja? Väitteet siitä, että olisimme täysin uusien keskustelujen ja vaatimusten äärellä, näyttäytyvät analyysini valossa kyseenalaisina. Keskustelua n-sanan merkityksistä on käyty jo varsin pitkään ja runsaasti. Analyysi osoittaa, että vaikka Suomessa vedotaan siihen, että asiat ovat uusia ja että tarvitsemme enemmän aikaa asenteiden sekä puhe- ja toimintatapojen muutokseen, monia muutoksia on itse asiassa jo tapahtunut. Noiden

puhetavoissa tapahtuneiden muutosten osoittaminen vie pohjaa siltä, että rasismia voisi legitimoida tietämättömyydellä.

Puhuuko tämä viimeiseksi valittu artikkeli lainkaan koko tutkimuksen aiheesta, rasismista ja sen vaikutuksista lasten ja nuorten arjessa? Ei varsinaisesti yksittäisenä tekstinä, siinä yhteydessä, jossa se on julkaistu. Sen voi kuitenkin lukea myös toisin.

Olen valinnut tuon artikkelin kuvaamaan ja konkretisoimaan myös sitä, miten vaikeaa yksilön on vastustaa rasismia. Koko tutkimukseni kontekstissa pyydän lukemaan tuon artikkelin siten, että sen alkuun asetetaan seuraava kysymys: Millainen on pienen tummaihoisen lapsen tai nuoren asema Suomessa ja millaiset ovat hänen mahdollisuutensa ilmaista ajatuksiaan ja kokemuksiaan tilanteessa, jossa häntä nimitellään ”neekeriksi”.

Lapsi tai nuori on kokemuksensa myötä – pihoilla ja leikkikentillä, luokkahuoneissa, kaduilla ja busseissa – oppinut mitä ”neekeri” tarkoittaa. Hän tietää erilaiset sanaan kiinnittyvät negatiiviset merkitykset, eikä halua tulla kutsutuksi tuolla sanalla. Todennäköisesti hän ei uskalla, jaksaa eikä halua antautua keskusteluun nimittelijöiden kanssa. Jos hän kuitenkin ryhtyisi tähän, hän todennäköisesti kuulisi ensin, että n-sana tarkoittaa vain tummaihoista afrikkalaista. Tässä vaiheessa lapsi tai nuori olisi velvollinen selvittämään muille suhteensa Afrikkaan. Juuret Afrikkaan tulkittaisiin todennäköisesti vain vahvistukseksi sille, että n-sana on käyttökelpoinen määritelmä kyseiselle ihmiselle. Jos hän pystyisi esimerkiksi osoittamaan, että hänen toiset juurensa ovat (tummasta ihonväristä huolimatta) vaikkapa Aasiassa tai Etelä-Amerikassa, tai Isonsa-Britanniassa tai Ruotsissa, saattaa olla, että huuTELijat hyväksyisivät hänen ”ei-neekeriytensä”. Eivät silti välttämättä. Lisäksi, todennäköisesti nuori, joka tuntee vähintäänkin empatiaa muita rasismin uhreja kohtaan, ei iloitsisi suuresti tällaisesta ”voitosta”. Olipa hänessä ”afrikkalaisuutta” tai ei, hän haluaisi sanoa muille, että sana on halventava ja loukkaava.

Jos lapsi tai nuori löytää itsestään rohkeutta sanoa muille, ettei hän hyväksy ”neekeri”-sanan käyttöä, seuraa keskustelu n-sanan merkityksistä. Jo päiväkotikiikäiset osaavat väittää, että ”se on ihan tavallinen sana”. Jotta lapsi pystyisi kertomaan miksi sana loukkaa, hänellä pitäisi olla edes jonkinlaisia välineitä puhua rasismista yleensä. Paitsi että aihe jo sinänsä on monille niin henkilökohtainen ja kipeä, että siitä on suorastaan mahdotonta puhua muil-

le, myös monimutkaisesta, moniulotteisesta yhteiskunnallisesta ilmiöstä puhuminen on vaikeaa. Lapsi voi sanoa, että ”neekeri” on haukkumasana, mutta häneltä loppuvat yleensä argumentit siinä vaiheessa kun toiset kiistävät tämän. Ja vaikka kuvittelisimme maailman, jossa lapsi puhuu kolonialismista, kulttuurisista representaatioista ja rodullistetuissa suhteissa ja hierarkioissa alistetuiksi asemoituvien paikantuneesta tiedosta, tämäkään tuskin riittäisi. Välttämättä yhtään helpompaa ei ole venäläisen lapsella, joka syystä tai toisesta ei voi tai ei halua salata juuriaan Venäjälle, mutta ei myöskään halua olla ”ryssä”. Kiistämiseen tarvittavat argumentit olisi haettava tuossa tapauksessa osin eri keskusteluista ja historioista, mutta yhtä kaikki niiden omaksuminen, jäsentäminen ja esittäminen muille olisi lapselle tai vähän vanhemmallekin nuorelle kohtuuton vaatimus.

Artikkeli N-sanan merkityksistä ja niistä käytävästä kamppailusta on mahdollista lukea yhtenä suomalaisen yhteiskunnan reaktiona monikulttuuristumiseen, tai laajemmin kuvauksena siitä, millaiseksi suomalaisten suhde ei vain Afrikkaan vaan myös rasismiin selitetään yleisissä puhetoissa. Tässä tutkimuksessa tuon analyysin ensisijaisena tehtävänä on kuitenkin osoittaa, miten vaikeaa itseen kohdistuvan rasismien vastustaminen voi olla. Se voi edellyttää esimerkiksi sellaista historian tuntemusta ja kykyä jäsentää monimutkaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä, joita ei voida edellyttää lapsilta ja nuorilta ihmisiltä. Mikä on vaikeaa aikuisillekin, on lapsille usein mahdotonta.

Monesti tämän tutkimusprosessin aikana minulta on kysytty lasten selviytymisstrategioista. Aikuiset toivovat, että löytyisi hyviä strategioita, joita sitten tarjota lapsille, jotta nämä pystyisivät vastustamaan rasismia, tai edes selviytyisivät rasismien kokemuksistaan mahdollisimman vähin vaurioin. Olen pyrkinytkin ottamaan tutkimuksessa huomioon lasten toimijuuden. Analyysini ovat myös tuoneet näkyviin joitain lasten selviytymisstrategioita. Monet näistä ovat kuitenkin sellaisia, joita en halua lähteä suosittelemaan: vaikeneminen, unohtamisen yrittäminen, rasismien vähättely, eronteot niihin, joita mahdollisesti kiusataan ja alistetaan vielä enemmän ja niin edelleen. Yksi nuorten ja nuorten aikuisten selviytymisstrategia näyttää olevan muuttaminen pois Suomesta.

Toimivat ja kaikenlaisen rasismien vastustamisen kriteerit täyttävät strategiat ovat kaiken tämän tutkimusprosessin aikana oppimani valossa asioita,

joita ennen kaikkea aikuisten tulisi tehdä, joihin vain, tai ensisijaisesti, aikuisilla on mahdollisuus ja valtaa vaikuttaa. Näitä, tilauksia ja mahdollisuuksia antirasistisille interventioille, katson tuovani esiin kaikissa tähän väitöstutkimukseen sisältyvissä artikkeleissani. Ympäristössä, jossa rasismista puhutaan, jossa se tuomitaan ja jossa sitä vastustetaan, lapsetkin voivat oppia vastustamaan rasismia, aivan siinä missä he oppivat rasismiakin ympäristöstään.

5.3. Uusia kysymyksiä

Maahanmuuttoa, yhteiskunnan monikulttuuristumista ja rasismiakin käsittelevän tutkimuksen määrä on selvästi noussut Suomessa 2000-luvulla. Tutkimusprosessini on nostanut esiin monia sellaisia kysymyksiä, joista Suomessa ei kuitenkaan vielä ole juurikaan käyty keskustelua. Tarkastelen seuraavaksi muutamia sellaisia aiheita, jotka tämän tutkimuksen valossa näyttäisivät olevan tärkeitä tutkimuksen kohteita.

Valkoinen suomalaisuus ja antirasismi

Valkoisuus, suomalaisten ja suomalaisen yhteiskunnan ”ominaisuutena”, on Suomessakin ollut, kuten niin sanotun valkoisuuden tutkimuksen kentällä on monesti todettu, lähtökohta, jota ei juuri ole kyseenalaistettu. Suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin valkoisuus näyttää olevan yksi niistä asioista, joita yhteiskunnan monikulttuuristuminen tulee muuttamaan. Se ei enää välttämättä ole itsestään selvä eikä ”neutraali” asia. Valkoisuuden muut, suomalaisessa keskustelussa uudet merkitykset näyttäytyvät jo siinä arjessa, jota ”ei-valkoisiksi” kategorisoidut Suomessa elävät. Osalle suomalaisistakin valkoisuus tarkoittaa rodullistetuissa suhteissa etuoikeutetun asemaa, josta käsin on vaikeaa tunnistaa rasismia ja ymmärtää sen vaikutuksia niiden elämässä, jotka rasismi sulkee valkoisen suomalaisuuden ulkopuolelle. Kun valkoisuuden merkitykset muuttuvat, muuttuu myös ajatus värisokeudesta. Se ei enää ole tavoiteltava asia vaan sellainen tietoisuuden tila, josta tulisi pyrkiä pois.

Kun ”ei-valkoisiksi” kategorisoidut alkavat puhua kokemuksistaan, paitsi ei-valkoisuuden samalla myös valkoisuuden ei enää ”neutraalit” vaan nyt

kielteiset merkitykset liukuvat suomalaiseen kulttuuriin. Niistä joudutaan keskustelemaan paitsi monissa perheissä ja läheisissä ystävyys- ja rakkaussuhteissa myös julkisuudessa.

Erityisesti 2000-luvulla Suomessa rasismista käytävään keskusteluun ovat osallistuneet, tai oikeammin sitä ovat erityisesti herätelleet, sellaiset Suomessa kasvaneet nuoret aikuiset, joilla on omakohtaisia rasismien kokemuksia. He ovat alkaneet puhua rasismista mediassa, teatterin lavoilla ja kirjailijoina. Vastaanotto, ainakin julkisuudessa, näyttäisi olevan kohteliaan kiinnostunutta.

Yritykset vastustaa erilaisia arkipäivän rasismien ilmenemismuotoja, vaikkapa joidenkin halventavien ilmausten käyttöä, törmäävät kuitenkin herkästi asioiden vähättelyyn ja rasismien olemassaolon kiistämiseen. Haluttomuus horjuttaa suomalaisten ”valkoista omakuvaa” ja ”valkoisten” etuoikeutta tulkita asioiden merkityksiä tulee näkyviin heti, kun joku yrittää vaihtaa mainoskuvien ”Elovena-tytön” väriä tai esittää näkemyksiään siitä, että joitain makeisia myydään loukkaavilla kuvastoilla. Suomessakin monet puhuvat jo ”liian pitkälle menevästä poliittisesta korrektiudesta”. Rasismien olemassaolon ja sen vaikutusten kiistäminen on yksi alistamisen muoto. Siksi antirasistinen toiminta sekä rasismien vastustamisesta käytävä keskustelu olisivat ensiarvoisen tärkeitä uusia tutkimuksen kohteita. Olisi tärkeää tarkastella paitsi sitä, missä määrin valkoisuus suomalaisuuden mittarina alkaa muuttua ja murtua, myös sitä, milloin ja minkälaisiin asioihin yritykset horjuttaa ja kyseenalaistaa suomalaisen yhteiskunnan valkoisuutta yleisimmin törmäävät.

Rasismi ja perhe-elämä

Erityisesti läheisten ihmissuhteiden myötä, perheissä sekä ystävyys- ja rakkaussuhteissa, rasismi tulee merkitykselliseksi monille sellaisille ihmisille, jotka eivät aiemmin ole joutuneet ajattelemaan rasismia. Rasismi varjostaa lukuisten suomalaisperheiden arkea. Monissa perheissä se koettelee rodullistetuissa suhteissa eri tavoin asemoituneiden puolisoitten parisuhdetta. Asioista puhuminen lasten ja vanhempien keskenkään ei näytä olevan helppoa. Jos vanhemmat asemoituvat rodullistettuihin hierarkioihin eri tavoin

kuin lapsensa, tämä vaikuttaa heidän mahdollisuuksiinsa ymmärtää ja tukea lapsiaan. Toisaalta sekään, että aikuinen on itse kokenut rasismia, ei vielä takaa sitä, että hän pystyisi näkemään maailman rasismia kokeneen lapsensa tavoin.

Tutkimusasetelmani on mahdollistanut keskusteluja erilaisten perheiden ja vanhempien kanssa. Kentällä tapaamistani vanhemmista osa on ollut taustoiltaan suomalaisia, osa muulta tulleita. Erityisesti monet pienten lasten adoptiovanhemmat näyttävät olevan varsin valmentautumattomia rasismin kohtaamiseen ja siitä keskusteluun. Haastattelut ja muut kentällä käymäni keskustelut ovat kuitenkin osoittaneet, ettei rasismin kokemuksia jaeta välttämättä niissäkään perheissä, joissa toinen vanhempi asemoituu lastensa kanssa samoin, siis todennäköiseksi rasismin kohteeksi. Myös tällaisten vanhempien kyvyttömyys ymmärtää lasten rasismin kokemuksia voi uhata heidän lastensa hyvinvointia. ”Ei-valkoisuus” tai vanhemman maahanmuuttajatausta ei vielä yksin takaa sitä, että vanhempi osaa kuunnella lastaan ja toimia oikein erilaisissa tilanteissa. Rasismin tragediaa voi lisätä vielä se, että tällaisen vanhemman mahdollisuudet vastustaa lapseensa kohdistuvaa rasismia voivat ”valkoisessa yhteiskunnassa” olla vielä heikommalla kuin ”valkoisen” vanhemman. Moni kentällä tapaamani maahanmuuttajataustainen vanhempi on todennut minulle tämän suoraan, puhuessaan esimerkiksi yrityksistään lähestyä lastensa opettajia: ”Niin, mutta se on meille vaikeampaa. Sinua ne sentään kuuntelevat”.

Suomalaisessa yhteiskunnassa vanhemmuutta pyritään tukemaan monin tavoin, monien eri instituutioiden ja tukitoimien avulla. Mikään taho ei kuitenkaan näytä perehtyneen erityisesti rasismia kohdanneiden perheiden ongelmiin. Jotta asiantuntevaa apua ja erilaisia tukitoimia voitaisiin alkaa kehittää, tarvitaan lisää tietoa perheiden ja eri perheenjäsenten kohtaamasta rasismista sekä ihmisten, myös esimerkiksi ulkomaalaisten kanssa avoimituneiden suomalaisten, tavoista ja mahdollisuuksista käsitellä kokemuksiaan.

Etnisyyden tai ”rodun” kysymykset ovat jääneet Suomessa hyvin vähälle huomiolle esimerkiksi adoptioita koskevissa säädöksissä, keskusteluissa ja käytännöissä. Monissa muissa maissa etnisyyden tai ”rodun” merkitykset ovat nousseet keskeisiksi keskusteltaessa adoptiovanhempien kelpoisuudesta ja adoptiolasten hyvinvoinnista (esim Isossa-Britanniassa ks. Harris 2006,

5; vrt. Lewis 2000, 127, ja Yhdysvalloissa ks. Yngvesson 1997, 41 viite 9; Dalmage 2006; Rothman 2005). Artikkelini (II) *Am I Still White? Dealing with the Colour Trouble* voi lukea myös puheenvuorona keskusteluun rasismiin ja rodullistettujen identiteettien merkityksistä perheille, joita ”värilinja” jakaa. Tuohon keskusteluun tarvittaisiin paljon lisää tutkimustietoa, paitsi lasten ja vanhempien kokemuksista ja tavoista käsitellä rasismiin kysymyksiä myös noiden kysymysten merkityksistä adoptiokäytännöissä, ja erilaisten ammattiauttajien valmiuksista nähdä rasismi osana adoptio- ja monien muidenkin perheiden elämää.

Antirasismien kentällä, puhutaanpa sitten tutkimuksesta tai muusta toiminnasta, keskeinen haaste on tunnistaa ja tunnustaa erilaisten kokemusten ja tiedon olemassaolo ja alistettujen tiedon ensisijaisuus, mutta samanaikaisesti kyseenalaistaa ja torjua essentialistisia ajattelutapoja. Värillä on väliä Suomessakin, mutta aiheesta keskustelua on karteltu silloinkin, kun siihen olisi tarjoutunut tilaisuuksia. Esimerkiksi vuosia valmisteltu, runsaasti julkisuudessa keskustelua herättänyt ja lopulta vuonna 2006 eduskunnassa hyväksytty laki hedelmöityshoidoista (HE 3/2006) sisältää näkemyksiä ja väitteitä, joiden mukaan ”...lapsen tulisi saada muistuttaa ulkonäöltään myös sitä vanhempaa, jonka sukusolujen asemesta käytetään luovutettuja sukusoluja. Tämän vuoksi esityksessä on pidetty sallittuna sitä, että luovuttajaksi valitaan henkilö, joka ihon, silmien ja hiusten väritään, pituudeltaan sekä etniseltä alkuperältään muistuttaa asianomaista vanhempaa” (HE 3/2006, s. 17–18). Nämä näkemykset, tai niiden käytäntöön panoon mahdollisesti sisältyvät kysymykset ja ongelmat, eivät herättäneet Suomessa lainkaan keskustelua, vaikka ne voisi määritellä varsin perustavanlaatuisiksi eettisiksi kysymyksiksi.¹² Lainsäätäjät ovat esittäneet ”yksivärisen perheen” parhaana mallina ilman sen kummempia perusteluja.

Väitteitä siitä, että lapsen etu olisi aina syntyä tai päästä perheeseen, jossa vanhemmilla on samanlainen etninen (tai ”rotu”-) tausta tai kuin lapsella, tulee tarkastella kriittisesti – jo siksi, ettei sellainen maailma olisi edes

---

¹² Kiitän Valterin Vähä-Savoa siitä, että hän kiinnitti huomioni hedelmöityshoitoja koskevan lakiesityksen kyseiseen kohtaan.

mahdollinen. Värisokeus eli kyvyttömyys tunnistaa rasismia, on ”valkoisen” vanhemman (tai esimerkiksi opettajan) taakka, josta ei ole helppoa päästä eroon. En siis halua kiistää värisokeuden olemassaoloa vaan ennemminkin alleviivata sen vaaroja, mutta samalla mielestäni on tärkeää myös kyseenalaistaa rodullistaviin kategorisointeihin sisältyviä oletuksia, ja niiden olemuksellisuutta ja pysyvyyttä yleensä. Yhdessä jaettu arki ja läheisyys voivat tuoda rasismiin osaksi arkea myös niille perheenjäsenille tai muille läheisille, jotka muutoin ovat (olleet) etuoikeutettuja rasismiin värittämissä sosiaalisissa suhteissa (vrt. Dalmage 2003; Rothman 2005). Se tulee paitsi erilaisten yhdessä jaettujen rasismiin kokemusten myötä myös tilanteissa, joissa keskustellaan esimerkiksi ihonväristä, juurista ja mahdollisuudesta kuulua jonkin. Tuo kokemus rasismista tuskin koskaan on samanlainen kuin noissa hierarkioissa alistetun asemaan joutuneen kokemus, mutta se on silti yksilön tietoa määrittävä ja rakentava rasismiin kokemus. Mahdollisuus jakaa rasismiin kokemuksia ja oppia rasismista ei kuitenkaan tapahdu automaattisesti, jos perheissä ja lasten muissa toimintaympäristöissä ei keskustella rasismista. Katson tutkimukseni kokonaisuudessaan tuottaneen monia argumentteja, jotka puolustavat tällaisen keskustelun tarpeellisuutta. Tutkimusprosessin aikana ja sen seurauksena syntyneet yritykset tämän keskustelun avauksiksi Suomessa voi nekin tulkita tämän tutkimuksen poliittiseen agendaan kytkeytyviksi tutkimustuloksiksi.¹³ Tuohon keskusteluun tarvitaan vielä paljon lisää tutkimustietoa.

Rodullistettuja suhteita kuvaavat käsitteet

Sellaisia käsitteitä ja teorioita, joiden avulla voitaisiin tutkia rasismia – tai tässä tutkimuksessa rasismiin otsikon alle sijoitettuja ilmiöitä – sen kaikissa eri ilmenemismuodoissa ja erilaisissa yhteiskunnallisissa ja historiallisissa

---

¹³ Olen osallistunut keskusteluun rasismiin merkityksistä adoptioperheiden arjessa ja adoptiolasten elämässä paitsi erilaisilla adoptioerheiden ja –järjestöjen foorumeilla myös useissa seminaareissa ja konferensseissa sekä mediassa. Saamani yhteydenotot esimerkiksi ruotsalaisten, norjalaisten ja saksalaisten adoptiojärjestöjen taholta ovat osoittaneet, että tätä keskustelua ja uusia välineitä siihen tarvitaan myös muualla kuin Suomessa.

olosuhteissa tuskin pystytään kehittämäänäkään. Siksi olisikin tärkeää, että rasismien tutkimuksessa käytettävistä kategorisoinneista, ennen kaikkea rodullistettuja suhteita kuvaavista käsitteistöistä, käytäisiin enemmän keskustelua.

Suomalaisessa keskustelussa ja tutkimuksessa osataan kyllä määritellä ulkomaalaiset, maahanmuuttajat, pakolaiset ja siirtolaiset, ja puhua etnisistä ryhmistä. Sen sijaan keskustelua ei ole käyty siitä, miten Suomessa voitaisiin nimetä ihmisten aseitoimista rodullistettuihin suhteisiin. Jonkinlaisia käsitteitä tarvitaan jos halutaan tutkia rasismia. Rakenteellisen rasismien paljastaminen edellyttää esimerkiksi erilaisia tilastointeja. Kansalaisuus tai syntymämaa, tai edes vanhempien syntymämaa, ei välttämättä paljasta sitä, miten yksilöt Suomessa aseitoituvat rodullistetuissa suhteissa.

Olemassa olevien kategorisointien tarkastelu on tärkeää myös siksi, että ne ovat eräänlaisia rodullistettujen suhteiden indikaattoreita. Nimeämiset, niiden muuttumiset, tai joihinkin ilmauksiin kiinnittyvien merkitysten muuttumiset, kertovat aina jotain rasismista tarkastelun kohteena olevassa yhteiskunnassa. Arkipuheessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa käytettävät käsitteet eivät kuitenkaan välttämättä sovellu tutkimuskäsitteiksi. Ne eivät aina ole yhteisesti hyväksytyjä, eivätkä merkityksiltään yksiselitteisiä. Erityisesti käsitteiden siirtymiset kielestä ja kulttuurista toiseen tuottavat ongelmia. Joitain yhteiskunnallisia tilanteita ja ryhmiä kuvaavat käsitteet eivät välttämättä sellaisinaan, esimerkiksi englannin kielestä suomennettuina, sovellu toisenlaisten yhteiskunnallisten tilanteiden tutkimiseen. Tämä tutkimus nostaa esiin myös kysymyksen lasten todellisuuden erityislaadusta ja huomioon ottamisesta silloin, kun tutkijoina valitsemme erilaisia nimeämisen tapoja.

Rasismien tutkimusta näyttävät hallitsevan englanninkieliset, erityisesti Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa tuotetut keskustelut. Esimerkiksi (suomen)kieli, aiemman tutkimuksen vähäinen määrä, se, ettei rasismia ilmiönä ole kunnolla tunnistettu osaksi suomalaista yhteiskuntaelämää ja Suomeen suuntautuneen siirtolaisuuden vähäinen määrä verrattuna moniin muihin maihin aseitoivat (suomenkielisen) suomalaisen rasismien tutkijan väistämättä marginaaliin. Voiko Suomessa sitten tehdä sellaista rasismien tutkimusta, jolla olisi jotain annettavaa myös kansainväliseen keskusteluun?

Marginaalista käsin asioita katsotaan yleensä hieman toisin. Väitän, että juuri pakko katsoa marginaalista käsin rasismien tutkimuksen englanninkielisen valtaviiran keskusteluja pakottaa myös sellaiseen kriittisyyteen, joka ”keskiössä” olevien voi olla helpompi ohittaa. Angloamerikkalaisen tutkimuksen hallitseva asema (ks. Alasuutari 2004) tuottaa helposti vaatimuksia tai ainakin kiusauksen tarkastella rasismia missä hyvänsä samoista lähtöasetelmistä ja samoin käsittein kuin Yhdysvaltaisessa tai Isossa-Britanniassa tehdyssä rasismien tutkimuksessa. Mutta kun ”black” tai ”mixed race” eivät taivukaan suomen kielelle, tai suomalaisten rasismien kokemusten kuvaamiseen, niiden käsitteiden erilaiset merkitykset ja niihin sisältyvät monet ongelmat nousevat väistämättä tarkasteltaviksi. Se, että ”black” on hankala tai suorastaan mahdoton käsite Suomessa, muistuttaa siitä, että ”black” saattaa olla hyvin ongelmallinen käsite myös monia muita yhteiskuntia tutkittaessa, ainakin jos sen merkitykset määritellään ensisijaisesti Yhdysvalloista käsin.¹⁴

Yhtäläillä tutkimusprosessin aikana kysymyksiä ovat herättäneet esimerkiksi rasismien kolonialistisen paradigman tai jälkikolonialististen keskustelujen soveltamisala erilaisissa yhteiskunnissa ilmenevän rasismien tutkimiseen. Marginaalista käsin tehdyt muistutukset joidenkin käsitteiden ongelmallisuudesta, tai tarpeesta nähdä joidenkin keskustelujen rajallisuus tutkittaessa rasismia erilaisissa yhteiskunnissa, voi olla erityisen tarpeellista maailmassa, jossa paitsi ihmiset myös rasimit ja antirasimit ovat jatkuvassa liikkeessä.

---

¹⁴ ”Black European Studies” -verkoston ensimmäisessä, 10.–13.11.2005 Mainzissa Saksassa järjestetyssä konferenssissa käytiin väliin kiivastakin keskustelua siitä, mitä ”black” Euroopassa tarkoittaa. Esimerkiksi joidenkin yhdysvaltaistutkijoiden ehdotus sulkea pohjoisafrikkalaiset pois tuosta ryhmästä herättivät vastustusta monissa eurooppalaisissa tutkijoissa. Episodi pani pohtimaan sitä, miten järkevää on esimerkiksi tarkastella Euroopassa elävien tai eläneiden ihmisten rodullistettuja identiteettejä, rasismien kokemuksia ja asemaa käsittein, joiden merkitykset saatetaan rajata tuolla tavoin.

6. LOPUKSI: RINNAKKAISKERTOMUS eli mitä en halua jättää kertomatta

Tutkijoiden lähtökohdista ja näkökulmista tuotettuina kuvauksina etnografiat eivät koskaan kerro kaikkea kohteestaan (Clifford 1986). Siinä mitä ja miten tutkimus kohteestaan kertoo, ei ole kysymys ainoastaan tutkimuksen validiteetista, vaan myös tutkijan poliittisista, tutkimuseettisistä ja muistakin valinnoista. Tutkimuksessa, jonka tarkoituksena on ollut tutkia rasismia transnationaalit juuret omaavien lasten ja nuorten arjessa, monet muut transnationaalien juurien ulottuvuudet ja merkitykset yksilöiden elämässä jäävät väistämättä tarkastelun ulkopuolelle. On siis selvää, että rasismin kysymyksiin painottuva kuvaus on, vaikkakin sellaisenaan pätevä, samalla yksipuolinen kuvaus kohdejoukkoon kuuluvien ihmisten elämästä.

Väestötilastojen valossa, kun tarkastellaan esimerkiksi ulkomailta adoptoitujen määriä tai suomalaisten ja ulkomaalaisten välisiä avioliittoja, tämän tutkimuksen kohdejoukkoa voi pitää eräänlaisena ensimmäisenä sukupolvena sellaisia suomalaisia, joiden transnationaalit juuret paitsi näkyvät katukuvassa ja koululuokissa, myös nousevat merkityksellisiksi erilaisten monikulttuurisuuskeskustelujen kautta. Tämän sukupolven nuoruus muistuttaa siitä, että aika ja asioiden joskus nopeakin muuttuminen on huomioitava yhdeksi tämän tutkimuksen kontekstiksi. Lapsuus ja nuoruus ovat paitsi kehitysvaiheina myös yhteiskunnallisena asemana olosuhteita, joista käsin on vaikea saada ääntä kuuluviin. Jo nyt on merkkejä siitä, että kohdejoukkooni kuuluvat lapset ja nuoret eivät aikuistuttuaan välttämättä enää ole äänettämiä, vaan haluavat keskustella – myös julkisuudessa – rasismin kokemuksistaan, ja siitä, että rasismi teemana tulisi nostaa nykyistä selvemmin yhteiskunnalliseen keskusteluun. On myös mahdollista, jopa todennäköistä, että kun

rasismia koskeva julkinen keskustelu lisääntyy, lastenkin mahdollisuudet käsitellä kokemuksiaan paranevat.

Uhrin asema ei ole mieluinen. Lasten ja nuorten todellisuudessa jo uhrin rooli sinällään helposti stigmatisoi. Ehkä siksikin monilla kentällä kohtaa millani ihmisillä näytti olevan voimakas tarve tuoda esiin myös transnationaalien juuriensa positiivisia ulottuvuuksia. Toki niitä kysyinkin keskustelujen lomassa. Tuntuu siltä, että pettäisin monet tutkimukseeni osallistuneet, ellen toisi esiin jotain myös niistä asioista, joista he halusivat kertoa rasismista lisäksi tai sen sijaan. Transnationaaleilla juurilla on paljon muitakin merkityksiä yksilöiden elämässä. Ne voi ajatella myös arvokkaaksi pääomaksi.

Ei ole helppoa rakentaa yhtenäistä kuvausta siitä, miten rasismi vaikuttaa näin heterogeenisen kohdejoukon arjessa. Vielä vaikeampaa olisi tuottaa yhtenäinen kuvaus transnationaalien juurien muista merkityksistä heidän elämässään. Thomas Faistin (2004 a, 30) mukaan transnationaalit yhteisöt voidaan ajatella eräänlaiseksi etniseksi ryhmäksi, tai sen erityismuodoksi. Tämän tutkimuksen kohdejoukko kaikessa heterogeenisyydessään tuskin täyttää yhteisön kriteerejä, mutta toisaalta heidät voi ajatella sellaiseksi erityisryhmäksi suomalaisia, jonka erityisyys rakentuu osin niistä kysymyksistä, joiden kautta etnisyyttäkin neuvotellaan (esim. Huttunen 2005). He joutuvat pohtimaan suhdettaan sekä Suomeen ja suomalaisuuteen että muihin paikkoihin, kansoihin ja kulttuureihin eri tavoin kuin sellaiset suomalaiset, joiden juurien ajatteluaan olevan vain Suomessa. Heidän kokemustensa ja pohdintojensa tuottama erityinen tieto voi olla yksi näitä ihmisiä yhdistävä tekijä. Kentällä kohtamani ihmiset viittasivat usein siihen, miten joidenkin tiettyjen ihmisryhmien kanssa on helpompaa jakaa omia kokemuksia ja tulla ymmärretyksi kuin niiden kanssa, jotka ajatellaan ”vain suomalaisiksi”. Samankaltaiset kokemuksetkaan eivät silti poista monia tämän tutkimuksen kohderyhmän sisäisiä eroja.

Tutkimukseni piiriin kuuluvilla ihmisillä on siteitä eri paikkoihin ja ihmisryhmiin ja heidän juurensa Suomeen ovat nekin erilaisten historioiden tuottamia. Nämä asiat, monien muiden tekijöiden ohella, monimutkaistavat yrityksiä kuvailla heidän siteitään Suomeen, ”siihen toiseen maahan” ja mahdollisesti muihinkin paikkoihin ja ihmisryhmiin. Tällainen asetelma tuottaa väistämättä näkyviin sen, miten lukuisat eri tekijät määrittävät ihmisten asemoitumista ja joko helpottavat tai vaikeuttavat heidän mahdollisuuksiaan

kuulua johonkin, tuntee olevansa kotonaan siellä mihin ovat asettuneet (Brah 1996, 183, 192–194, 197). Toisaalta ehkä juuri kohderyhmän heterogeenisyys on tuonut näkyviin sitä, millaisten ehtojen vallitessa ihmisillä on muita paremmat tai heikommat mahdollisuudet hyötyä transnationaaleista juuristaan. Ympäristössä vallitsevat mielikuvat eri kansoista ja kulttuureista arvottavat eri tavoin potentiaalisia identifioitumisen kohteita. Yksilön, tai lasten kohdalla perheen, sosiaaliset verkostot määrittävät toisella tavalla sitä, millainen pääsy yksilöllä on erilaisten ryhmien ja kulttuurien piiriin. Lapsen on vaikeampaa samaistua vaikkapa intialaisiin ellei perheen tuttavapiiriin kuulu yhtään intialaista. Yksilön ja hänen perheensä sosioekonominen asemakaan ei ole tässä yhdentekevä asia. Nuori, joka pääsee matkustamaan sinne, minne hänen toiset juurensa ulottuvat, voi ajatella nuo toiset juuret osaksi itseään eri tavoin kuin henkilö, jonka on vain kuviteltava millaista ”siellä” on. Matkustelu ulkomailla näyttää olevan myös tärkeää oman suomalaisuuden pohtimisessa.

Yksilöiden omat ja heidän vanhempiensa henkilöhistoriat määrittelevät pitkälti sitä, millainen pääsy yksilöllä on kaikkeen siihen, mitä nuo toiset juuret mahdollisesti voisivat tarjota. Kentällä kohtaamieni lasten ja nuorten joukossa on ihmisiä, joilla on vahvat siteet myös sen toisen vanhempansa syntymämaahan ja kulttuuriin. He ovat asuneet tai ainakin viettäneet lomiaan ”siinä toisessa” maassa. Etenkin kaksikielisiksi kasvaneet kertovat nauttivansa siitä, että ovat saaneet elämäänsä erilaisia kulttuurivaikutteita. Joidenkin kohdalla taas yhteys toiseen vanhempaan, ja adoptoitujen kohdalla biologisiin vanhempiin, ja näiden kulttuuriin, on katkennut jo varhaislapsuudessa. Jotkut sanovat saaneensa siltä toiselta vanhemmaltaan, tai biologisilta vanhemmiltaan, ainoastaan ihonväriinsä. Silti ihmiset pohtivat elämänsä eri vaiheissa eri tavoin poissaolevan vanhempansa tai vanhempiensa elämää ja kohtaloa. Monet ovat miettineet paljon myös sitä, miten heidän oma elämänsä olisi ollut erilaista, jos nämä poissaolevat vanhemmat olisivat olleet läsnä heidän elämässään.

On selvää, että ihmiset, joiden sosiaalinen verkosto ulottuu Suomen rajojen ulkopuolelle, pääsevät näkemään ja kokemaan asioita, joista monet muut suomalaiset ikätoverit jäävät paitsi. Toisaalta, niilläkään nuorilla, joilla tuo sosiaalinen verkosto on puuttunut, maailma ei näytä rajoittuvan Suomen rajoihin. Jonkinlaista vetoa muualle tuottaa jo se, että oma yhteiskunta

hylkii. Jo lentokentällä, erimaalaisten ihmisten maisemassa, ”voi hengittää” eri tavalla, vapaammin kuin Suomessa, omassa kotimaassa. Ulkomailla voi jopa olla helpompaa olla suomalainen. Ulkomailla myös ne toiset juuret, jotka Suomessa usein stigmatisoivat, voivat saada uusia positiivisia merkityksiä, esimerkiksi uudenlaisia mahdollisuuksia kuulua johonkin ryhmään. Kaikki eivät kuitenkaan pääse tai halua lähteä pois Suomesta, edes käymään ulkomailla. Tällaisillakin lapsilla ja nuorilla tietoisuus niistä toisista juurista näyttää tuovan erityistä kiinnostusta ja jonkinlaista avoimuutta muuta maailmaa kohtaan.

Havainnollistan lopuksi näitä transnationaalien juurien erilaisia, muita kuin suoraan rasismiin kytkeytyviä ulottuvuuksia lainauksin, joista osa on haastatteluistani ja osa erilaisista mediateksteistä. En selitä noita otteita muutoin kuin sijoittamalla ne valitsemieni otsikoiden alle ja kertomalla otteiden lähteet. Kaikille kentällä kohtaamilleni muu maailma ei ole samalla tavoin avoin ja lupaava paikka kuin mitä se joillekin näyttäisi olevan. Väitän kuitenkin, että transnationaalit juuret, jo tieto niistä, antaa nuorille jotain aivan erityistä pääomaa koko maailman kohtaamiseen. Jotain sellaista, mitä Suomessakin kipeästi tarvitaan.

”Sä joudut miettii omaa identiteettiä”

”Yleisesti ottaen oon varmaan paljon avarakatseisempi, jos vertaa vaikka mun serkkuihin [...] paljon valistuneempi varmaan tommosissa kulttuuriasioissa ja tommosissa, jotka liittyy ulkomaihin. Ja sit oon varmaan persoonana vahvempi, kun on pienenä joutunut, et tavallaan se kaikki mihin sä oot joutunu, et se ei oo mikään itsestäänselvyys. Et sä joudut todistaan kaikille et sä oot suomalainen, ja sä joudut pitää omii puolii ja sä joudut kuuntelee sellasta shittii mitä nyt tulee välillä. Ja se, et sä joudut miettii omaa identiteettiä. Mä luulen et on suomalaisia, jotka ei joudu miettii sitä omaa identiteettiä ikinä.”

Nuoren naisen haastattelu (10.7.2001), vanhemmat Suomesta ja Aasiasta.

”Et ehkä se identiteetti et mä en sido itteeni maahan, vaikka mä nyt asun Suomessa ja vaikka mä oon syntyny [eräessä Etelä-Amerikan valtiossa] niin mä nään itseni itsenä [...] mä luulen et mä poikkeen niinku perussuomalaisesta suht paljon, et mä löydän paljon henkiveljiä mut siis laajemmassa skaalassa. En mä osaa samaistua [suomalaisiin] mut en mä osaa samaistua [syntymämaan kansalaisiin], eikä mul oo mitään tarvettakaan puolustaa jotain maaplänttiä tai et metsä näyttää hyvältä tai kesä tuoksuu mahtavalta. Et mun mielestä on parempiakin ilmastollisia seutuja kuin [syntymämaa] tai Suomi, niinku maantieteellisiä”.

Nuoren miehen haastattelu (19.6.2001).

”Ei ihonväri ole asia, mitä kelaisin päivittäin. En herää aamulla ja ajattele, että onpas musta olo. Mutta jos vaikka katson olympialaisia ja siellä on satasten finaalissa ne kahdeksan mustaa jätkeä, ajattelen helposti, että allright, tää on meidän juttu. Sitten kun tilanne on ohi, ajattelen, että äh, miten niin meidän juttu? Ei mulla ole mitään tekemistä noiden kaverien kanssa. Mä olen suomalainen.”

Näyttelijä Henry Hanikka Image-lehden haastattelussa (maaliskuu 2006). Artikkelin kirjoittaja Anu Partanen.

Lisää Kuchkan uutta tuotantoa löytyy Tampereen taidemuseon alakerrasta, jossa on esillä taiteilijan Yhdysvalloissa toteuttama Mitä jos –teossarja. Keskimääräisessä amerikkalaisessa pikkukaupungissa toteutettu kokonaisuus liittyy Kuchkan suosimaan identiteetin pohdintaan. Taustalla on ajatusleikki siitä, millaiseksi taiteilijan oma elämä olisi saattanut muovautua, jos hänen 1960-luvulla Suomeen muuttanut amerikkalainen isänsä olisikin jäänyt kotimaahansa. ”Tein tutkimusta ihmisistä ja paikoista. Hankin itselleni vaihtoehthistorian”, Kuchka määrittelee mukadokumenttinsa.

Vuonna 2006 vuoden nuoreksi taiteilijaksi valitun Heta Kuchkan haastattelu Helsingin Sanomissa (12.2.2006). Artikkelin kirjoittaja Jukka Yli-Lasila.

”Osa minua”

”No [haastateltavan syntymämaa] on tietenkin osa elämäni, tulee aina olemaan osa sitä! En halua mitenkään ’unohtaa’ sitä, että oon [kyseisessä maassa] syntynyt. Mut ei se ehkä kamalan hyvin minusta mitenkään ilmene. Oonhan mä siellä käynny ja reissu oli mahtava. Tähän on vähän vaikeeta vastata. En oikeen osaa sanoa muuta kun et [kyseinen maa] on osa minua!”

Aasiasta Suomeen adoptoidun yläasteikäisen tytön haastattelu (19.1.2001).

Isän juuret ovat selvästi tärkeitä pojalle, jolla on myös Marokon passi. ”Mua ärsyttää, kun jengi ei ymmärrä, että mä olen puoliksi marokkolainen, ja vähättelee sitä”, Asikainen sanoo. ”Se on kuitenkin mun isän kotimaa, ja mun pitää kunnioittaa senkin juttuja. Kyllä marokkolaisten kilpajuoksijoiden katsominen ottaa mua sydämestä eri tavalla kuin Suomen jääkiekkopelin katsominen.” [...] ”Marokossa isän pienessä kotikaupungissa ihmiset pitivät mestaruuttani omanaan. He kysyivät, miksi en kannan kehässä Suomen lipun lisäksi Marokon lippua sortseissani.” [...] ”Jos saisin päättää, menisin kehään pienet Suomen ja Marokon liput sortseissani.”

Nyrkkeilijä Amin Asikaisen haastattelu Helsingin Sanomien Nyt-liitteessä (34/2006). Artikkelin kirjoittaja Matti Rämö.

”Minusta tuntuu, että pystyn tarkastelemaan sekä suomalaista että [maan nimi poistettu] yhteiskuntaa aika hyvin ulkoapäin, koska olen ollut niin paljon molempien ulkopuolella, mutta minulla ei silti ole mitenkään juureton olo. Voin joskus sanoa, että suomalaiset tekevät niin ja niin tai [x-maalaiset] ovat sellaisia ja sellaisia lukematta itseäni mukaan joukkoon, mutta yhtä hyvin voin sanoa ’me suomalaiset/eurooppalaiset’ tai ’me [x-maalaiset]/aasialaiset’ ja tarkoittaa itseäni osana joukkoa.”

Sähköpostihaastattelu (4.1.2001). Haastateltava nuori nainen, jonka toinen vanhempi Suomesta ja toinen Aasiasta.

”Ainakin erottuu”

”Opiskeluaikana siitä oli hyötyä. Opettajat muistivat minut paremmin, kysyivät erikseen mielipidettä, niin ikään oli helpompaa tutustua opiskelukavereihin kun oli hyvä ja helppo keskustelun aihe. [...] opiskelukaverit ja opettajat ikään kuin olettivat, että mulla olisi erilainen näkökulma asioihin, positiivisessa mielessä. Luennoilla sain paljon huomiota.”

Nuoren miehen sähköpostihaastattelu (6.7.2001), vanhemmat Suomesta ja Etelä-Amerikasta.

”Siis se erilaisuus, että kaikki ei oo saman näköisiä. Meidänkin koulussa noi jotkut on just, että on niin samat vaatteet ja samalla lailla hiukset ja just semmosia malli.... Et on hienompi vähän olla erilainen [...] Se on korostunu vähän vanhempana, mutta ei se ihan niin selvänä ollu silloin vähän nuorempana [naurahtaa].”

16-vuotiaan tytön haastattelu (1.3.2001), vanhemmat Suomesta ja Aasiasta.

”Hyödyksi voinee laskea senkin, että jää helposti ihmisten mieleen. Yksi [samanlaisen taustan omaava] ystäväni sanoi, että meistä tulee helposti julkkiksia, koska olemme vähän erilaisia ja ’eksoottisia’. Varmaan se onnistuisi, jos haluaisi, mutta minua ei ainakaan kiinnosta. Siitä, että jää helposti ihmisten mieleen, seuraa se, että luottamustehtäviä olisi tarjolla joka sormelle, ja ainakin minua pyydetään usein edustamaan erilaisia järjestöjä esim. lehti- ja tv-haastatteluihin. Työnhakutilanteessa erikoisesta nimestä tai ’eksoottisesta’ kuvasta cv:ssä voi olla etua. Erottuu porukasta, herättää kiinnostusta. Tai riippuu tietysti työstä ja alasta, herättääkö kiinnostusta vai vastenmielisyyttä, mutta ainakin erottuu.”

Nuoren naisen sähköpostihaastattelu (4.1.2001), vanhemmat Suomesta ja Aasiasta.

”Tää on aina ollu porsaanreikä, et mä tietoisesti käytän hyväkseni sitä, että sä VOIT [painottaa sanaa] olla. Et ei mun tarviis olla niin erilainen, mut mä VALITSEN sen tien...Siinä on jotain mielenkiintoista et sä et oo perusmassaa, et se on tavallaan porsaanreikä. Jos mä oisin täysin suomalainen mä oisin löytäny sen jostain muualta, mut tätä kautta mä löysin sen sit tosta.”

Nuoren miehen haastattelu (19.6.2001), vanhemmat Suomesta ja Etelä-Amerikasta.

Laajempi näkö- ja toimintakenttä

”Terve Anna!

Tulinkin juuri vaihtarivuodelta [isän kotimaasta]. Oli siisti vuosi ja paljon jäi käteen. Tunnen oloni yhä enemmän [x-maalais]-suomalaiseksi kuin koskaan. Se on lähinnä positiivinen tila, en koe tästä olevan negatiivisia puolia vaan päinvastoin se avartaa näkö- ja toimintakenttääni huomattavasti. Ainoa harmi on kun olen kyllästynyt selittelemään juuriani kaikille vastaantulijoille, jotenkin se vain tulee aina esille, [ihmiset isän kotimaassa] ihmettelevät outoa aksenttiani ja suomalaiset nimeä ja naamaa. Aikamoinen shokki monelle kun tällä pärställä alkaa raikuvasti lörpöttään [erään suomalaisen kaupungin] murretta! Ylipäättään kuuluu tosi hyvää, toivottavasti sinullekin! Kiitos hyvästä ja tärkeästä työstä jota teet! Terveisin [haastateltavan nimi poistettu].”

Vastaus (sähköposti 21.8.2006), jonka sain syksyllä 2006 kaikille haastattelemilleni lapsille ja nuorille lähettämäni kirjeeseen. Kirjoittajan vanhemmat Suomesta ja eräästä toisesta Euroopan maasta.

”Mulla olisi vielä pari hyvää muuvia”, breikkari Keisuke Tateishi, 24, pubisee ja hakee kannatinpylväästä otetta. Keisuke on nibai (tupla) – kahden kulttuurin kasvatti. Japanilainen isä kiersi 1970-luvulla Suomea ja tapasi suomalaisnaisen. Syntymästä lähtien hän on sukukoloinut Helsinki–Tokio-akselia. Se hämmentää kun ei ole oikein suomalainen eikä oikein japanilainenkaan. Savage Feet -breikkariyhmän tanssijana hän ha-

kee sooloteostensa koreografioihin juonta juuristaan. Kiasman urbaanin tanssin festivaaleilla kesällä 2001 tanssi alkoi japanilaisella kunnioitusta osoittavalla istuma-asennolla. Kunnioitusta hän saa myös Helsingin pikku-Tokiossa. ”Kaikki ne läpät, mitä me puhutaan keskenämme, on samoja kuin jos hengailtaisiin Tokiossa Seven Elevenin edessä”, Keisuke pohtii. Aika vähän Helsingissä varsinaista japanilaista kulttuuria kuitenkaan näkee. Takeishi Kitanon leffat tulee. Ja hei, Kabukista saa japanilaista kaljaa!”

City-lehti 3/2002. Artikkelin ”Helsingin Pikku-Tokio” kirjoittanut Tommi Nieminen. ”Nibait” olivat mukana järjestämässä artikkelissa mainostettua Japanilaisen kulttuurin Ikeike-festivaalia Helsingissä helmikuussa 2002.

Vuoden nuoreksi lehtikuvaajaksi on valittu tamperelainen Rami Hanafi, 26. Valinnan tehnyt lautakunta antoi kiitosta rohkeasta journalistisesta lähestymistavasta ja varmasta kuvaustyylistä. Kiitosta tuli myös kansainvälisyydestä. [...] Rami Hanafi ei suklaasilmineen muistuta yhtään hämäläistä perusjunttia, mutta hän on syntynyt Tampereella, opiskelee Tampereella ja on juuri saanut paikan tamperelaiseen Aamulehteen valokuvaajaksi [...] Kun poika lähti vaihto-oppilaaksi New Yorkiin, äiti pani kameran matkaan ja toivoi kuvia tuliaisiksi. Kuvien lisäksi Rami Hanafi hankki amerikkalaisen aksentin. Kun ulkonäkö on Egyptissä syntyneeltä isältä, vieras aloittaa usein keskustelun englanniksi. ”Yleensä vastaan suomeksi, paitsi jos toiselle tulisi nolo tilanne.” Samanlainen myötäeläminen näkyy kuvaamisessakin.

”Lumilautailijasta tuli vuoden nuori lehtikuvaaja” -artikkeli Helsingin Sanomissa (20.4.2006), kirjoittanut Irja Hyvärinen.

”Se on vähän silleen et sitä on oppinu astuun tästä yhteiskunnasta yhen askeleen taaksepäin ja katsoo sitä eri silmin. Et näkee vähän ulkopuolisen katseella et mikä on hyvää ja mikä on niiku outoo, ulkopuolisesta katsoen. Silleen.”

16-vuotiaan pojan haastattelu (9.3.2001), vanhemmat Suomesta ja Lähi-idästä.

Samaan aikaan kun Amira ihmetteli afrikkalaista kulttuuria, afrikkalaiset pitivät Amiraa ”sisterinä”. Kun suomalaiset ja afrikkalaiset istuivat eri pöydissä, afrikkalaiset odottivat, että Amira istuisi heidän kanssaan.

Näyttelijä Amira Khalifan haastattelu, VR:n Matkaan-lehti (3/2006).

”Mun ei tarte olla prototyyppi suomalainen mies, mulla ei ole semmosia paineita, vaikka tietty semmosia suomalaisen miehen elkeitä varmaan on.”

Afrikasta Suomeen lapsena adoptoidun nuoren miehen haastattelu (14.10.2000).

Kansanvalistajia

”On se silti vieläkin statement, että tummaihoinen kävelee lavalla.”

Näyttelijä Amira Khalifa VR:n Matkaan-lehden haastattelussa (3/2006).

Sorsastaja on Suomen Kansallisteatterin ja Teatteri Collectivon yhteistuotantona toteutettava esitys. Esityksen teemana on oman identiteetin löytäminen ympäristössä ja yhteisöissä, joiden odotukset ovat ristiriitaisia ja joskus yllättäviä. Näyttelijäryhmän muodostaa neljä tummaihoista näyttelijää. [...] Päätettiin tehdä esitys, jossa improvisoinnin sekamelskasta esille biotaan ne hetket, jolloin näyttämöllä tapahtuu havainto: muiston, ajan ja oivalluksen kiteytymä. Arkipäivän rasismista lähtenyt ajatus on laajentunut ylipäänsä erilaisuutta, omien ja yhteisöjen asenteita ja vaihtuvia identiteettejä peilaavaksi esitykseksi.

Ote Pirkko Saision Suomen Kansallisteatterin Kansallisteatteri-lehteen (1/2006) kirjoittamasta Sorsastaja-näytelmän esittelytekstistä. Näytelmän muita näyttelijöitä (Kaisla Löyttyjärvi, Henry Hanikka, Amira Khalifa ja Jani Toivola) yhdistää se, että heidän äitinsä ovat suomalaisia ja (biologiset) isänsä Afrikasta.

Vaikka Toivola on suomalainen ja asunut koko ikänsä Suomessa, hän kokee maahanmuuttajien asiat omikseen. Hän on juuri käynnistänyt maahanmuuttajalasten toiveisiin keskittyvän Unelma-projektin yhdessä näyttelijä Amira Khalifan kanssa. Projektin pääteipiteenä on näytelmä, mutta Toivola painottaa, että tärkeintä on keskittyä lapsiin ja antaa heille hetki aikaa.

Näyttelijä Jani Toivolan haastattelu, VR:n Matkaan-lehti (12/2006). Toivola on esiintynyt monissa rasismiin vastaisissa tilaisuuksissa.

Olet asunut Saksassa, Tikkurilassa, Ghanassa ja Amerikassa. Pidätkö Suomea kotimaana?

”Siinä mielessä kyllä, että olen asunut pisimpään täällä. Minulla on monta kotimaata, mutta Suomi on lähimpänä sydäntä, sitten Ghana ja Amerikka.”

Mitä muita intohimoja sinulla on kuorolaulun ja jenkkiputuksen lisäksi?

”Monikulttuurisuus. Jokainen kokee syrjintää elämässään, johtui se sitten ihonväristä, ulkonäöstä tai koosta. On ihan sama haukutaanko lasta koulussa läskiksi vai neekeriksi, mutta jos syrjintä vaikuttaa työpaikansaantiin tai etenemiseen yhteiskunnassa, siihen tulee puuttua. Suunnittelen Suomeen ensi kesäksi jalkapalloleiriä, joka edistää monikulttuurisuutta.”

”Viikon mies: Michael Quarshie”, artikkeli Me Naiset -lehdessä (23.2.2006).

6.1. Avarampaa juuripuhetta

Puhuessani lapsista ja nuorista, joilla on transnationaalit juuret, olen muistuttanut siitä, että noilla juurilla on myös sosiaalisia, siis ei pelkästään tai välttämättä lainkaan perimään tai biologiaan kiinnittyviä merkityksiä. Koko tutkimukseni lähtökohdan voisi kiteyttää ajatukseksi, ettei perimä, tai historia, saisi määrätä ihmisten mahdollisuuksia juurtua jonnekin.

Rasismien luonteeseen kuuluu se, että kaikenlaiset erot (biologisiksi tai kulttuurisiksi ajatellut, todelliset tai oletetut) voidaan aina kääntää jotakuta

vastaan. Rasismien tutkijan on kohdistettava katseensa niihin erotteluihin, joita sosiaalisissa ja kulttuurisissa käytännöissä erityisesti hyödynnetään muiden alistamiseen. Perimän, biologisten tai geneettisten juurimme merkityksiä koskevat ajattelu- ja puhutavat ovat noiden erottelujen keskiössä, vaikka ihmisten alistamisen oikeutukseen haetaan muunkinlaisia eroja. Voidakseni rajata tutkimuskysymyksiä ja pystyäkseen analysoimaan jo muutoinkin varsin heterogeenisen ihmisryhmän kokemuksia olen samalla tullut rajanneeksi ”transnationaalit juuret omaavat ihmiset” tavalla, jonka mielestäni pystyn perustelemaan tämän tutkimuksen osalta, mutta joka silti on vaivannut minua koko tutkimusprosessin ajan. Tutkimusasetelmaa rakentaessani ja haastateltavia valikoidessani yhtenä tutkimukseni kohdejoukkoon kuulumisen kriteerinä on toiminut ”perimä”, tai ”ne biologiset juuret”. Tämän rajauksen taustalla on ollut rasismi tutkimuksen aiheena.

Vaikka tämän tyyppiset rajaukset ovat joskus välttämättömiä tutkimuksen toteuttamiseksi, tuo ristiriita ei ole jättänyt minua rauhaan. Pelkään, että se, miten olen rajannut ja nimennyt tutkimukseni kohdejoukon, voi tuottaa myös sellaisia ajattelutapoja, joita haluan vastustaa. Siksi haluan lopuksi avata uudelleen kategorian ”lapset ja nuoret, joilla on transnationaalit juuret”. Kutsun siihen mukaan nyt myös ne nuoret, jotka tutkimusasetelmassani tulini rajanneeksi tuon määritelmän ulkopuolelle. Kaksi nuorta, Hilda ja Mohamed, joita en ole koskaan tavannut, saavat auttaa minua tässä tehtävässä. He etsivät paikkaansa Suomessa ja maailmassa ja vaativat myös oikeuksiinsa, puhumalla juuristaan.

Lokakuussa 2006 silmiini sattui Helsingin Sanomien Nuorten osastolta kirjoitus, joka oli otsikoitu ”*Monikansalliset juuret*”.¹ Oletin ensin, että kirjoittaja, 17-vuotias kuvassa tummahiuksinen ja vaaleaihoinen Hilda Salokorpi kuuluisi tutkimukseni kohderyhmään, siis että ainakin toinen hänen vanhemmistaan olisi jostain muualta kuin Suomesta. Tekstin luettuani sain kuitenkin sen kuvan, että Hildan molemmat vanhemmat ovat taustoiltaan suomalaisia. Hän esimerkiksi kertoo, että hänen kotonaan on puhuttu aina suomea. Hilda kertoo aloittaneensa koulunkäynnin ummikkona 6-vuoti-

---

¹ Monikansalliset juuret, Helsingin Sanomat, Nuorten sivu, 10.10.2006. Kirjoittaja Hilda Salokorpi.

aana Walesissa. Kun perhe sitten palasi Suomeen, vastaanotto uuden koulun ala-asteella oli Hildan mukaan ”*kaikkea muuta kuin lämmin. Kukaan ei vapaaehtoisesti tullut puhumaan kanssani. Arvelin, etteivät muut oppilaat pitäneet oranssista tukastani tai nimestäni tai pitivät minua ulkomaalaisena. Kaksikielisyyteni ei ollutkaan rikkaus vaan omituisuus. Siitä alkoi kuuden vuoden koulukiusaaminen, jonka katkaisin lopulta itse. [...] En ole koskaan tuntenut oloani kotoisaksi Suomessa varsinkaan, kun perheemme on oleillut paljon muissa maissa. Juuri ulkomailla oleskelu on tehnyt minusta sen, kuka olen. Henkiset juureni ovat asettuneet moneen kulttuuriin*”.

Suomalaisen sanomalahden nuortenosastolle kirjoittaessaan Hilda kävi lukiota Yhdysvalloissa. Hän puhuu ”henkisistä juuristaan”. Hildan transnationaalit juuret näyttävät kasvaneen erilaisten elämänvaiheiden ja kokemusten myötä. Vaikka yleisissä ajattelutavoissa perimä kiinnittäisikin hänen juurensa vain Suomeen, Hilda ajattelee ne toisin. Ne suuntautuvat eri paikkoihin: muistoissa Suomeen ja Walesiin, jutun kirjoittamishetkellä ne näyttivät olevan kiinnittymässä Yhdysvaltoihin ja tulevaisuudessa ties minne.

Selventääkseni ajatustani lisää, pyydän apuun toisen nuoren, Helsingin Sanomien haastatteleman², viisivuotiaana Suomeen muuttaneen ja haastatteluhetkellä 19-vuotiaan Jabril Mohamedin. Hän on räppäri (alias Big Dize), ja kuten kirjoituksessa todetaan, kun ”*Mohamed kuvaa omaa ja kavereiden elämää Suomessa, on helppo ymmärtää, että siinä riittää räppärille ammennettavaa.*” Haastattelussa hän kertoo rasmin kokemuksistaan ja tavastaan käsitellä niitä ”*yhteiskunnallisena räppääjänä*”. ”*En tiedä, mikä olen. Olenko afrosuomalainen vai Suomen somali vai mikä. Ehkä suomalaisetkaan eivät hyväksyisi, jos sanon että olen suomalainen. Olen ehkä Suomessa asuva Somaalian kansalainen,*” hän pohtii haastattelussa. Hän kertoo myös bändistään, jonka nimi ”*ITD*” tulee sanoista ”*in too deep*”. ”*Se tarkoittaa, että olemme jo syvällä suomalaisessa yhteiskunnassa, juurtuneet tänne. Mutta on siinä käänteinenkin merkitys*”, Mohamed valaisee.

Sinäpä sen sanot, Big Dize. Sinulla on juuret ”*syvällä suomalaisessa yhteiskunnassa*”, hyväksyivätpä muut sen tai eivät. Vaadit, kuten Hildakin,

---

² Somaliräppäri kertoo biiseissään katujen arjesta -artikkelin kirjoittaja Jaana Laitinen (Helsingin Sanomat 10.2.2007).

oikeutta juurtua, rakentaa juuria ja samalla ylläpitää juuria jonnekin. Puhutte omista oikeuksistanne, yksilön oikeuksista, mutta selvästi muidenkin puolesta. Kun sanotte asianne ääneen, tulette samalla möyhentäneeksi suomalaista maaperää. Puhumalla juuristanne, vanhoista ja uusista, kyseenalaistatte monia rasmin taustalla olevia oletuksia ja ajatuksia ja kaivatte maata niiden alta, jotka yrittävät oikeuttaa rasismia. Teillä on samanlaisia kokemuksia ja puhutte samoista asioista kuin ne, joiden juuret olen määritellyt transnationaaleiksi. Teidän määritelmäni juurista ovat avarampia kuin minun tässä tutkimuksessa, tai ihmisten yleensä. ”Respectiä” teille ja juurillenne!

Kirjallisuus

- Aapola, Sinikka (1997) Mature girls and adolescent boys? Deconstructing discourses of adolescence and gender. *YOUNG – Nordic Journal of Youth Research* 5:4, 50–68.
- Adler, Patricia A. & Adler, Peter (1997) Parent-as-Researcher: The Politics of Researching in the personal Life. Teoksessa Hertz, Rosanna (toim.) *Reflexivity & Voice*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 21–44.
- Ahmed, Sara (1998) *Differences That Matter. Feminist Theory and Post-modernism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ahmed, Sara (1999) 'She'll Wake Up One of These Days and Find She's Turned into a Nigger': Passing through Hybridity. Teoksessa Bell, Vikki (toim.) *Performativity & Belonging*, London: Sage, 87–106.
- Ahmed, Sara (2000 a) *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London, New York: Routledge.
- Ahmed, Sara (2000 b) Who Knows? Knowing Strangers and Strangeness. *Australian Feminist Studies* 15:31, 49–68.
- Alanen, Leena (1992) *Modern Childhood. Exploring the 'Child Question' in Sociology*. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Institute for Educational Research. Publication series A. Research Reports.
- Alanen, Leena (2001) *Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupolvijärjestys*. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 97–115.
- Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (2004) *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY.
- Alasuutari, Maarit (2005) Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 145–162.
- Alasuutari, Pertti (1993) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (2004) The globalization of qualitative research. Teoksessa Seale, Clive ym. *Qualitative Research Practice*. London: Sage, 595–608.
- Alasuutari, Pertti (2006) Merkitys, toiminta ja rakenne sosiologiassa: kulttuurinen näkökulma. *Sosiologia* 43:2, 79–92.
- Alasuutari, Pertti (2007) *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus. (Alkuperäisteos *Social Theory and Human Reality*, London: Sage, 2004).

- Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (toim.) (1998) *Elävänä Euroopassa. Muutuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Alderson, Priscilla (2004) *Ethics*. Teoksessa Fraser, Sandy & Lewis, Vicky & Sharon, Ding & Kellet, Mary & Robinson, Chris (toim.) *Doing Research with Children and Young People*. London: Sage, 97–112.
- Andersson, Mette (2003) *Immigrant youth and the dynamics of marginalization*. *Young* 11:1, 74–89.
- Andersson, Mette (2005) *Individualized and Collectivized Bases for Migrant Youth Identity Work*. Teoksessa Andersson, Mette & Lithman, Yngve Georg & Sernhede, Ove (toim.) *Youth, Otherness and the Plural City: Modes of Belonging and Social Life*. Göteborg: Daidalos, 27–51.
- Andersson, Mette & Lithman, Yngve Georg & Sernhede, Ove (2005) (toim.) *Youth, Otherness and the Plural City: Modes of Belonging and Social Life*. Göteborg: Daidalos.
- Anthias, Floya & Yuval-Davis, Nira (1993) *Racialized boundaries: race, nation, gender, colour and class and the anti-racist struggle*. London: Routledge.
- Appadurai, Arjun (1991) *Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology*. Teoksessa Fox, Rixhard (toim.) *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press, 191–210.
- Appadurai, Arjun (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Appiah, Anthony (1985) *The Uncompleted Argument: Du Bois and the Illusion of Race*. *Critical Inquiry* 12:1, 21–37.
- Archer, Luise & Francis, Becky (2005) *Constructions of racism by British Chinese pupils and parents*. *Race, Ethnicity and Education* 8:4, 387–407.
- Atkinson, Paul & Coffey, Amanda (1995) *Realism and its discontents: on the crisis of cultural representations in ethnographic texts*. Teoksessa Allan, Stuart & Adam, Barbara (toim.) *Theorizing Culture: An Interdisciplinary critique of Postmodernism*. London: UCL Press, 41–57.
- Back, Les (2002) *The Fact of Hybridity: Youth, Ethnicity, and Racism*. Teoksessa Goldberg, David Theo & Solomos, John (toim.) *A Companion to Racial and Ethnic Studies*. Malden, Oxford: Blackwell Publishers, 439–454.
- Balibar, Etienne (1991) *Racism and Nationalism*. Teoksessa Balibar, Etienne & Wallerstein, Immanuel: *Race, Nation, Class. Ambiguous Identities*. London: Verso, 37–67.
- Barker, Chris (2000): *Cultural Studies. Theory and Practice*. London: Sage.

- Berger, Peter L & Luckmann, Thomas (1966) *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday.
- Bhabha, Homi (1998) *Culture's In-Between?* Teoksessa Hall, Stuart & du Guy, Paul (toim.) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage, 53–60.
- Blom, Raimo (2003) *Muutosteesit*. Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko: *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 11–14.
- Boas, Franz (1986) *Anthropology and Modern Life*. New York: Dover. (Uusintapainos, ensimmäinen painos vuodelta 1962.)
- Bonnet, Alistair (2000) *Anti-racism*. London, New York: Sage.
- Brah, Avtar (1996) *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. London: Routledge.
- Brah, Avtar (2000) *The scent of memory: strangers, our own and others*. Teoksessa Brah, Avtar & Coombes, Annie (toim.) *Hybridity and its Discontents. Politics, science, culture*. London, New York: Routledge, 272–290.
- Brah, Avtar & Coombes, Annie (toim.) (2000) *Hybridity and its Discontents. Politics, science, culture*. London, New York: Routledge.
- Brake, Michael (1985) *Comparative Youth Culture. The Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada*. London, New York: Routledge.
- Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (2002) *Transnational Families in the Twenty-first Century*. Teoksessa Bryceson, Deborah & Vuorela, Ulla (toim.) *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 3–30.
- Bynner, John & Chisholm, Lynne & Furlong, Andy (toim.) (1997) *Youth, Citizenship and Social Change in a European Context*. Aldershot, Brookfield: Ashgate.
- Carsten, Janet (toim.) (2000) *Cultures of Relatedness. New Approaches to the Study of Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cartwright, Lisa (2003) *Photographs of "Waiting Children"*. The transnational adoption market. *Social Text* 74, 21:1, 83–109.
- Childs, Erica Chito (2002) *Families on the color-line: patrolling borders and crossing boundaries*. *Race & Society* 5, 139–161.
- Christensen, Pia & Prout, Alan (2002) *Working With Ethical Symmetry in Social Research With Children*. *Childhood* 9:4, 477–497.
- Clifford, James (1986) *Introduction: Partial Truths*. Teoksessa Clifford, James & Marcus, George (toim.) *Writing Culture: The Poetics & Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press, 1–26.

- Clifford, James (1988) *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Clifford, James (1992) *Traveling Cultures*. Teoksessa Grossberg, Lawrence & Nelson, Cary & Treichler, Paula I. (toim.) *Cultural Studies*. New York, London: Routledge, 96–116.
- Clifford, James & Marcus, George (toim.) (1986) *Writing Culture: The Poetics & Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Coffey, Amanda (1999) *The Ethnographic Self. Fieldwork and the Representation of Identity*. London: Sage.
- Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Cohen, Robin (1997) *Global Diasporas. An Introduction*. London: UCL Press.
- Collins, Patricia Hill (1991) *Black Feminist Thought. Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York, London: Routledge.
- Cowlshaw, Gillian K. (2000) Censoring Race in 'Post-Colonial' Anthropology. *Critique of Anthropology* 20:2, 101–123.
- Dalmage, Heather M. (2003) *Tripping on the Color Line. Black-White Multiracial Families in a Racially Divided World*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press. (2.painos)
- Dalmage, Heather M. (2006) *Interracial Couples, Multiracial People, and the Color Line in Adoption*. Teoksessa Wegar, Katarina (toim.) *Adoptive Families in a Diverse Society*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 210–224.
- Davies, Charlotte Aull (1999) *Reflexive Ethnography. A Guide to Researching Selves and Others*. London: Routledge.
- Denzin, Norman K. (toim.) (1998) *Cultural Studies: A Research Volume* 3, 75–96.
- Dorow, Sara K. (2006) *Transnational Adoption: A Cultural Economy of Race, Gender and Kinship*. New York, London: New York University Press.
- Eriksen, Thomas Hylland (2001) *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press. (2. painos)
- Ervasti, Heikki (2006) *Arvot, arki, tulevaisuus. Raportti turkulaisnuorten arvoista*. Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Sarja A:17/2006.
- Evaldsson, Ann-Carita (2005) Staging insults and mobilizing categorizations in a multiethnic peer group. *Discourse & Society* 16:6, 763–786.

- Faist, Thomas (2000) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. New York: Oxford University Press.
- Faist, Thomas (2004 a) *The Transnational Turn in Migration Research: Perspectives for the Study of Politics and Polity*. Teoksessa Povrzanovic Frykman, Maja (toim.) *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*. Malmö: Malmö University, IMER, 11–45.
- Faist, Thomas (2004 b) *Concluding remarks*. Teoksessa Povrzanovic Frykman, Maja (toim.) *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*. Malmö: Malmö University, IMER, 169–176.
- Fanon, Franz (1986) *Black Skin, White Masks*. London: Pluto Press. (Ranskan kielinen alkuperäisteos julkaistu vuonna 1952.)
- Forsander, Annika (2002) *Luottamuksen ehdot: Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestöliitto: Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002.
- Forsten-Lindman, Nina (1999) *Teenage psychological adjustment of child adoptees in Finland. Preliminary results*. Teoksessa Rygvold, Anne-Lise & Dalen, Monica & Saetersdal, Barbro (toim.) *Mine – yours – ours and theirs. Adoption, changing kinship and family patterns*. International conference at Lysebu 6.–8.5.1999, Oslo.
- Forsten-Lindman, Nina (2000) *Forskning gällande utländska adoptivbarn. Våra gemensamma barn – All Our Children* rf. Publikationer nr 13. Helsingfors.
- Fox, Richard G. (toim.) (1991) *Recapturing Anthropology. Working in the Present*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- Fuss, Diana (1989) *Essentially Speaking. Feminism, Nature & Difference*. New York, London: Routledge.
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gilbert, David (2005) *Interrogating Mixed-Race: A Crisis of Ambiguity?* *Social Identities* 11:1, 55–74.
- Gille, Zsuzsa (2001) *Critical Ethnography in the Time of Globalization: Toward a New Concept of Site*. *Cultural Studies, Critical Methodologies* 1:3, 319–334.
- Gille, Zsuzsa & Ó Rian, Séan (2002) *Global Ethnography*. *Annual Review of Sociology* 28, 271–295.
- Gillem, Angela R. & Cohn, Laura Renee & Thorne, Cambria (2001) *Black Identity in Biracial Black/White People: A Comparison of Jacqueline Who Refuses to Be Exclusively Black and Adolphus Who Wishes He*

- Were. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 7:2, 182–196.
- Gilroy, Paul (1997) *Diaspora and The Detours of Identity*. Teoksessa Woodward, Kathryn (toim.) *Identity and Difference*. London: Sage, 301–347.
- Gilroy, Paul (1999) *Masters, Mistresses, Slaves, and the Antinomies of Modernity*. Teoksessa Elliott, Anthony (toim.) *The Blackwell Reader in Contemporary Social Theory*. Malden, Oxford: Blackwell, 231–243.
- Gilroy, Paul (2001) *Against Race. Imagining Political Culture Beyond the Color Line*. Cambridge: Harvard University Press. (4.painos)
- Gilroy, Paul (2002) *The End of Antiracism*. Teoksessa Essed, Philomena & Goldberg, Theo (toim.) *Race Critical Theories*. Oxford: Blackwell, 249–264. (Julkaistu alunperin teoksessa Donald, J. & Rattansi, A. (toim.) (1992) "Race", *Culture and Difference*. London: Sage, 49–61.)
- Goffman, Ervin (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Goffman, Ervin (1963) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Goffman, Ervin (1967) *Interaction Ritual. Essays on face-to-face ritual*. New York: Pantheon Books.
- Goffman, Ervin (1971) *Arkielämän roolit*. Helsinki: WSOY.
- Goldberg, David Theo & Solomos, John (2002) *General Introduction*. Teoksessa Goldberg, David Theo & Solomos, John (toim.) *A Companion to Racial and Ethnic Studies*. Malden, Oxford: Blackwell Publishers, 1–12.
- Gordon, Tuula (2001) *Kuka voi olla suomalainen? –erot ja yhteisyys ”muihin” nuorten naisten ja miesten rakentamina*. *Nuorisotutkimus* 19:1, 25–38.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (2004) *Vertaileva ja poikkikulttuurinen tutkimus*. Teoksessa Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (toim.) *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY, 97–110.
- Graue, M. Elisabeth & Walsh, Daniel J. (1998) *Studying Children in Context. Theories, Methods, and Ethics*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Graves, Joseph L. (2001) *The Emperor's New Clothes: Biological Theories of Race at the Millenium*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Gray, Ann (2003) *Research Practice for Cultural Studies: Ethnographic Methods and Lived Cultures*. London: Sage.

- Grossberg, Lawrence (1997) *Bringing it All Back Home. Essays on Cultural Studies*. Durham, London: Duke University Press.
- Grossberg, Lawrence & Nelson, Cary & Treichler, Paula I. (toim.) (1992) *Cultural Studies*. New York, London: Routledge
- Gupta, Akhil & Ferguson, James (toim.) (1997 a) *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California Press.
- Gupta, Akhil & Ferguson, James (1997 b) *Discipline and Practice : 'The Field' as Site, Method, and Location in Anthropology*. Teoksessa Gupta, Akhil & Ferguson, James (toim.) *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California Press, 1–46.
- Gupta, Akhil & Ferguson, James (toim.) (1997 c) *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham, London: Duke University Press.
- Hall, Stuart (1992) *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart & du Guy, Paul (toim.) (1998) *Questions of Cultural Identity*. London: Sage. (1. painos vuodelta 1996.)
- Hannerz, Ulf (1996) *Transnational Connections. Culture, people, places*. London, New York: Routledge.
- Hannerz, Ulf (1999) *Reflections on varieties of culturespeak*. *European Journal of Cultural Studies* 2:3, 393–407.
- Hannerz, Ulf (2003) *Being there ... and there ... and there! Reflections on multi-site ethnography*. *Ethnography* 4:2, 201–216.
- Haraway, Donna (1991) *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.
- Harding, Sandra (toim.) (1987 a) *Feminism & Methodology*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Harding, Sandra (1987 b) *Introduction: Is There a Feminist Method*. Teoksessa Harding, Sandra (toim.) *Feminism & Methodology*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 1–13.
- Harding, Sandra (1987 c) *Conclusion. Epistemological Questions*. Teoksessa Harding, Sandra (toim.) *Feminism & Methodology*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 181–190.
- Harding, Sandra (1996) *Standpoint Epistemology (a Feminist Version): How Social Disadvantage Creates Epistemic Advantage*. Teoksessa Turner, S.P. (toim.) *Social Theory and Sociology. The Classics and Beyond*. Cambridge: Blackwell, 146–160.

- Harinen, Päivi (2000) Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 11/2000.
- Harinen, Päivi (toim.) (2003) Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Harris, Perlita (toim.) (2006) In search of belonging. Reflections by transracially adopted people. London: BAAF (Adoption & Fostering).
- Harrison, Faye V. (1995) The Persistent Power of "Race" in the Cultural and Political Economy of Racism. *Annual Review of Anthropology* 24, 47–74.
- Hart, Jason (2006) Saving the Children. What role for anthropology? *Anthropology Today* 22:1, 5–8.
- Hartsock, Nancy (1987) The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism. Teoksessa Harding, Sandra (toim.) *Feminism & Methodology*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 157–180.
- Hautaniemi, Petri (2004) Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- HE 3/2006. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta. Saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060003.pdf> (13.2.2007)
- Heikkilä, Elli (2005) Monikulttuuriset avioliitot tilastoissa ja arjen elämässä. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, Anne & Söderling, Ismo & Fågel, Stina (toim.) *Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Väestötutkimuslaitos ja Kotipuu. Helsinki: Väestöliitto, 24–36.
- Heiskala, Risto (2000) Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Helve, Helena & Holm, Gunilla (toim.) (2005) *Contemporary Youth Research. Local Expressions and Global Connections*. Aldershot, Burlington: Ashgate.
- Helve, Helena & Wallace, Claire (2001) (toim.) *Youth, Citizenship and Empowerment*. Aldershot, Burlington: Ashgate.
- Henkilötietolaki 1999/523. (<http://www.ssml-fdma.fi/Henkilotietolaki.pdf>) (13.2.2007)
- Henry, William (Lez) (2005) British Deejay Culture – a Voice of the 'the Voiceless' Black Inner-city Youth. Teoksessa Andersson, Mette & Lithman, Yngve Georg & Sernhede, Ove (toim.) *Youth, Otherness and the Plural*

- City: Modes of Belonging and Social Life. Göteborg: Daidalos, 321–343.
- Hilden-Paajanen, Tarja (2005) Pahojen poikien piiri. Joensuun skinien epäilty rikollisuus 1995–1998. Tampere: Tampere University Press.
- Hirsiaho, Anu & Korpela, Mari & Rantalaiho, Liisa (2005) Johdanto. Teoksessa Hirsiaho, Anu & Korpela, Mari & Rantalaiho, Liisa (toim.) Kohtaamisrajoilla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–18.
- Hjern, Anders & Lindblad, Frank & Vinnerljung, Bo (2002) Suicide, psychiatric illness, and social maladjustment in intercountry adoptees in Sweden: a cohort study. *The Lancet* 360:10, 443–448.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (2000) *The Self We Live By. Narrative Identity in a Postmodern World.* Oxford University Press.
- Holston, James & Appadurai, Arjun (1996) Cities and Citizenship. *Public Culture* 8:2, 187–204.
- Homans, Margaret (2006) Adoption Narratives, Trauma, and Origin. *Narrative* 14:1, 4–25.
- hooks, bell (1994) *Outlaw Culture. Resisting Representations.* New York, London: Routledge.
- Hopper, Simon (1995) Reflexivity in academic culture. Teoksessa Allan, Stuart & Adam, Barbara (toim.) *Theorizing Culture: An Interdisciplinary critique of Postmodernism.* London: UCL Press, 58–69.
- Howarth, Caroline (2002) ”So, you’re from Brixton?” The Struggle for Recognition and Esteem in a Multicultural Community. *Ethnicities* 2:2, 237–260.
- Howarth, Caroline (2004) Re-presentation and Resistance in the Context of School Exclusion: Reasons to Be Critical. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 14: 356–377.
- Howarth, Caroline (2005) Towards a critical social psychology of racism: points of disruption. Editorial. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 15:6, 425–431.
- Howell, Signe (2006) *The Kinning of Foreigners. Transnational Adoption in a Global Perspective.* New York, Oxford: Berghahn Books.
- Hunter, Margaret (2002) Rethinking epistemology, methodology, and racism: or, is White sociology really dead? *Race & Society* 5, 119–138.
- Huq, Rupa (2003) From the margins to mainstream? Representations of British Asian youth musical cultural expression from bhangra to Asian underground music. *Young* 11:1, 29–48.
- Hurd, Tracey L. & McIntyre, Alice (1996) The Seduction of Sameness: Similarity and Representing the Other. Teoksessa Wilkinson, Sue & Kitzin-

- ger, Celia (toim.) *Representing the Other. A Feminism & Psychology Reader*. London: Sage, 78–82.
- Hutnyk, John (2005) *The Dialectic of Here and There: Anthropology 'at Home' and British Asian Communism*. *Social Identities* 11:4, 345–361.
- Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huttunen, Laura (2004) *Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat*. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Tampere: Vastapaino, 134–154.
- Huttunen, Laura (2005) *Etnisyys: Luokittelusysteemejä ja elettyä yhteisöllisyyttä*. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 117–160.
- Huttunen, Laura & Löytty, Olli & Rastas, Anna (2005) *Suomalainen monikulttuurisuus: paikallisia ja yllirajaisia suhteita*. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli: *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16–40.
- Hübinette, Tobias (2005) *Comforting an orphaned nation: Representations of international adoption and adopted Koreans in Korean popular culture*. Department of Oriental Languages – Korean Studies. Stockholm University. Stockholm.
- Hyvärinen, Matti (1998) *Thick and thin narratives: Thickness of description, expectation, and causality*. Teoksessa Denzin, Norman K. (toim.) *Cultural Studies: A Research Volume* 3, 75–96.
- Hällgren, Camilla (2005) *'Working harder to be the same': everyday racism among young men and women in Sweden*. *Race, Ethnicity and Education* 8:3, 319–342.
- Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- James, Allison & Hockey, Jenny & Dawson, Andrew (toim.) (1997) *After Writing Culture. Epistemology and Praxis in Contemporary Anthropology*. London: Routledge.
- James, Allison & James, Adrian L. (2004) *Constructing Childhood. Theory, Policy and Social Practice*. New York: Palgrave.
- Jenkins, Richard (1986) *Social anthropological models of inter-ethnic relations*. Teoksessa Rex, John & Mason, David (toim.) *Theories of Race*

- and Ethnic Relations. Comparative ethnic and race relations series. Cambridge: Cambridge University Press, 170–186.
- Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) (2004) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Vastapaino.
- Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY.
- Kallio, Kirsi Pauliina (2005) Ikä, tila ja valta: koulu politiikan näyttämönä. *Terra* 117:2, 79–90.
- Kallio, Kirsi Pauliina (2006) Lasten poliittisuus ja lapsuuden synty. Keho lapsuuden rajankäynnin tilana. Tampere: Tampere University Press.
- Kaplan & Bennet (2003) Use of Race and Ethnicity in Biomedical Publication. *The Journal of American Medical Association* 289:20, 2709–2716.
- Katz, Cindi (2004) Growing up Global. Economic Restructuring and Children's Everyday Lives. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kelly, Jennifer (1998) 'Experiences with the white man'. *Canadian Ethnic Studies* 30, 95–113.
- Keskisalo, Anne-Mari (2001) ”Puhu homo suomee!” Suomalais- ja maahanmuuttajanuoret kansainvälisessä luokassa. Teoksessa Puuronen, Vesa (toim.) Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismin arki ja arjen rasismi. Tampere: Vastapaino, 173–207.
- Keskisalo, Anne-Mari (2003) Suomalais- ja maahanmuuttajanuorten vuorovai-
kutusta joensuulaisen koulun arjessa. Teoksessa Harinen, Päivi (toim.)
Kamppailuja jäsenyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten
arjessa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 122–157.
- Keskisalo, Anne-Mari & Perho, Sini (2001) Taistelua tilasta Joensuussa. Rasis-
mi paikallisten nuorten neuvotteluväliseenä. Teoksessa Suutari, Minna
(toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yh-
teiskunnan reunoilla. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotut-
kimusseura, julkaisuja 20, 77–102.
- Kinnunen, Merja (2004) Paikallinen ja globaali vertailevassa tutkimuksessa. Teoksessa Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (toim.) Vertailevan tutki-
muksen ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 67–80.
- Kivisto, Peter (2001) Theorizing transnational immigration: a critical review of
current efforts. *Ethnic and Racial Studies* 24:4, 549–577.
- Kuortti, Joel & Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) (2007/tulossa) Kolo-
nialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

- Kuure, Tapio (2001) (toim.) Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasianneuvotte-
lukunta, Stakes.
- Laaksonen, Pekka & Knuutila, Seppo & Piela, Ulla (toim.) (2003) Tutkijat
kentällä. Kalevalaseuran vuosikirja 82. Helsinki: Suomalaisen Kirjalli-
suuden Seura.
- Lahikainen, Anja Riitta (2001) Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teokses-
sa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Hel-
sinki: WSOY, 21–46.
- Lahikainen, Anja Riitta & Kirmanen, Tiina & Kraav, Inger & Taimalu, Merle
(2003) Studying Fears in Young Children. Two interview methods.
Childhood 10:1, 83–104.
- Lahikainen, Anja-Riitta & Punamäki, Raija-Leena & Tamminen, Tuula (2007/
tulossa) (toim.) Kulttuuri lapsen kasvattajana. Helsinki: WSOY.
- Lal, Barbara Ballis (2001) Learning to Do Ethnic Identity: The Transracial
/Transethnic Adoptive Family as Site and Context. Teoksessa Parker,
David & Song, Miri (toim.) (2001) Rethinking 'Mixed Race'. London:
Pluto Press, 154–172.
- Lappalainen, Sirpa (2002) ”Eskarissa eurokuntoon” – Esiopetus (suomalais)-
kansallisenä projektina. Teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri
& Lempiäinen, Kirsti (toim.) Suomineiton hei! Kansallisuuden suku-
puoli. Tampere: Vastapaino, 230–245.
- Lappalainen, Sirpa (2006) Kansallisuus, etnisyyt ja sukupuoli lasten välisissä
suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä. Kasvatustieteen laitoksen tutki-
muksia 205. Helsingin yliopisto.
- Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli & Ruuska, Petri (2004) Suomi toisin sanoen.
Tampere: Vastapaino.
- Lentin, Alana (2004) Racism and Anti-Racism in Europe. London: Pluto
Press.
- Lévi-Strauss, Claude (1952) Race and History. Paris: UNESCO.
- Levitt, Peggy & Waters, Mary C. (toim.) (2002 a) The Changing Face of Home.
The Transnational Lives of the Second Generation. New York: Russel
Sage Foundation,
- Levitt, Peggy & Waters, Mary C. (2002 b) Introduction. Teoksessa Levitt,
Peggy & Waters, Mary C. (toim.) The Changing Face of Home. The
Transnational Lives of the Second Generation. New York: Russel Sage
Foundation, 1–30.
- Lewis, Gail (2000) 'Race', Gender, Social Welfare. Encounters in Postcolonial
Society. Cambridge: Polity Press.

- Lie, John (2001) Diasporic Nationalism. *Cultural Studies <-> Critical Methodologies* 1: 3, 355–362.
- Lieberman, Leonard & Stevenson, Blaine W. & Reynolds, Larry T. (1989) Race and Anthropology: A Core Concept without Consensus. *Anthropology & Education Quarterly* 20:2, 67–73.
- Lifton, Betty Jean (1994) *Journey of the Adopted Self. A Quest for Wholeness*. New York: Basic Books.
- Liljeström, Marianne (toim.) (2004) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.
- Lincoln, Yvonna S. & Denzin, Norman K (1998) *The Fifth Moment. Teoksessa Denzin, Norman K & Lincoln, Yvonna S. (toim.) The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 407–429.
- Lithman, Yngve & Andersson, Mette: Introduction. Teoksessa Andersson, Mette & Lithman, Yngve Georg & Sernhede, Ove (toim.) *Youth, Otherness and the Plural City: Modes of Belonging and Social Life*. Göteborg: Daidalos, 9–24.
- Lupton, Deborah (1998) *The Emotional Self*. London: Sage.
- Lähteenmaa, Jaana (2000) *Myöhäismoderni nuorisokulttuuri. Tulkintoja ryhmistä ja ryhmiin kuulumisen ulottuvuuksista*. Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 14. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Löytty, Olli (2005) *Toiseus. Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa*. Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 161–189.
- Mac an Ghaill, Mairtin & Haywood, Chris (2003) Young (male) Irishness. Postcolonial ethnicities – expanding the nation and Irishness. *European Journal of Cultural Studies* 6:3, 386–403.
- Mahtani, Minelle (2002) Interrogating the Hyphen-Nation: Canadian Multicultural Policy and ‘Mixed Race’ Identities. *Social Identities* 8:1, 67–90.
- Maira, Sunaina (2000) Henna and Hip Hop. The Politics of Cultural Production and the Work of Cultural Studies. *Journal of Asian American Studies* 3:3, 329–369.
- Malkki, Liisa (1992) National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. *Cultural Anthropology* 7:1, 24–44.
- Malkki, Liisa (1995) Refugees and Exile: From “Refugee Studies” to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology* 24: 495–523.

- Malkki, Liisa (2006) Children, Humanity and the Infantilization of peace. Artikkelikäsitkirjoitus.
- Maniam, Mani & Patel, Vijay & Singh, Satnam & Robinson, Chris (2004) Race and Ethnicity. Teoksessa Fraser, Sandy & Lewis, Vicky & Sharon, Ding & Kellet, Mary & Robinson, Chris (toim.) *Doing Research with Children and Young People*. London: Sage, 222–235.
- Marcus, George E. (1986) Contemporary Problems of Ethnography in the Modern World System. Teoksessa Clifford, James & Marcus, George (toim.) *Writing Culture: The Poetics & Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press, 165–193.
- Marcus, George E (1995) Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Marcus, George E. & Fischer, Michael M. (1986) *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Markkanen, Airi (2003) Luonnollisesti – Etnografinen tutkimus romaninaisten elämäntilasta. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 33. Joensuun yliopisto.
- Mayall, Berry (1999) Children and Childhood. Teoksessa Hood, Suzanne & Mayall, Berry & Oliver, Sandy (toim.) *Critical issues in social research. Power and prejudice*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 10–24.
- McClaurin, Irma (toim.) (2001) *Black Feminist Anthropology. Theory, Politics, Praxis and Poetics*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press.
- McKechnie, Jim & Hobbs, Sandy (2004) Childhood Studies. Teoksessa Fraser, Sandy & Lewis, Vicky & Sharon, Ding & Kellet, Mary & Robinson, Chris (toim.) *Doing Research with Children and Young People*. London: Sage, 270–285.
- Miles, Robert (1994) Explaining Racism in contemporary Europe. Teoksessa Rattansi, Ali & Westwood, Sallie (toim.) *Racism, Modernity and Identity. On the Western Front*. Cambridge: Polity Press, 189–221.
- Milian Arias, Claudia M. (2002) New Languages, New Humanities: The “Mixed Race” Narrative and the Borderlands. Teoksessa Goldberg, David Theo & Solomos, John (toim.) *A Companion to Racial and Ethnic Studies*. Malden, Oxford: Blackwell Publishers, 355–263.
- Morley, David (1997) Theoretical Orthodoxies: Textualism, Constructivism and the ‘New Ethnography’ in Cultural Studies. Teoksessa Fergu-

- son, Marjorie & Golding, Peter (toim.) *Cultural Studies in Question*. London: Sage, 121–137.
- Motsieloa, Viveca (2003) "Det måste vara någonting annat". En studie om barns upplevelser av rasism i vardagen. *Rädda Barnen / Save the Children*, Sweden.
- Nikander, Pirjo & Zechner, Minna (2006) Ikäetiikka – elämänkulun ääripää, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset. *Yhteiskuntapolitiikka* 71:5, 515–526.
- Ong Aihwa (1999) *Flexible Citizenship. The Cultural Logics of Transnationality*. Durham & London: Duke University Press.
- Owen, Charlie (2001) 'Mixed Race' in *Official Statistics*. Teoksessa Parker, David & Song, Miri (toim.) *Rethinking 'Mixed Race'*. London: Pluto Press, 134–153.
- Parker, David & Song, Miri (toim.) (2001) *Rethinking 'Mixed Race'*. London: Pluto Press.
- Parviainen, Heikki (2003) Kansainvälinen adoptiotoiminta Suomessa vuosina 1970–2000. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja E 15/2003. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Passaro, Joanne (1997) "You Can 't take the Subway to the Field!": "Village" epistemologies in the Global Village. Teoksessa Gupta, Akhil & Ferguson, James (toim.) *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California Press, 147–162.
- Phoenix, Ann (2001) *Practising Feminist Research: The Intersection of Gender and 'Race' in the Research Process*. Teoksessa Bhavnani, Kum-Kum (toim.) *Feminism and 'Race'*. Oxford: Oxford University Press, 203–219.
- Portes, Alejandro & Guarnizo, Luis E. & Landolt, Patricia (1999) The Study of Transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies* 22:2, 217–237.
- Povrzanovic Frykman, Maja (toim.) (2004) *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*. Malmö: Malmö University, IMER.
- Powdermaker, Hortense (1966) *Stranger and Friend. The Way of an Anthropologist*. New York: Norton.
- Rastas, Anna (2005) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteissa. Teoksessa Ruusu-vuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.
- Rastas, Anna (2007 tulossa) Kuinka rasismi värittää kulttuuria ja identiteettejä. Teoksessa Lahikainen, Anja-Riitta & Punamäki, Raija-Leena & Tamminen, Tuula (toim.) *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY.

- Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (2005) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino.
- Rattansi, Ali (1994) 'Western' Racisms, Ethnicities and Identities in a 'Post-modern' Frame. Teoksessa Rattansi, Ali & Westwood, Sallie (toim.) *Racism, Modernity and Identity. On the Western Front*. Cambridge: Polity Press, 15–86.
- Rattansi, Ali & Phoenix, Ann (1997) Rethinking youth identities: modernist and postmodernist frameworks. Teoksessa Bynner, John & Chisholm, Lynne & Furlong, Andy (toim.) *Youth, Citizenship and Social Change in a European Context*. Aldershot, Brookfield: Ashgate, 121–150.
- Rattansi, Ali & Westwood, Sallie (toim.) (1994) *Racism, Modernity and Identity. On the Western Front*. Cambridge: Polity Press.
- Rizzini, Irene & Bush, Malcolm (2002) Editorial: Globalization and children. *Childhood* 9:4, 371–374.
- Ronkainen, Suvi (2000) Sandra Harding – Sijoittautumisen ja sitoutumisen tietoteoreetikko. Teoksessa Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.) *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino, 161–186.
- Root, Maria P.P. (2002) A Bill of Rights for Racially Mixed People. Teoksessa Essed, Philomena & Goldberg, Theo (toim.) *Race Critical Theories*. Oxford: Blackwell, 355–368.
- Rooth, Dan-Olof (2001) Etnisk diskriminering och "Sverige-specifik" kunskap – vad kan vi lära från studier av adopterade och andra generationens invandrare. *Ekonomisk Debatt* 29:8, 535–546.
- Rothman, Barbara Katz (2003) Ei yksin geneistä. Matkaopas rodun, normaaliuden ja sikiämisen genomiikkaan. Tampere: Vastapaino
- Rothman, Barbara Katz (2005) *Weaving a Family. Untangling Race and Adoption*. Boston: Beacon Press.
- Ruuska, Petri (2002) Kuviteltu Suomi. Globalisaation, nationalismin ja suomalaisuuden punos julkisissa sanoissa 1980–90-luvuilla. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis*; 156, Tampereen yliopisto. (<http://acta.uta.fi>.)
- Ruuska, Petri (2004) Juurien arkinen poliittisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli & Ruuska, Petri: *Suomi toisin sanoen*. Tampere: Vastapaino, 77–95.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Said, Edward (1978) *Orientalism*. New York: Vintage.

- Saukko, Paula (1998) Voice, Discourse and Space: Competing/Combining Methodologies in Cultural Studies. Teoksessa Denzin, Norman K. (toim.) Cultural Studies: A Research Volume 3, 75–96.
- Sawyer, Lena (2000) Black and Swedish: Racialization and the Cultural Politics of Belonging in Stockholm, Sweden. University of California, Santa Cruz. Ann Arbor, Michigan: UMI.
- Sawyer, Lena (2002) Routings: “Race”, African Diasporas, and Swedish Belonging. Transforming Anthropology 11:1, 13–29.
- Scott, Kimberly A. (2002) ‘You want to be a girl and not my friend’. African-American/Black girls’ play activities with and without boys. Childhood 9:4, 397–414.
- Sernhede, Ove (2005) ‘Reality is My Nationality’ –The Global Tribe of Hip Hop and Immigrant Youth in ‘The New Sweden’. Teoksessa Andersson, Mette & Lithman, Yngve Georg & Sernhede, Ove (toim.) Youth, Otherness and the Plural City: Modes of Belonging and Social Life. Göteborg: Daidalos, 271–290.
- Shiao, Jiannbin Lee & Tuan, Mia & Rienzi, Elisabeth (2004) Shifting the spotlight: exploring race and culture in Korean-White adoptive families. Race & Society 7, 1–16.
- Siirtolaisuusinstituutti (2003) Tilastot. Maahanmuuttaneet iän mukaan vuosina 1980–2001. (<http://www.migrationinstitute.fi/db/stat/fin/art.php?artid=7>) (13.2.2007)
- Smith, Dorothy (1988) The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology. Milton Keynes: Open University Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1990) The Post-Colonial Critic. Interviews, Strategies, Dialogues (toim. Sarah Harasym). New York, London : Routledge.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1996) The Spivak Reader. Selected Works of Gayatri Chakravorty Spivak (toim. Donna Landry & Gerald MacLean). New York & London: Routledge.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1999) Subaltern Studies: Deconstructing Historiography. Teoksessa Elliott, Anthony (toim.) The Blackwell Reader in Contemporary Social Theory. Malden, Oxford: Blackwell, 246–255.
- Stacey, Judith (1988) Can there be a feminist ethnography? Women ‘s Studies International Forum 11:1, 21–27.
- Strandell, Harriet (2005) Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, työpapereita 4/2005. Helsinki, 33–40.

- Suurpää, Leena (2002) Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 28.
- Suurpää, Leena (2005) Suvaitsevaisuus: sietämistä vai solidaarisuutta? Teoksessa Rastas, Anna & Huttunen, Laura & Löytty, Olli (2005) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 41–68.
- Talib, Mirja-Tytti (1999) Toiseuden kohtaaminen koulussa. Opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, Tutkimuksia 207.
- Tatum, Beverly Daniel (1999) "Why Are All the Black Kids Sitting Together in the Cafeteria?" And Other Conversations About Race. New York: Basic Books.
- Tiilikainen, Marja (2003) Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Tiittula, Liisa & Rastas, Anna & Ruusuvuori, Johanna (2005) Kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta tietokonevälitteiseen viestintään. Virtuaalihaastattelun näkymiä. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 264–271.
- Tilastokeskus (2006 a) Väestötilastot http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#Väestöiänmukaan (13.2.2007)
- Tilastokeskus (2006 b) Suomeen adoptoitu ulkomailta lapsia ennätysmäärä vuonna 2005. Tilastokeskuksen tilastojulkistus 16.6.2006. http://www.stat.fi/til/adopt/2005/adopt_2005_2006-06-16_tie_001.html (13.2.2007)
- Tolonen, Tarja (2002) Suomalaisuus, tavallisuus ja sukupuoli nuorten näkemyksissä. Teoksessa Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.) Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 246–266.
- Twine, France Winddance (1998) Managing Everyday Racisms: The Anti-Racist Practises of White Mothers of African Children in Britain. Teoksessa O'Brien, Jodi & Howard, Judith (toim.) Everyday Inequalities. Critical Inquiries. Malden, Oxford: Blackwell, 237–252.
- Twine, France Winddance (1999 a) Transracial Mothering and Antiracism: The Case of White Birth Mothers of "Black" Children in Britain. *Feminist Studies* 25:3, 729–746.

- Twine, France Winddance (1999 b) Bearing Blackness in Britain: The Meaning of Racial Difference for White Birth Mothers of African-Descent Children. *Social Identities* 5:2, 185–210.
- Unesco (1969): Four statements on the race question. (<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001229/122962eo.pdf>) (13.2.2007)
- Urry, John (2000) *Sociology Beyond Societies. Mobilities for the twenty-first century*. London, New York: Routledge.
- Vertovec, Steven (1999) Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies* 22:2, 447–462.
- Virrankoski, Osmo (1994) Muukalaisuuden kohtaaminen peruskoulun päättöluokalla: Moraalikasvatus peruskoulussa ja päättöluokan oppilaiden kansalliset muukalaisuskemukset sekä ennakkoluulot sosio-kognitiivisena rakenteena. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C 107.
- Virrankoski, Osmo (2001) Maa kallis isien: tutkimus peruskoulun päättävien oppilaiden isänmaallisuudesta, suvaitsevaisuudesta ja etnisistä ennakkoluuloista. Turku: Kirja-Aurora.
- Volkman, Toby (toim.) (2005 a) *Cultures of Transnational Adoption*. Durham & London: Duke University Press.
- Volkman, Toby (2005 b) Introduction: New Geographies of Kinship. Teoksessa Volkman, Toby (toim.) *Cultures of Transnational Adoption*. Durham & London: Duke University Press, 1–22.
- Vuorela, Ulla (1999) Postkoloniaali ja kolmannen maailman feminismit. Teoksessa Airaksinen, Jaana & Ripatti, Tuula (toim.) *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Tampere: Vastapaino, 13–37.
- Wade, Peter (2002) *Race, Nature and Culture. An Anthropological Perspective*. London: Pluto Press.
- Wegar, Katarina (2006) (toim.) *Adoptive Families in a Diverse Society*. New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press.
- Welz, Gisela (2004) Multiple Modernities. The Transnationalization of Cultures. Paper presented at the Conference “Transcultural English Studies” annual Conference of the Association for the Study of the New Literatures in English at Johan Wolfgang Goethe University Frankfurt am Main, 19.–23.5.2004. Research Group Transnationalism, Working Paper Number 5. Institute of Cultural Anthropology and European Ethnology, Johan Wolfgang Goethe University Frankfurt am Main.
- Werbner, Pnina & Modood, Tariq (toim.) (1997) *Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism*. London, New Jersey: Zed Books.

- Weston, Kath (1997) *The Virtual Anthropologist*. Teoksessa Gupta, Akhil & Ferguson, James (toim.) *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. Berkeley: University of California Press, 163–184.
- Williams, John Kino Yamaguchi & Goebert, Deborah & Hishinuma, Earl & Miyamoto, Robin & Anzai, Neal & Izutsu, Satoru & Yanagida, Evelyn & Nishimura, Stephanie & Andrade, Naleen & Baker, F.M. (2002) A Conceptual Model of Cultural Predictors of Anxiety Among Japanese American and Part-Japanese American Adolescents. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 8:4, 320–333.
- Witzig, Ritchie (1996) The Medicalization of Race: Scientific Legitimization of a Flawed Social Construct. *Annals of Internal Medicine* 125:8, 675–679.
- Wolf, Margery (1992) *A Thrice-Told Tale. Feminism, Postmodernism, and Ethnographic Responsibility*. Stanford: Stanford University Press.
- Yhteiset Lapsemme (2001) *Tutkimusohjelma. Monikulttuuriset lapset suomalaisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry.
- Yngvesson, Barbara (1997) Negotiating Motherhood: Identity and Difference in “Open” Adoptions. *Law and Society Review* 31:1, 31–80.
- Yngvesson, Barbara (2002) Placing the “Gift Child” in Transnational Adoption. *Law & Society Review* 36:2, 227–256.
- Yngvesson, Barbara (2003) Going “Home”. Adoption, Loss of Bearings, and the Mythology of Roots. *Social Text* (74) 21:1.
- Yngvesson, Barbara (2005) *Roots and Returns in an Adopted World*. Esitelmä. 1st Global Adoption Research Conference, Copenhagen University, 9–11.9.2005.
- Yngvesson, Barbara & Mahoney, Maureen A. (2000) ‘As One Should, Ought and Wants to Be’. *Belonging and Authenticity in Identity Narratives. Theory, Culture & Society* 17:6, 77–110.
- Yuval-Davis, Nira (2004) Borders, boundaries, and the politics of belonging. Teoksessa May, Stephen & Modood, Tariq & Squires, Judith (toim.) *Ethnicity, Nationalism and Minority Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 214–230.
- Østberg, Sissel (2003) Norwegian–Pakistani adolescents. Negotiating religion, gender, ethnicity and social boundaries. *Young* 11:2, 161–181.

LIITTEET

Liite1: Haastateltavat

1a) Tutkimukseen haastatteleman lapset ja nuoret

Yhteensä 23 loppuun saatettua haastattelua.

17 henkilön kanssa haastattelut tehtiin kasvokkain ja haastattelut nauhoittaen,

6 haastattelua tehtiin sähköpostin välityksellä.¹

Näillä haastattelemillani lapsilla ja nuorilla toiset juuret yhteensä 13 eri maahan Afrikassa, Aasiassa, Euroopassa, Lähi-idässä ja Etelä-Amerikassa.

Näin haastatelluista 6 henkilöä ulkomailta Suomeen adoptoituja, muut henkilöitä, joiden toinen biologinen vanhempi Suomesta ja toinen (ainakin alun perin) jostain muusta maasta.²

Haastateltavista tyttöjä/naisia 13, poikia/miehiä 10.

Haastateltavien iät haastatteluhetkellä:

Tytöt/naiset: 8,9,14,15,16,17,2x18,23,2x26,27, 29

Pojat/miehet: 10,12,16,2x17,21,23,25,28,31

---

¹ Näiden lisäksi yksi sellainen keskeytynyt haastattelu, jossa tein tutkimussopimuksen haastateltavan kanssa ja kirjasin muistiinpanoja tapaamisen yhteydessä käymistämme keskusteluista. Haastattelua sovittiin jatkettavaksi sähköpostitse, mikä ei kuitenkaan onnistunut haastateltavan työkiireiden vuoksi, eikä näin ollen kaikista kysymysrunkoon sisältyvistä asioista keskusteltu tämän haastateltavan kanssa.

² Vaikka varsinaisten haastateltavien joukossa on vain 6 ulkomailta adoptoitua, kävin tutkimusprosessin aikana keskusteluja kymmenien ulkomailta Suomeen adoptoitujen lasten ja nuorten kanssa.

1 b) Tutkimukseen haastatteleman vanhemmat

Kohderyhmään kuuluvien lasten ja nuorten vanhempien haastattelujen määrä yhteensä 24 haastattelua, joihin osallistui yhteensä 26 vanhempaa.³

Vanhempien haastatteluista 15 tehtiin kasvokkain ja haastattelut nauhoitettiin, sähköpostitse tehtyjen vanhempien haastattelujen lukumäärä on 9.

Haastatelluilla vanhemmilla tai heidän lastensa toisella (tai yhdellä) vanhemmalla juuret yhteensä 19 eri maahan Suomen ulkopuolelle. Näiden maiden joukossa 5 sellaista maata, joihin myös haastatelluilla lapsilla ja nuorilla siteitä. Näin koko haastateltujen joukko ulottaa juuristonsa yhteensä 27 eri maahan Suomen ulkopuolelle.

Näiden 27 eri maan joukossa on sekä sellaisia maita, joista Suomeen on muuttanut tuhansia tai vähintäänkin satoja ihmisiä (esim. Venäjä, Somalia, Kiina, Intia, Iso-Britannia) että sellaisia, joista Suomeen on muuttanut vain muutamia henkilöitä. Tästä syystä henkilöllisyyksien suojaamiseksi en pääsääntöisesti mainitse haastattelemani lasten tai heidän (biologisten) vanhempiensa syntymämaita.

---

³ Näiden vanhempien haastattelujen lisäksi kaksi sellaista haastattelua, joissa olimme sopineet tutkimukseen osallistumisesta, mutta jotka keskeytyivät. Toinen näistä keskeytyi heti haastattelun alkuvaiheessa. Haastateltavan puoliso arveli syyksi paitsi aikapulaa myös sitä, että aihe oli haastateltavalle niin raskas käsitellä. Toista haastattelua ei saatu tehtyä siksi, ettei sen tekemiseen löytynyt yhteistä aikaa. Kävin kuitenkin tämänkin henkilön kanssa useita keskusteluja, joista osasta tein muistiinpanoja.

Liite 2: Haastattelurunko

1. Mitä ajatuksia tutkimussuunnitelma herätti?
Haluatko kommentoida sitä?
2. Tutkin sellaisten lasten ja nuorten (aikuisten) elämää, joilla on kokemuksia siitä, että ympäristö huomaa tai olettaa jotenkin, että he eivät ole suomalaisia tai että he ehkä ovat jotain muutakin kuin suomalaisia. Onko sinulla (lapsellasi, hänen arjessaan) tällaisia kokemuksia?
  - Nykyään?
  - Minkälaisissa tilanteissa?
  - Ketkä (yleensä, useimmiten) niin tekevät?
  - Entä onko tällaista tapahtunut jotenkin odottamattomasti, niin että toisten reaktiot (lapsesi ”erilaisuuteen”) ovat täydellisesti yllättäneet sinut?
  - Miten ihmiset tekevät sen (noteeraavat eron)? Minkälaisissa tilanteissa? Millä tavoin?
  - Miltä se tuntuu? Mitä ajattelet silloin?
  - Miten vastaat tai reagoit itse näissä tilanteissa?
  - Kenen kanssa puhut näistä tilanteista/asioista?
3. Miten olet puhunut näistä asioista vanhempiesi / lapsesi kanssa? Miten he (hän) ovat suhtautuneet? (Myös kysymys/ajatuksia siitä, voiko ”ei-erilainen” vanhempi ymmärtää lastaan joka ”erilainen”, tämän arkea ja kokemuksia.)
4. Onko näitä kokemuksia läheisten ihmisten kanssa?
perhe – sukulaiset – ystävät – naapurit
5. Entä koulu (päiväkoti)? Onko kokemuksia? Millaisia?
Vapaa-aika / harrastukset?
Omalla paikkakunnalla?
Matkustaessasi pois kotoa, matkustaessasi ulkomailla?
6. Minkälaiset ihmiset tekevät tätä (huomaavat eroja tai näyttävät että huomaavat)?
Vastakkainen sukupuoli? Näiden suhtautuminen. Entä onko jotain omaan sukupuoleen liittyvää (vrt. muut ikäisesi tytöt / pojat? Entä jos olisit tyttö / poika?)
7. a) Tunnetko itsesi suomalaiseksi? Mikä tekee sinusta suomalaisen? TAI
b) Tunteeko lapsesi itsensä suomalaiseksi? Miten se näkyy? Miten hän on tuonut esiin ”kuulumistaan” tai yleensä siteitään Suomeen?

8. Mitä muuta olet / hän on? Mitkä asiat tekevät sinut / hänet (myös) joksikin muuksi? Mitä nämä ”toiset juuret” tai siteet sinulle/hänelle merkitsevät? Miten tämä on tullut esiin, voitko kertoa esimerkkejä? Miten hän on tuonut esiin ”kuulumistaan” tai yleensä siteitään siihen toiseen paikkaan?
9. a) Miten nämä asiat ovat vaikuttaneet elämääsi? Siihen millainen sinusta on tullut? TAI
 b) Miten nämä asiat ovat vaikuttaneet lapsesi elämään, siihen millainen hänestä on tullut? Entä mitä ajattelet tulevaisuudesta? Miten nämä asiat (”erilaisena” suomalaisena eläminen) vaikuttavat hänen elämäänsä?
10. Mitä hyötyä siitä (”erilaisuudesta” tai ihmisten tavoista suhtautua siihen) on (ollut) sinulle / hänelle? Entä mitä haittaa siitä on (ollut) sinulle / hänelle?
11. Miten / millaisena muut ihmiset näkevät sinut / hänet?
12. Millainen maa Suomi on elää ”erilaisena”?
 Onko tämä samanlainen kotimaa sinulle (lapsellesi) kuin muille ikäisillesi (hänen ikäisilleen)?
 Miten elämäsi / hänen elämänsä eroaa tai on eronnut muiden ikäistesi / ikäistensä elämästä täällä?
13. Oletko / onko hän kokenut rasismia? Minkälaista?
14. a) Mitä ajattelet näissä tilanteissa? Miten toimit näissä tilanteissa? Kenen kanssa puhut näistä? TAI b) Miten lapsesi kertoo, tuo esiin tällaisia tapahtumia ja asioita? Kenen kanssa hän käsittelee niitä? Miten te käsittelette niitä?
14. Oletko kokenut, että sinua / häntä kohdeltaisiin jotenkin eri tavalla, mutta paremmin, kuin ”ei-erilaisia” suomalaisia?
15. Näetkö / huomaatko itse ”erilaiset” suomalaiset?
 Miten? Mihin asioihin kiinnität huomioita?
 Mitä ajattelet silloin?
16. Onko asioita joita haluaisit sanoa muille ”erilaisille” suomalaisille, lapsille ja nuorille? TAI
 Onko asioita joita haluaisit sanoa muille (erilaisten lasten) vanhemmille, vaikka tuleville?
 (Onko asioita joita muut eivät ymmärrä?)
17. Onko asioita joita haluaisit sanoa muille suomalaisille (”ei-erilaisille”)?

Liite 3: Avunpyyntökirje

Olen tekemässä tutkimusta, jonka tekemiseen pyydän apua.

Miksi ja mistä teen tutkimusta

Jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla oikeus positiiviseen identiteettiin, tunne siitä, että hänellä on oikeus olla ja mahdollisuudet rakentaa elämää siellä missä hän elää. Kokemukseni mukaan, “ei-suomalainen” ulkonäkö, joskus myös muut tekijät, esimerkiksi “vierasperäinen” nimi, aiheuttavat ihmisille heidän arjessaan tilanteita, joissa heidän suomalaisuutensa kyseenalaistetaan ja/tai heidät noteerataan muutoin “erilaisiksi”. Yhteiskuntatieteilijänä, eri työtehtävissäni ja erityisesti kahden “erilaisen suomalaisen” lapsen äitinä minua on alkanut yhä enemmän kiinnostaa minkälainen paikka Suomi on elää ja kasvaa aikuiseksi tällaisille lapsille ja nuorille. Kenen “erilaisuus” ja minkälainen “erilaisuus” noteerataan? Minkälaisissa tilanteissa ja millä tavoin se tapahtuu? Miten ihmiset itse, ja lasten ja nuorten kohdalla myös heidän vanhempansa, käsittelevät näitä tilanteita? Miten erilaisuuden noteeraaminen ja tuottaminen muiden ihmisten taholta vaikuttaa ihmisten elämään, käsityksiin itsestä ja Suomesta kotimaana? Onko Suomi samanlainen kotimaa kaikille? Mikä merkitys on ihmisen identiteetille sillä, että muut kyseenalaistavat hänen suomalaisuutensa? Entä mikä merkitys on niillä siteillä, joita näillä suomalaisilla on muihin maihin ja kulttuureihin?

Olen erityisen kiinnostunut siitä, minkälaisia rasismien muotoja ja rodullistamisen käytäntöjä ihmiset kohtaavat arjessaan muiden ihmisten ja erilaisten instituutioiden taholta. Suomessa on toistaiseksi tehty hyvin vähän tutkimusta rasismista sen kohteiden, uhrien näkökulmasta. Olen kiinnostunut näistä kysymyksistä paitsi tutkijana myös siksi, että tarvitsen lisää eväitä omaan vanhemmuuteeni. Lapseni joutuvat kasvaessaan kohtaamaan asioita, joista minulla ei voi olla samanlaisia, omakohtaisia kokemuksia. En halua enkä voi lähteä työssäni kuitenkaan siitä, että edellä kuvaamani “erilaisuus” olisi lähtökohtaisesti, automaattisesti nuoren ihmisen elämänmahdollisuuksia rajoittava negatiivinen taakka. Erilaiset siteet muihin maihin ja kulttuureihin, samoin kuin tilanteet, joissa ihminen noteerataan erilaiseksi, voivat tuottaa myös sellaista tietoa, kulttuurista pääomaa ja “elämänotetta”, joita nämä nuoret voivat hyödyntää elämässään toisin kuin muut suomalaiset nuoret.

Kenen elämää tutkin – ja miten tutkin

Olen rajannut niiden ihmisten joukon, joiden arkea tutkin, seuraavin kriteerein:

- Henkilöt ovat lapsia, nuoria tai nuoria aikuisia,
- joilla on Suomen kansalaisuus ja jotka ovat asuneet Suomessa niin kauan, että heillä on (ikään suhteutettua) elämäkokemusta ja sen kautta syntyneitä siteitä ja kuulumisen tunnetta Suomeen, mutta
- jotka arjessaan ovat joutuneet tilanteisiin, joissa muut ihmiset ovat noteeranneet heidät ei-suomalaisiksi, muualta tulleiksi, tai muutoin eri tavoin tuoneet esiin (todellista tai oletettua) erilaisuutta. Oletukset “ei-suomalaisuudesta” ja “erilaisuudesta” voivat johtua paitsi erilaisesta ulkonäöstä myös esimerkiksi erilaisesta nimestä tai jostain muusta syystä.

Nuorten ja nuorten aikuisten kohdalla keskeistä tutkimusaineistoani ovat haastattelut. Osa haastatteluista tapahtuu siten, että haastattelen henkilöitä kasvokkain ja nauhoitan haastattelut. Osana aineistoa voi olla myös sähköpostitse käytävät keskustelut. Tulen tekemään myös ryhmähaastatteluja.

Haluan sisällyttää myös lasten arjen osaksi tutkimustani. Koti on yksi tärkeä paikka, joissa lapset ja nuoret työstävät kokemuksiaan ja kodilla ja vanhemmilla on oma keskeinen merkityksensä nuoren identiteetin rakentumisessa. Siksi myös “erilaisten lasten”, erityisesti pienten lasten, vanhempien kertoma ja kokemukset on tärkeä osa tutkimusaineistoani. Lapsia tutkittaessa on myös tutkimuseettisiä perusteita vanhempien mukaan ottamiselle tutkimuksen tiettyihin vaiheisiin. Uskon myös, että erityisesti ne vanhemmat, joilla itsellään on kokemusta “erilaisena” elämisestä Suomessa, voivat auttaa minua suuntaamaan työtäni sellaisiin kysymyksiin, joihin oma kokemukseni ei minua ehkä ohjaisi.

Millaista apua tarvitsen – tutkimusmenetelmäni ja -aineistoni

Tutkimukseni toteuttamistapa on etnografia. Aineisto koostuu paitsi haastatteluista myös havainnoista, joita teen erilaisissa toimintaympäristöissä, sekä niistä keskustelusta, joita meillä ja muualla käydään näistä kysymyksistä. Myös tätä tutkimustani koskevat keskustelut, joita käyn “erilaisten” nuorten ja heidän vanhempiensa kanssa, muodostavat osan tutkimusaineistoani.

Etsin tällä hetkellä paitsi edellä mainitut kriteerit täyttäviä haastateltavia, niin nuoria kuin aikuisia, myös sellaisia vanhempia, jotka haluavat auttaa minua työssäni esimerkiksi keskusteluihin. Jos olet halukas osallistumaan tutkimukseeni haastateltavana tai muutoin, toivon että ottaisit minuun yhteyttä. Yhteystietoni ovat tämän kirjeen lopussa. Näin aluksi riittää esim. ilmoitus siitä, että olet kiinnostunut työstäni ja omat yhteystietosi.

Luottamuksellisuus

En tule paljastamaan kenenkään haastateltavani henkilöllisyyttä työni missään vaiheessa. Työtäni esittelevissä teksteissä henkilöllisyydet suojataan tarvittaessa esim. muuttamalla joitain heitä koskevia tietoja, mikä on tämäntyyppisissä töissä yleinen käytäntö.

Tutkimuksen tulokset

Tavoitteenani on, että tämä tutkimus olisi valmistuttuaan väitöskirjani. Työni ohjaaja on professori Pertti Alasuutari Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitokselta.⁴ Työni on samalla osa Suomen Akatemian rahoittamaa valtakunnallista SYREENI (Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet) -tutkimushanketta.

Yhteydenotot ja lisätietoja:

Anna Rastas
Tampereen yliopisto/ sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos⁵

---

⁴ Alkuperäisessä tekstissä sanotusta poiketen väitöstutkimukseni ensisijaisena ohjaajana toimi professori Ulla Vuorela. Professori Pertti Alasuutarin rooli ohjaajana painottui työn alkuvaiheessa tutkimussuunnitelmien sekä myöhemmin tekstieni eri käsikirjoitusversioiden kommentoimiseen. Molempien ohjaajien tuki on ollut tutkimuksen etenemiselle ensiarvoisen tärkeää.

⁵ Alkuperäistekstissä mainitut tarkemmat yhteystiedot poistettu tästä.

Liite 4: Taustatietolomake

Tutkimukseen osallistuvien taustatietoja

Koodi:

Kontaktit (pvm + laatu: k=keskustelu, pk=puhelinkeskustelu, e-m:e-mail, h=haastattelu + paikka):

–
–

I) Tiedot antanut henkilö (haastateltava): sp:

Nimi: _____ sp: _____ ikä: _____

Osoite: _____

Puhelin: _____ gsm: _____

e-mail: _____

Koodi:

Jos samasta perheestä myös muita vastaajia, näiden koodit:

Täytetään vain joko 1) tai 2)

1) _____ kuuluu **itse** siihen joukkoon, joiden arkea tutkimus käsittelee

- a) lapsi,
- b) nuori,
- c) nuori aikuinen

Miten itse määrittelee juuriaan tai siteitään Suomen ulkopuolelle:

2) _____ **vanhempi**

- a) äiti,
- b) isä
- c) ”juuret” Suomessa
- d) ”juuret” (myös) muualla, missä: _____.

Miten itse määrittelee juuriaan tai siteitään Suomen ulkopuolelle:

II3) Vastaajan perhe:

(merk*, jotka kuuluvat tutkittavien joukkoon, + muut vastanneet mahd. koodi)

3) Perheen vanhemmat (joista toinen mahd. vastaaja):

3N = nimi:

- a) sukupuoli
- b) ikä
- c) ”juuret” Suomessa
- d) ”juuret” muualla - missä:

jos maahanmuuttaja, Suomeen tulon/jäämisen taustoja:
ja Suomessa vietetty aika vuosina:

3M = nimi:

- a) sukupuoli
- b) ikä
- c) ”juuret” Suomessa
- d) ”juuret” muualla - missä:

jos maahanmuuttaja, Suomeen tulon/jäämisen taustoja:
ja Suomessa vietetty aika vuosina:

II4) Vastaajan perhe:

(merk*, jotka kuuluvat tutkittavien joukkoon, + muut vastanneet mahd. koodi)

4) Lapsset (vastaajan lapset tai sisarukset)

* 4L = nimi

- a) sukupuoli
- b) ikä
- c) ”juuret” Suomessa
- d) ”juuret” muualla - missä:

jos maahanmuuttaja, Suomeen tulon/jäämisen taustoja:
ja Suomessa vietetty aika vuosina:

* 4L = nimi

- a) sukupuoli
- b) ikä
- c) ”juuret” Suomessa
- d) ”juuret” muualla - missä:

jos maahanmuuttaja, Suomeen tulon/jäämisen taustoja:
ja Suomessa vietetty aika vuosina:

* 4L = nimi

- a) sukupuoli
- b) ikä
- c) ”juuret” Suomessa
- d) ”juuret” muualla - missä:

jos maahanmuuttaja, Suomeen tulon/jäämisen taustoja:
ja Suomessa vietetty aika vuosina:

5) **Muuta** erityistä (esim. asuminen) jatka seur. sivulle

English summary

Racism in the everyday life of children and young people. Transnational roots and multicultural Finland in the making.

This dissertation consists of an overview and six separate articles published previously (for bibliographic information see page 7).

The overview begins by outlining why I have chosen children's and adolescents' experiences as the starting point of this study of racism in Finland. I explain this decision both by referring to population statistics and by arguing that in studies of racism, children's experiences and their position in racialized relations and hierarchies have usually been ignored.

In order to show that some phenomena have to be seen as expressions, or as consequences, of racism, I wanted to study people whose "difference" and experiences cannot be explained by cultural differences. Thus, I constructed a focus group which I call "people with transnational roots". I chose my informants with transnational roots, ie people who have ties both to Finland and to another country and nation, from among two groups: those Finns who have one parent with an immigrant or foreign background, and those who have been adopted to Finland from other countries. Even though they have grown up in Finland as Finnish citizens, and they know the culture as well as their peers do, their Finnishness and their right to belong is often questioned by the surrounding society. Encounters where this happens allow the examination of both open racism and racializing discourses and practices. My informants, altogether, have ties to dozens of different

countries and nations outside Finland. The heterogeneity of the focus group makes it possible to examine the many manifestations of racism(s), the diversity of racialized identities and the various conditions in which they are constructed.

Integrating the political aims of anti-racism into the study is an ethical choice that has implications for the theoretical framework, the choice of methods and the final research questions. In chapter two I explicate how I have constructed the theoretical framework which can be defined as multi-disciplinary. I combine discussions, concepts and methodological ideas from anthropology, sociology and social psychology as well as from cultural studies, feminist studies and postcolonial studies. I also locate this research within the fields of childhood studies and youth studies. At the end of this chapter I explain my efforts to construct and follow an anti-racist research agenda, and underline that in ethnographic research ethical questions are an essential part of the whole research process, not only questions that can be listed in advance.

The construction of the field and the data in this research is clarified in chapter three. The fieldwork which took several years to carry out is comprised of participatory observation, discussions, email correspondence and interviews with young people and parents, as well as participation in anti-racist activities. Part of the data consists of media and other cultural products. Negotiating the boundaries of the field, as well as my own roles during the fieldwork, was necessary, since questions of racism have been part of my personal life too, due to my own children belonging to the focus group of this study. In this chapter I illustrate how “being in the field” means different kinds of interaction, interventions and also feelings and emotions, and how all these affect the nature and the quality of the data.

In addition to the many years of fieldwork and interpretation rooted in ethnographic tradition, the methods used in the analyses are based on discourse analysis and a narrative approach. Children’s and adolescents’ interviews were chosen as the starting point for the analyses. Chapter four deals with the way I have identified the different manifestations of racism, and the construction of racialized difference, in these interviews. This, along with the knowledge produced during the fieldwork, led to the choice of the final research questions (see articles I–VI).

The results are discussed in chapter five. First I give a general description of how racism is expressed and is experienced differently in different age groups: among small children, children of school age and youth. I also compare my findings with studies of racism in other countries. After that I give a description of how the articles (I-VI), published in different forums, together form a description of racism in Finland, and especially in the everyday life of young people. The articles, two of which have been published in English, can be read in the electronic version of this dissertation (see <http://acta.uta.fi>).

Article I, *Rasismi: oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia* (Racism: doctrines, attitudes, actions and consequences) gives a description of what is known about racism in Finland in light of research on racism, both in Finland and elsewhere. While presenting different theoretical approaches to racism, I suggest that in order to identify racism and its consequences in any given society, a multidisciplinary approach is needed. That leads inevitably to broad definitions of racism. More specific definitions are useful when particular kinds of racisms are examined. I also discuss the necessity of seeing how concepts, and the definitions we associate with them, vary according to time and place.

Article II, *Am I still white? Dealing with the colour trouble* discusses the meanings of whiteness in Finland, and the meanings of “my whiteness” for this research.

Article III, *Katseilla merkityt, silminnähden erilaiset. Lasten ja nuorten kokemuksia rodulistavista katseista* (Visibly different, marked by gazes. Children’s and young people’s experiences of receiving racist stares), begins a description of the everyday life of children and young people who are noticed as “non-Finns” or “less-Finnish.” It focuses on the question of how in random, silent encounters in public places some children and young people are made aware not only of their being perceived as different, but also that they are seen through racializing stereotypes and hierarchies. I also ask how they negotiate such situations.

Article IV, *Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua?* (Why is it so hard to talk about experiences of racism?) shows how prevailing discourses related to racism, and claims that racism is not a big problem in our society, can make it impossible for young people to talk about their experiences.

Article V, *Racializing categorization among young people in Finland*, explores the terms by which racial difference is articulated and constructed in the everyday life of young people. Even though many categorizations which are used among young Finns can be found in other societies too, the analysis reveals differences not only between Finland and other societies but also between children and young people, which highlights the problems in using racial categories as analytical tools. The article also explores the conditions for the construction of racialized identities by examining how individuals negotiate categories available to them, and how they themselves express their positionings in racialized social relations. Article VI, *Neutraalisti rassistinen? Erään sanan politiikkaa* (Neutrally racist? The politics of the N-word) looks at the different meanings given to the N-word in Finland. That word (“negro”, “nigger”) seems to be the most common pejorative racializing label among young people. Together these two articles highlight the tensions and contradictions that set bounds for the agency of those who are subordinated in racialized social relations.

Chapter five of the overview ends with a list of new questions that can also be considered to be results of this research project. Questions related to the possibilities for anti-racism(s) in Finland, the consequences of racism in families that are divided by the colour line, and the lack of concepts that could be used in descriptions of racialized relations and hierarchies in Finland, are issues that in light of this dissertation call for further research.

Ethnographies are always “partial truths”. Even though this study is about racism, and “race matters” in the everyday life of many people with transnational roots, individuals’ ties to different countries, cultures and nations also mean other things. Many of my informants stressed that in spite of their experiences of racism, they do not want to be seen only as victims. The role of a victim is stigmatizing. They wanted to tell me also about the other dimensions of their transnational roots. The last chapter of the overview is about these aspects: practical, cognitive and imagined elements of transnational roots. In conclusion, I show that there are also young people who use “root metaphors” when they talk about their sense of belonging, their right to belong and have and build ties to many places at the same time.